

Vilniaus universiteto
Komunikacijos fakulteto
Informacijos ir komunikacijos katedra

Dovilė Ivaškevičiūtė-Akiki

Studento/-ės vardas, pavardė

Tarptautinės komunikacijos magistro studijų programos studentė

**KULTŪROS ŠOKAS – NEIŠVENGIAMAS REIŠKINYS
GLOBALIZĖJANČIAME PASAULYJE**

Magistro darbas

Vadovė doc. dr. Beata Grėbliauskienė

Dovilė Ivaškevičiūtė-Akiki

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo autoriaus vardas, pavardė)

Kultūros šokas – neišvengiamas reiškinys globalizuojančiame pasaulyje

---

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)

Cultural shock and its inevitable phenomenon in globalizing world

---

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)

Patvirtinu, kad bakalauro / magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas baigiamasis bakalauro / magistro darbas ar jo dalis nebuvo panaudoti kitose aukštosiose mokyklose.

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Sutinku, kad bakalauro / magistro baigiamasis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 metus Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto studijų procese.

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Pildo bakalauro / magistro baigiamojo darbo vadovas

Bakalauro / magistro baigiamąjį darbą ginti _____

(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)

(data) (bakalauro / magistro baigiamojo darbo vadovo parašas)

Pildo instituto / katedros, kuriojančios studijų programą, reikalų tvarkytoja

Bakalauro / magistro baigiamasis darbas [registruotas

(instituto / katedros, kuriojančios studijų programą, pavadinimas)

(data) (instituto / katedros reikalų tvarkytojos parašas)

Pildo instituto / katedros, kuriojančios studijų programą, vadovas

Recenzentu skiriu _____

(recenzento vardas, pavardė)

(data) (instituto / katedros vadovo parašas)

Pildo recenzentas

Darbą recenzuoti gavau. _____

(data) (recenzento parašas)

REFERATAS

Ivaškevičiūtė-Akiki, Dovilė

(studento pavardė) (studento vardas)

Iv-53 *Kultūros šokas globalizėjančiame pasaulyje: magistro darbas*

Ivaškevičiūtė-Akiki, Dovilė; mokslinis vadovas doc. dr. Grėbliauskienė Beata; Vilniaus universitetas.

(studento pavardė, vardas) (vadovo pavardė, vardas)

Komunikacijos fakultetas. Informacijos ir komunikacijos katedra. – Vilnius, 2008. – 95, [4] lap.:

lent. – Mašinr. – Santr. angl. – Bibliogr.: p. 71 - 73 (30 pavad.).

UDK 304

Raktiniai žodžiai: *kultūros šokas, euforijos stadija, vidinė dezorientacija, adaptacija, pritaipimas, nerimas dėl nekontroliuojamų dalykų, pagrindiniai poreikiai, išankstinės nuostatos, mentalitetas, vertybės, mąstymo įgūdžiai, pozityvus mąstymas.*

TURINYS

ĮVADAS

1. KULTŪROS ŠOKO SAMPRATA	7 psl.
1.1. „Kultūros šoko“ sąvokos aiškinimas ir pagrindinės stadijos	7 psl.
1.2. Kultūros šoką lemiančios priežastys	13 psl.
1.3. Ar kultūros šokas yra problema?	19 psl.
1.4. Veiksniai, skatinantys kultūros šoką išgyventi greičiau ir sėkmingiau	23 psl.
2. BUITIS IR KASDIENYBĖ SVETIMOJE KULTŪROJE	26 psl.
2.1. Kasdieninės rutinos įtaka visaverčiam žmogaus gyvenimui	26 psl.
2.1.1. Pagrindiniai poreikiai	27 psl.
2.1.2. Savęs suvokimas supančioje aplinkoje	30 psl.
2.1.3. Įpročiai	32 psl.
2.2. Palyginamasis tyrimas aukšto ekonominio išsivystimo šalyse: distanciškai ir kultūriškai artimose ir tolimoje	34 psl.
2.3. Buitis distanciškai ir kultūriškai tolimoje žemo ekonominio išsivystymo lygio šalyse	40 psl.
3. MĄSTYMO REIKŠMĖ KULTŪRINĖJE ADAPTACIJOJE	47 psl.
3.1. Mentalitetas skirtingose kultūrose ir jo įtaka kultūros šokui	47 psl.
3.1.1. Skirtingas tų pačių reiškinių interpretavimas	48 psl.
3.1.2. Vertybės ir įsitikinimai	49 psl.
3.2. Mąstymo įtaka pasikeitusioje aplinkoje	50 psl.
3.2.1. Išankstinės nuostatos	51 psl.
3.2.2. Mąstymo įgūdžių formavimas ir pozityvus mąstymas	53 psl.
4. TYRIMAS NIGERIOJE: KAIP JAUČIASI ČIA GYVENANTYS ATVYKĖLIAI	62 psl.

IŠVADOS

Bibliografinių nuorodų sąrašas

Cultural shock and its inevitable phenomenon in globalizing world (summary)

1 priedas Anketos pavyzdys

2 priedas Interviu

IVADAS

XX a. pabaiga – XXI a. pradžia pažymima kaip pasaulio globalizacijos periodas. Tikėtina, jog globalizacijos procesas įgaus dar didesnę pagreitį, kadangi išsivysčiusių šalių rinka jau perpildyta produktais ir paslaugomis, todėl tenka skverbtis vis giliau į tas pasaulio rinkas, kurioje dar apstu laisvų nišų prekybai, ryšiams, bendradarbiavimui plėtoti. Globalizacijos procesą stipriai įtakoja ir labai spartina naujų technologijų atsiradimas, naujų komunikacijos formų kūrimas ir naudojimas, taip pat pasaulio piliečių žingeidumas, smalsumas, troškimas save realizuoti kitoje aplinkoje bei eksploatuoti išteklius, kuriais disponuoja kitos šalys. Globalizacijos proceso pasekoje randasi tokie reiškiniai kaip migracija, pasaulinių tinklų kūrimas, gamybos bei produktų standartizacija, galimybės plėsti akiratį, siekti pelno kitose šalyse ir dar daugelis kitų, skatinančių skirtingas tautas bendrauti ir suprasti vienas kitas. Tarpkultūrinis bendravimas galbūt tik iš šalies atrodo egzotiškas, teikiantis malonių akimirku, pajvairinantis kasdienybę ar praplečiantis akiratį. Iš tiesų tarptautinis ar tarpkultūrinis bendravimas yra susijęs su daugybe nenumatytų, painių, o ne retai ir keblių situacijų. Tai – darbas, kurio metu tenka spręsti problemas, kurių sprendimų nuolat ieško kitose kultūrose dirbantys, gyvenantys, besimokantys asmenys. Kadangi šiame amžiuje tarpkultūrinė patirtis yra labai vertinama, skatinama ir tampa vis populiareesnė, ypatingai svarbu mokytis tarpkultūrinio bendravimo, ugdyti gebėjimą gerai jaustis neįprastoje, naujoje aplinkoje, taip pat suvokti svarbius kultūrinius niuansus, kurie padės siekti geresnio savitarpio supratimo ir bendradarbiavimo. Dėl vis mažėjančių gamtos išteklių, didėjančios taršos, sparčiai augančio gyventojų skaičiaus, atominio ginklo grėsmės bei augančio terorizmo apraiškų, pasauliui tenka ieškoti bendrų sprendimų, siekti gerovės bei skatinti tautas bendrauti.

Kultūrinis patyrimas yra neatsiejamas nuo kultūrinio šoko sąvokos. Kultūrinį šoką – tam tikrą reakciją į pasikeitusią aplinką, netikėtus ar nuspėjamus reiškinius, nesugebėjimą gerai jaustis svetimoje kultūroje – patiria kone kiekvienas ilgesniam laikui į kitą šalį išvykęs asmuo. Neginčytina tai, jog šios reakcijos ne vienodai pasireiškia skirtingiems žmonėms bei skirtingose šalyse, tačiau nepatogumai, su kuriais tenka susidurti atvykus į kitą šalį, persekioja didžiąją daugumą save išbandyti kitoje kultūroje siekiančių žmonių. Šio darbo *tikslas* – įrodyti, jog kultūros šokas egzistuoja nepaisant spartėjančio kultūrų asimiliavimosi ir yra svarbus reiškinys, kuriam skirtinas didesnis dėmesys nei tai daroma šiandien. Šio darbo *uždaviniai* – išsiaiškinti kultūros šoko atsiradimo priežastis, ieškoti būdų šioms priežastims sušvelninti, taip pat išsiaiškinti, kas labiausiai įtakoja nesugebėjimą iškart puikiai jaustis kitoje aplinkoje (ypač, jei ji yra tam tikra prasme geresnė už tą, iš kurios asmuo atvyko), kodėl dažniausiai tenka pergyventi įvairias šoko stadijas (pakilimus ir nusileidimus), kol pilnai adaptuojamasi

naujoje šalyje, kas lemia tai, jog kai kurie žmonės greičiau prisitaiko ir priima naują kultūrą, o kiti taip ir nesugeba joje įsitvirtinti.

Teorinėje darbo dalyje daugiausia dėmesio skiriama pagrindinėms kultūrinio šoko koncepcijoms. Remiantis Kalervo Oberg (antropologo, kuris pirmasis ėmė tirti kultūrinio šoko pasireiškimą) bei kitų mokslininkų ir tyrinėtojų tyrimais, šioje dalyje apžvelgiamos pagrindinės kultūros šoko stadijos, priežastys, dėl ko kultūros šokas kyla, kultūros šoko simptomai, taip pat kultūros šokas lyginamas su medicininiu šoku bei numatomos priemonės, padedančios kultūros šoką įveikti. Antroje dalyje didžiausias dėmesys skiriamas buičiai ir kasdienybei, kuri yra neišvengiama kokioje šalyje asmuo beatsidurtų. Būtent šiuo aspektu pasidomėti paskatino tai, jog apie kasdienišką veiklą, įpročius ir pomėgius yra mažai užsimenama literatūroje, nagrinėjančioje kultūros šoko problemą. Nagrinėjant kasdienybę, į kylančius nepatogumus bus bandoma pažvelgti per psichologo Abraham Maslow pagrindinių žmogaus poreikių prizmę ir pritaikyti jo teoriją tarpkultūrinėje plotmėje. Teorijai pagrįsti, bus pasitelkta lietuvių respondentų patirtis, gyvenant kitose šalyse. Taip pat šia teorija bus bandoma pasikliauti, bandant išsiaiškinti žmonių savijautą, lyginant ekonomiškai ar kultūriškai artimas šalis ir stipriai nutolusias bei atsilikusias. Trečioje dalyje bus bandoma pažvelgti į kultūrinį šoką, pasitelkiant mąstymą ir jo reikšmę reiškinių interpretavimui. Kiek mąstymas ir iš jo išplaukiantys vidiniai nusistatymai, susiformavę stereotipai, sąmoningas atsiribojimas nuo to, kas svetima, bei atitinkamas elgesys įtakoja savijautą ir kultūrinę adaptaciją, bus nagrinėjama teoriniu ir praktiniu požiūriu, šiuo atveju daugiausiai remiantis patirtimi Vakarų Afrikos šalyje – Nigerijoje. Darbo pabaigoje bus aptariamas Nigerijoje atliktas tyrimas - interviu su čia gyvenančiais atvykėliais, kurio esmė – patvirtinti arba paneigti darbo metu iškeltas hipotezes, padarytas tam tikras išvadas bei teiktus siūlymus kultūros šokui sušvelninti. Tyrimo eigoje paaiškės teorinės dalies pritaikomumas praktikoje bei bus keliami klausimai tolimesnėm studijom.

Kultūros šokas – neišvengiamas, nepaisant to, kad pasaulis globalėja ir, atrodytų, šalys tarpusavy panašėja. Šį teiginį bus bandoma įrodyti įvairiais aspektais, kurių pagrindiniai yra Maslow pagrindinių poreikių piramidė, mąstymo galia ir įtaka bei kultūrinė patirtis vienoje skurdžiausių ir labiausiai nutolusių šalių. Kadangi kultūriniai mainai yra neatskiriama nūdienos realija, kultūros šoko nevalia nepaisyti, būtina ieškoti priemonių šiam reiškiniui sumažinti ir tuo būdu padėti pasaulio piliečiams pakankamai gerai jaustis tiek savo šalyje, tiek svetimose.

1. KULTŪROS ŠOKO SAMPRATA

Kultūros šoko sąvoka buvo pradėta vartoti tik šiek tiek daugiau nei prieš pusšimtį metų. Tai nereiškia, kad toks reiškinys apskritai neegzistavo, juk kultūros maišydavosi tarpusavy visais laikais ir tų kultūrų atstovams greičiausiai tekdavo susidurti su panašiomis problemomis. Tačiau galbūt tais laikais mažiau dėmesio buvo skiriama kompromisų ieškojimui, bendros kalbos radimui ir apskritai komunikacijos problemų sprendimui. Jei vienos šalys užkariaudavo kitas, jos primesdavo savo kultūrą, tradicijas ir papročius užkariautoms šalims. Jei kultūros susiliedavo vedybų tikslais, viena iš šalių turėdavo paklusti tos šalies papročiams. Ir vargu ar kam kildavo klausimas, jog šis procesas yra nelengvas ir kartais iššaukiantis netikėtas svetimšalių reakcijas. Ir šiais laikais tie, kuriems neteko pagyventi svetimijoje šalyje, iš tiesų nesuvokia, kaip kultūros šokas pasireiškia, dažnai net mano, jog tai yra išgalvota problema. Atlikta studija parodė, jog net daug keliavę žmonės, sugebantys laisvai bendrauti, mokantys kelias kalbas, neišvengia adaptacijos kitoje šalyje būsenos, kuri drąsiai vadinama kultūros šoku. Daugelis aplinkybių lemia, kaip greitai ir sėkmingai asmuo pritaps kitoje šalyje, tačiau manyti, kad adaptacijos periodas bus visiškai lengvas ir sklandus, yra neteisinga.

Šiandien parašyta daug vadovėlių ir mokslinių darbų apie adaptacijos stadijas, kurias neišvengiamai patiria kiekvienas asmuo, išvykęs ilgesniam laikui į kitą šalį. Visas jas apibendrinus, išryškėja pagrindinės stadijos, dėl kurių egzistavimo mokslininkai nesiginčija. Skiriasi tik šių stadijų trukmė, kurią labai individualiai išgyvena kiekvienas asmuo.

Šio skyriaus tikslas – apibrėžti kultūros šoko sąvoką, išsiaiškinti priežastis, dėl ko šis šokas pasireiškia, atsakyti į klausimą, ar kultūros šokas yra problema, taip pat aprašyti būdus, leidžiančius šį šoką išgyventi lengviau ir greičiau.

1.1. Kultūros šoko sąvokos aiškinimas

Kultūros šoko sąvoką įvairūs mokslininkai, sociologai, psichologai ir kiti tyrinėtojai apibūdina įvairiai. Vikipedijos Enciklopedijoje randamas toks apibrėžimas: „Kultūrinis šokas yra terminas, apibūdinantis nerimą, nuostabos (vidinės dezorientacijos, sumišimo ir t.t.) jausmą, kylantį susidūrus su visiškai skirtinga kultūrine ar socialine aplinka arba gyvenimo būdu“. Pats žodis *šokas* reiškia stipriai išreikštą reakciją į tam tikrus reiškinius. Kultūros šoko sąvoka atsirado ne atsitiktinai. Ją pirmasis suformulavo pasaulinio pripažinimo sulaukęs antropologas Kalervo Oberg, kuris teigė, kad tai

savotiška profesinė liga, kuria susergama persikėlus į kitą šalį¹. Kadangi tai yra liga, todėl galima pastebėti jos simptomus bei rasti būdus jai gydyti. Jis pats daug keliavo ir gyveno įvairiose šalyse, tad, savo teorines žinias suderindamas su praktika, pirmasis prabilo ir bandė paaiškinti būseną, kurią patiria su kita kultūra susidūrę asmenys. Tačiau kiti tyrinėtojai nesutinka su teiginiu, jog tai liga, jie apibūdina šį reiškinį kaip normalų ir natūralų procesą, kurį būtų galima palyginti su bet kuria reakcija į pasikeitimus, prie kurių reikia prisiderinti, priprasti, perprasti. Tiek viena, tiek kita teorija pateikia įrodymų, kad šis procesas yra neišvengiamas, tačiau praeinantis. Eric Shiraev savo knygoje „*The accent of success: a practical guide for international students*“ („*Sėkmės receptas: praktinis vadovas tarptautinių programų studentams*“) kultūrinio šoko sąvoką išplečia ir apibūdina kaip reakciją į liūdesį, patiriamą dėl labai brangių mūsų širdžiai dalykų, taip pat nesorientavimą ir nesugebėjimą suvokti aplinkui vykstančių reiškinį, išgyvenimą dėl nesusikalbėjimo, nesusipratimų ir izoliacijos, gyvenimo būdo pasikeitimą, nemokėjimą priimti skirtumų bei nesusidorojimą su vertybių sistemos skirtumais². Informacinis žurnalas tarptautiniams studentams „*Guidance Notes*“ kultūrinį šoką aiškina kaip poveikį psichologinei būsenai, kai iš pažįstamos kultūros persikeliami į nepažįstamą, kai susiduriama su svetima aplinka, susipažįstama su daug naujų žmonių, bandoma perprasti naujos kultūros ypatybes, taip pat išgyvenant atsiskyrimą nuo svarbių žmonių, šeimos, draugų, mokytojų, kolegų, t.y. tų, į kuriuos kreiptumėmės, norėdami pasitarti, pasikalbėti, pasiguosti³. Kultūrinį šoką gali išprovokuoti kitoks klimatas, maistas, kalba, apranga, socialiniai vaidmenys, elgesio „taisyklės“, vertybės. Kultūrinio šoko sąvoka nėra tiksli, kadangi tokia emocinė būsena nėra trumpalaikė, o kartais net gali tęstis labai ilgai, priklausomai nuo individualaus pasiruošimo, požiūrio, gyvenimo sąlygų, lūkesčių ir daugybės kitų priežasčių. Visgi yra manoma, kad net ir turistus šis šokas gali ištikti, nors ši būsena yra daugiau pastebima ir labiau pasireiškia ilgiau pagyvenus kitoje šalyje. Kultūros šokas nėra apibūdinamas kaip staigi reakcija į pasikeitimus. Kultūrinis šokas yra kompleksiškas reiškinys, susidedantis iš kelių stadijų. Panagrinėjus šias stadijas giliau, galime geriau suprasti, kas iš tiesų vyksta žmogaus gyvenime ir kodėl tai yra neišvengiama. Kai kurie tyrinėtojai išskiria penkias, kiti dar daugiau kultūrinio šoko stadijų, tačiau pagrindinės ir daugumos pripažįstamos ir atpažįstamos stadijos yra keturios, kurias verta aptarti smulkiau. Tai – *euforijos stadija* („medaus mėnuo“), *vidinė dezorientacija* (šokas), *adaptacija* bei *pritapimas*. Šios stadijos taip pat yra apibūdinamos grafiškai kaip W arba U formos kreivės, reprezentuojančios pakilimus ir nusileidimus adaptuojantis naujoje aplinkoje.

---

¹ <http://www.smcm.edu/academics/internationaled/pdf/cultureshockarticle.pdf>

² SHIRAEV, Eric. *The Accent of Success: a Practical Guide for International Students*. Prentice-Hall, Inc., 2001, p. 41

³ http://www.admin.cam.ac.uk/offices/international/orientation/ukcosa_culture.pdf

Euforijos stadija arba medaus mėnuo

Šioje stadijoje atvykėliai į kitą šalį jaučiasi puikiai: juos viskas žavi, stebina, domina. Susidūrę su skirtumais, jie nelabai į tai kreipia dėmesį, nes suvokia, kad pateko į kitą kultūrą. Greičiausiai taip yra dėl to, kad tuo metu dar nevyksta gilesnis šalies pažinimas, bendravimas yra gana paviršutiniškas, draugiškas ir malonus. Bet tai nereiškia, kad visi patenka į euforijos būseną. Kai kuriems jau pačios pirmosios dienos kitoje kultūroje tampa tikru pragaru. Vienas Argentinos verslo administravimo magistratūros studentas, atvykęs mokytis į JAV, savo patirtį apibūdino kaip labai skirtingą nuo jo gimtosios šalies. „Aš nekenčiau visko per pirmuosius savo buvimo čia mėnesius. Aš suvokiau, kad elgesio taisyklės čia buvo daug griežtesnės nei Argentinoje. Žmonės laikosi taisyklių. Prisimenu savo pirmuosius išpūdžius apie Portlendą. Automobiliai rikiuojasi eilėmis ir tvarkingai seka viena kitą. Argentinoje paprastai pasirenki trumpiausią ir greičiausią būdą pravažiuoti: ar tai būtų šaligatvis, ar kita kelio pusė, taip pat nepaisai raudonos šviesoforo spalvos. Žinau, kai kurie žmonės ir čia taip elgiasi, tačiau tai neįprasta. Galbūt atrodau, kaip blogas žmogus, tačiau bandau tik pasakyti, kaip sunku man buvo pakeisti savo įpročius“⁴. Gary Weaver savo knygoje „*Culture, Communication and Conflict*“ („*Kultūra, bendravimas ir konfliktai*“) teigia, kad ši pirmoji stadija gali tęstis nuo kelių dienų ar savaitių iki maždaug šešių mėnesių. Kai kurie asmenys atvykę į kitą šalį nori jaustis kaip namie, negali susitaikyti su tuo, kad kažko teks atsisakyti, juos nemaloniai jau pirmosiomis dienomis ima veikti kalbos barjeras, maistas ar klimatas⁵. Tokiu atveju „medaus mėnesio“ būsenos jie gali ir nepatirti. Akivaizdu, kad tokie žmonės ir toliau sunkiai dorosis su skirtumais ir galbūt bus tie, kurie niekuomet negalės adaptuotis kitoje šalyje. Priešingu pavyzdžiu galėtų būti tam tikra prasme svarbūs žmonės, kuriems bus rodomos lankytinos vietos, su jais bus elgiamasi išskirtinai maloniai ir pataikaujančiai. Pasak G. Weaver, tokie žmonės net duodami interviu su pakylėjimu kalbės apie nuostabią šalį ir tautų draugystę. Tačiau tokia būseną paprastai nesitęsia, jei užsienietis pasilieka ilgesnį laiką svetimoje šalyje, todėl jam tenka susidurti su realybe, kurios dėka tenka išgyventi antrąją stadiją – vidinį sąmyšį.

Vidinė dezorientacija (šokas)

Ši stadija yra vadinama įvairiai: vidine dezorientacija, priešiško, susierzinimo, problemų ar pagaliau pačio šoko stadija. Akivaizdu, kad ši stadija yra pati sunkiausia, pasireiškianti pačiais blogiausiais aspektais, suteikianti daug destruktivių minčių, o pasekmės taip pat gali būti įvairios. Šioje

---

⁴ SHIRAEV, išnaša 2, p. 43

⁵ WEAVER, Gary R. *Culture, Communication and Conflict*. Pearson Publishing, 2000, p. 175

stadijoje ima erzinti viskas: atsiranda vienišumo jausmas, atrodo, jog vietiniai yra nedraugiški, o neretai net labai priešiški, maistas blogas, apsipirkimas ar turėjimas reikalų su kitomis institucijomis veda į neviltį, susikalbėti sunku, nes arba vietiniai nesupranta, arba atvykėlis nesupranta, ką vietiniai sako, atsiranda didžiulis namų ilgesys, o daug kas, ką suteikia svetima šalis yra nepriimtina, kitaip, ne taip gerai, kaip namie. Šioje stadijoje daugelis išgyvena net neapykantos jausmą kitai šaliai ir pabrėžtinai siekia deklaruoti savas vertybes, naudodami savo nacionalinius simbolius, dėvėdami nacionalinius drabužius ar kitaip išreiškdami savo išskirtinumą bei patriotizmą, tarsi protestuotų prieš naują kultūrą. Šioje stadijoje sunku būti tolerantišku, nes viskas erzina ir yra „blogai“. Bendrauti nesinori, todėl dažnai užsisklendžiama arba bendraujama (jei yra tokia galimybė) su savo kultūros žmonėmis. Taip pat atsiranda noras palaikyti tamprius ryšius su šeima ir draugais, likusiais gimtojoje šalyje. Tai yra tas laikas, kai viskas, kas pasiliko namie, yra idealizuojama, užmirštami dalykai, kurie nepatiko. Tuo paaiškinamas ir padidėjęs noras rašyti ilgus laiškus bei laukti žinių iš namų. Tai yra tarsi ta gija, kuri neleidžia likti visiškai vienam. Šoką išgyvenantys žmonės neįsisąmonina, kad dažnai toks detalus pasakojimas ne visada yra aktualus tiems, kuriems yra skirtas, mat jie panašių emocijų neišgyvena. Ši stadija yra gana kritinė ir iš jos žmonės arba išsivaduoja ir ima prisitaikyti, arba galiausiai pasiduoda ir susiduria su kur kas rimtesnėmis psichologinėmis problemomis, kurios gali pasireikšti psichologinėmis patologijomis, polinkiu į alkoholį ar narkotikus, ar netgi savižudybę⁶. Visgi knygos autorius pabrėžia, kad tokios kraštutinės reakcijos pasireiškia mažiau nei 10% žmonių, iš kurių dauguma jau turėjo problemų prieš atvykdami į naują šalį. Todėl verta manyti, kad dauguma žmonių šią stadiją išgyvena gana sėkmingai tik galbūt jautriau, nei jiems tai būdinga. Negalėdami susidoroti su kultūriniu šoku, kai kurie žmonės tiesiog pasitraukia ir nebedalyvauja tarptautinėse programose. Pasaulyje žinomo Taikos Korpuso statistika rodo, kad net 30-40% savanorių pasitraukia iš korpuso nepabaigę termino.

Ši stadija gali ir pasikartoti, todėl nereikia manyti, jog perėjus į kitą stadiją, problemos tarsi išsisprendžia ar pasidaro aišku kaip jas spręsti. Ši stadija gali pasireikšti vėl, kai įvyksta kiti pokyčiai gyvenime. Perėjus kultūrinio šoko stadijas, nereikia manyti, kad daugiau šis reiškinys nepasikartos. Kartais įvyksta antros stadijos kultūros šokas, kurį gali išprovokuoti augančių vaikų edukaciniai poreikiai, svečių atvykimas, atostogos be artimųjų, metų laikų pasikeitimas ar paprasčiausias susimąstymas apie gyvenimą užsienyje.

---

⁶ WEAVER, išnaša 5, p. 177

Adaptacija

Tai stadija, kai, pasiekus dugną, pamažu kylama aukštyn. Pradedami suvokti ir įsisamoninti skirtumai, atsiranda patirtis, kaip bendrauti, ko tikėtis, kas galima ir kas ne. Įgyjama pusiausvyra, atsiranda humoro jausmas (beje, turintis didelę reikšmę adaptacijos stadijoje), darosi aiškiau, kaip gyventi naujoje aplinkoje. Šioje stadijoje aiškiai suvokiami kultūriniai skirtumai ir stengiamasi mažiau kritikuoti svetimą kultūrą, su humoru žvelgti į skirtumus ir bandyti prie jų prisitaikyti. Nors šioje stadijoje dar neįjuntamas visiškai komfortas ir atsipalaidavimas, progresas vyksta ir bent jau tampa aišku, kas yra ne taip, kodėl taip yra ir ko pakeisti neįmanoma. Adaptacijos stadijoje nebetrokštama dalykų, kurių toje šalyje tiesiog nėra, nustojama stebėtis ir kritikuoti. Paprastai šioje stadijoje jau būna atsiradę naujų draugų, užmegzti tam tikri ryšiai, gyvenimas nebeatrodo toks siaubingas. Klaidos ir nesupratimai traktuojami kaip nereikšmingi ir ne tokie baisūs, kokie atrodė antrojoje stadijoje. Šioje stadijoje paprastai būna patobulėję kalbos įgūdžiai, todėl bendrauti tampa paprasčiau. Taip pat iš dalies perprantamos kitos kultūros tradicijos ir papročiai, o padėtis iš „beviltiškos“ tampa „išgyvenama“⁷. Ši stadija dar kitaip yra vadinama „atsigavimo“ stadija. Ir, jei lyginsime su Kalervo Oberg suformuluota mintimi, kad kultūros šokas yra tarsi liga, tuomet ši stadija būtų tarsi sveikimo periodas, kai dar nesi visiškai sveikas, tačiau savijauta laipsniškai gerėja.

Adaptacijos stadijoje nemenką reikšmę vaidina optimistinis požiūris, noras sužinoti, tobulėti, pažinti kultūrą. Plačiau šie dalykai bus aptariami skyriuje „Veiksniai, skatinantys kultūros šoką išgyventi greičiau ir sėkmingiau“. Kai kurie šaltiniai *adaptacijos* ir *pritaipimo* stadijų neišskiria, arba tarp jų brėžia neryškią liniją. Šios stadijos yra labai susijusios, kurioje *pritaipimo* stadija yra tiesiog *adaptacijos* stadijos sėkminga tąsa.

Pritaipimo stadija

Tai galutinė stadija keturių stadijų grupėje ir galutinis kultūrinės adaptacijos tikslas. Ši stadija yra labai svarbi todėl, kad tik ją pasiekę žmonės ima jaustis patogiai ir gali gyventi pilnavertį gyvenimą, kiek įmanoma to pasiekti vienomis ar kitomis aplinkybėmis. Šioje stadijoje užsienietis tiesiog priima naujas tradicijas ir gyvenimo stilių kaip kitokį ir ima jį toleruoti. Įgyjant vis daugiau patirties naujoje aplinkoje, nebeerzina skirtumai. Anaiptol, kartais jie netgi ima žavėti. Tai nereiškia, kad būdamas šioje stadijoje asmuo perima tas tradicijas, papročius ar elgesį. Visiškai pasikeisti neįmanoma, o dažnai ir

---

⁷ <http://studentservices.engr.wisc.edu/international/incoming/living/culture.html>

nebūtina, tačiau suradus gerą santykį tarp įprasto ir naujo, galima sėkmingai funkcionuoti abejose kultūrose ir džiaugtis gyvenimu bei jo teikiamomis galimybėmis. Nerimo ir baimės lygmuo yra stipriai sumažėjęs, atsiranda nuspėjamumo jausmas, todėl išvengiama daugybės stresinių situacijų. Kalervo teigia, kad šioje stadijoje jūs „ne tik priimate maistą, gėrimus, įpročius ir papročius, tačiau netgi pamėgstate juos. Vykdami namo atostogoms, pasiimate tą šalį primenančius daiktus, o išvykdami visam laikui, iš tiesų imate ilgėtis šalies ir žmonių, prie kurių spėjote priprasti“⁸. Šis pavyzdys parodo, kad laikui bėgant, galima priprasti prie daugelio dalykų, o kartais taip prie jų prisirišti, kad net tampa sunku su jais skirtis. Šioje stadijoje nebekeliamas klausimas dėl skirtumų, neskauda galvos dėl nesusikalbėjimo. Tiesiog įvyksta pilna adaptacija, nors perprasti ir visiškai įsilieti į naują kultūrą reikia labai daug laiko, o kartais tai beveik neįmanoma. Pritapimo stadijoje žmonės aiškiai suvokia savo galimybes, savo vertę, gali pasitikėti savo jėgomis daugelyje situacijų, drąsiai priimti sprendimus. Atsiranda stabilumo jausmas ir nebelieka panikos. Gyvenimas nusistovi ir ima tekėti ramia vaga. Global Business Institute savo internetinėje svetainėje šią stadiją pavadino „namų“ stadija, turint omeny, kad šiuo periodu jaučiamasi taip gerai kaip namie. Būdami šioje stadijoje, šio straipsnio teigimu, žmonės vienodai sėkmingai funkcionuoja abejose kultūrose⁹. Čia vertėtų šiek tiek paprieštarauti, nes daugelis šaltinių taip pat nurodo dar vieną stadiją, su kuria susiduria dažnas namo grįžęs pilietis, tai – atvirkštinio kultūrinio šoko stadija. Jos esmė yra ta, kad ilgesnį laiką pagyvenę kitoje šalyje, į gimtąją šalį grįžę žmonės išgyvena kitą šoką. Šiame etape jie jau būna gerai prisitaikę prie svetimos kultūros ir savotiškai „primirę“ savąją. Tad akistata su gimtine daugeliui sukelia panašius jausmus, kokius teko išgyventi vos atvykus į naują ir nepažįstamą šalį. Kadangi ši stadija turi panašius bruožus, kaip ir *vidinės dezorientacijos* arba šoko stadija, ji nebus aprašoma plačiau. Įdomus aspektas yra tas, kad ji egzistuoja. Pavyzdžiui, teko girdėti kaip viena moteris, gyvenanti pačiame Afrikos žemyno viduryje daugiau kaip 15 metų ir sėkmingai ten adaptavusis, nerimavo, kaip reikės grįžti namo, kur nebus tarnų, kurie tvarkys namus, ruoš valgį, pabus su vaikais, nuveš ir parveš iš parduotuvės ir t.t. Vietoje to, kad džiaugtųsi pagaliau ištrūkusi iš šalies, kuri, mūsų supratimu yra tokia skirtinga ir tokia sunki adaptacijos požiūriu, ši moteris baiminasi dėl dalykų, kurie yra tokie įprasti ir kurių, rodos, jokių būdu nekeistume į šimtus tarnų ir patarnautojų. Tačiau minėtos moters gyvenimas įgavo visiškai kitokį pobūdį, ji priprato neturėti to, be ko mes sakome, jog negalėtume išverti, ir priprato prie patogumų, be kurių mes puikiai apsieiname. Ir iš tiesų, sulaukę iš užsienio sugrįžusių šeimos narių, giminių ar draugų, mes dažnai tarsi susiduriame su kitokiais, mūsų akyse pasikeitusiai

---

⁸ <http://www.smc.edu/academics/internationale/pdf/cultureshockarticle.pdf>

⁹ <http://bus.utk.edu/global/CrossCulturalAdjustment.htm>

žmonėmis. Jiems mes atrodome taip pat kitokie nei jie tikėjosi išvysti. Sėkmingai funkcionuoti dvejose ar daugiau kultūrų – nelengvas uždavinys ir, deja, dažnai nuo mūsų nepriklausantis.

1.2. Kultūros šoką lemiančios priežastys

Kultūrinis šokas – tai sąvoka, apibūdinanti kultūrų susidūrimą. Nekeliaujant, nepagyvenus kitoje šalyje, nebendraudant su kitų kultūrų atstovais sunku būtų suvokti, kaip kultūros šokas pasireiškia ir dėl ko jis atsiranda. Šiame darbe yra kalbama apie kultūrų susidūrimą, turint omeny skirtingas šalis ir jų gyventojus. Tačiau panašūs simptomai gali pasireikšti ir susidūrus tokioms kultūroms kaip organizacinės, mokslo institucijų, gatvės ir kitos, tačiau šiame darbe jos nebus plačiau apžvelgiamos.

Priežastys, lemiančios kultūros šoką gali būti labai įvairios, jos priklauso nuo daugybės veiksnių, tokių kaip iš kokios šalies į kokią persikeliamą gyventi, koku tikslu išvažiuojama, ar stiprus ryšys su artimaisiais, kokios aplinkybės privertė palikti gimtinę, kokia yra žmogaus psichologinė būseną, kaip blaiviai jis sugeba mąstyti ir veikti kritinėse situacijose ir daugelis kitų. Literatūra apie kultūrinį šoką išskiria tris pagrindines šio šoko atsiradimo priežastis: (1) pažįstamų ženklų praradimas, (2) tarpasmeninių santykių nutrūkimas, (3) identiteto krizė. Visos šios priežastys būdingos pasikeitus bet kokiai socialinei aplinka, tačiau tarpkultūrinėje situacijoje jos yra ypač ryškios ir sutirštintos tarpkultūriniais skirtumais¹⁰.

Ne visada žmonės noriai keičia gyvenamąją vietą. Ne visi yra avantiūristai, ištroškę naujos patirties ir išpūdžių. Keisti gyvenamąją vietą dažniausiai priverčia aplinkybės: kompanija atidaro savo filialą kitoje šalyje (tai gana dažnas reiškinys globalizacijos amžiuje), todėl yra suinteresuota siųsti savo specialistus ten padirbėti; studentams atsiranda galimybė pastudijuoti ar pagilinti savo žinias užsienio universitetuose; šeimos nariai persikelia pas savo sutuoktinius šeimos susijungimo ar išsaugojimo tikslais ir t.t. Šios priežastys ne visada yra savanoriškos, todėl nenuostabu, kad tokiais atvejais nusiteikimas kitos šalies atžvilgiu būna gana skeptiškas ir nerimastingas. Ir visi šie atvejai anaipol nėra prievartiniai, dažniausiai galimybė rinktis vis dar lieka. Siųsdami savo darbuotojus į kitą šalį darbdaviai šiandien jau suvokia, su kuo jiems teks susidurti, todėl investuoja nemažai laiko ir lėšų paruošiamajam etapui, kuris bus aptartas išsamiau. Darbuotojas dažnai turi pasirinkti iš kelių galimybių: ar likti savo šalyje ir taip nieko nepasiekti, ar išvykti darbdavio siūlymu į kitą šalį, kurioje atsivertų naujos karjeros galimybės, naujos perspektyvos, pagerėtų finansinė padėtis. Priimdami tokius pasiūlymus, darbuotojai, taip pat tie, kurie savarankiškai susiruošia išvykti į kitą šalį ieškoti laimės, t.y. geresnio uždarbio,

---

¹⁰ WEAVER, išnaša 5, p. 178

nepagalvoja, kad kita šalis pateiks ne vien tik malonius siurprizus. Tai vadinama *perdėtai lūkesčiais*, kurie skatina nusivylimą jiems nepasiteisinus. Įsivaizduodami, kad darbas atims didžiąją jų laiko dalį, tokie asmenys nepakankamai įvertina kitus gyvenimiškus aspektus, kurie savoje šalyje yra tokie natūralus, todėl nepastebimi. Juos imama pastebėti tik patekus į nežinomą situaciją. Išvykus dirbti į kitą šalį, pasikeičia ne tik darbo vieta, kolektyvas, vadovai, bet dažnai ir darbiniai santykiai, požiūris į darbą, pareigų ir atsakomybės suvokimas, prie kurių tenka prisitaikyti. Dažnai apie tai nepagalvojama, nes manoma, kad pasikeis tik šalis, bet ne pats darbas. Deja, darbiniai santykiai taip pat yra labai įtakojami šalies kultūros ir tai, kas galioja ir tinka vienoje šalyje, gali būti visai nepritaikoma kitoje. Daugelis JAV firmų, įskaitant ir diplomatinės atstovybes, vadovaujasi JAV galiojančiais įstatymais, kurie traktuojami kaip teisingi ir nepakeičiami. Ir sunku būtų ginčytis, jog tie įstatymai ir nurodymai yra blogi, tačiau susidūrus atskiroms kultūroms, jie tampa gana vienpusiški ir ginantys tik tos šalies interesus bei pripažįstantys tos šalies standartus. Darbuotojai, atvykę į kitas šalis, dažnai nė nenori diskutuoti ar ieškoti kompromisų. Savaiame suprantama, dėl to kyla didelių nesusipratimų ir šalys pasmerkiamos nutraukti derybas, o to pasekmė – prastas išpūdis apie kitą šalį.

Studentai, vykdamai studijuoti į kitas šalis, dažnai puoselėja pernelyg didelius lūkesčius. Tai paaiškinama tuo, kad studijuoti paprastai vykstama į labiau išsivysčiusią ar bent jau tokio pačio išsivystymo šalį, todėl svajojama apie geresnį, įdomesnį, įvairesnį gyvenimą. Vėlgi nepagalvojama, kad prisitaikyti reikės nemažai pastangų ir nebus viskas taip lengva, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Jauniems, mažai patyrusiems žmonėms šoką sukelia daug kas: pradedant negalėjimu valgyti jų požiūriu neskanaus maisto ar nesugebėjimu paklausti reikalingos informacijos ir baigiant nemokėjimu laisvai bendrauti su bendraamžiais, neperprantant kitos kultūros vertybių sistemos bei vienišumo jausmas svetimoje šalyje. Nenorėjimas pripažinti, kad „kitaip“ gali irgi būti gerai, dažnai priverčia žmones atsiriboti, užsisklęsti arba bendrauti tik savoje aplinkoje. Vieno Lietuvos universiteto dėstytojas, atvykęs iš Skandinavijos, dalinosi savo patirtimi, sakydamas, kad kultūros šoką labiausiai jausti pradėjęs tuomet, kai suvokė, jog jo dėstymas gerokai skiriasi nuo dėstymo, kokio iš jo tikisi studentai. Jam tai sukėlė daugybę neigiamų minčių, nes, pasak jo, tai vienintelis dėstymo būdas, kurį jis moka. Dėstytojas ilgainiui ėmė suvokti, ko iš jo tikisi studentai, tačiau vis dar buvo sunku pakoreguoti savo dėstymo stilių, kuris, jo manymu, yra teisingas ir geras. Dėstytojas šį reiškinį vadina tiesiog Vakarų Europos ir Rytų Europos nesusikalbėjimu, skirtingu mąstymo būdu, skirtinga sistema. Kai kuriuos žmones taip pat šokiruoja padidėjęs dėmesys jų asmeniui. Savaiame suprantama, užsienietis vien savo kalba, elgesiu, kartais rengimosi stiliumi, o ne retai ir išvaizda kelia aplinkinių susidomėjimą. Amerikietis diplomatas Lietuvoje savo pasakojimu pailiustravo tokį atvejį. Šis amerikietis yra baltaodis, vedęs juodaodę, o jų vaikai – maišytos rasės. Nenuostabu, kad einant gatve į juos nuolat

atsigręžia žmonės, vyresni susikumščiuoja, o vaikai savo tėvams garsiai užduoda nepatogius klausimus. Pradžioje tai sukeldavo gana nemalonius pojūčius, tačiau palaipsniui prie to priprantama, nors pačios priežasties panaikinti ir nepavyksta. Kalbos barjeras, gyvenimo būdo ir įpročių pasikeitimas taip pat lemia kultūros šoką. E. Shiraev tokią situaciją apibūdino kaip buvimą tamsioje patalpoje, kurioje reikia iširti kiekvieną ten esantį objektą, kad galima būtų joje orientuotis. Įdomu tai, kad kai kurie žmonės sugeba išvengti kultūros šoko, panaikindami jo priežastis. Gyvendami svetimose šalyse, jie kalba tik gimtąja kalba, bendrauja tik su tos pačios etninės grupės nariais ir stengiasi neišvykti už savo bendruomenės sienų¹¹. Taip pat jie klausosi savos muzikos, gamina savo valgių, žiūri savą televiziją, švenčia savas šventes. Bet tai įmanoma tik nedidelei grupei žmonių ir labai abejotina, ar tai yra gerai. Viena iš labiausiai akcentuojamų kultūros šoką išprovokuojančių priežasčių yra skirtingos vertybės. Galima daug ką pakeisti ir prie daug ko priprasti, bet perorganizuoti savo vertybių sistemą ar bent jau toleruoti kitokią nėra lengva. Pavyzdžiui amerikietiškas individualizmas yra visiškai nepriimtinas daugeliui pietinių šalių gyventojų, todėl jie sunkiai susitaiko su iš pirmo žvilgsnio akivaizdžiu amerikietišku šaltumu, tikslo siekimu, paviršutiniškumu. Visos kultūros yra skirstomos į individualistines ir kolektyvistines arba turinčias daugiau ar mažiau vienu ar kitu bruožų. Kolektyvistinėms kultūroms, grupiniai šalies, bendruomenės, darbo kolektyvo, religinės grupės ir t.t. tikslai yra svarbiau už asmeninius. Tuo tarpu individualistinėse kultūrose asmeniniai bei šeimos narių tikslai yra patys svarbiausi. Todėl tokie kontrastai tik dar labiau paaštrina neigiamas išvadas ir įtakoja kultūros šoko pasireiškimą¹². Verta paminėti ir skirtumus tarp gilaus konteksto bei paviršinio konteksto kultūrų, kurių susikirtimas taip pat iššaukia nepageidaujamas reakcijas, peraugančias į kultūros šoką. Giliaus konteksto kultūrose verbalika vaidina toli gražu ne pagrindinį vaidmenį, todėl daug prasmės perduodama kitais kanalais, tokiais kaip gestai, veido išraiška, intonacija ir t.t. Visa tai yra sunkiai suprantama paviršutinio konteksto kultūroms, kur pagrindinis pranešimas yra perduodamas žodžiais, todėl tikimasi tokio pat atsakymo iš kitos šalies.

Dar didesnis krūvis tenka šeimos nariams, kurie palieka savo šalį išvykdami su savo šeimos maitintoju. Tokioje situacijoje priežastys pasireikšti ypač ryškiam kultūros šokui yra akivaizdžios. Jei anksčiau minėtuose atveju darbuotojas, išsiųstas į kitą šalį, bent jau gali tikėtis panašaus darbo pobūdžio ir būti užsiėmęs didžiąją dalį dienos, tai jo šeimos nariai kultūros šoką patiria daug stipriau, nes moksleiviams tenka palikti savo mokyklą ir draugus, su kuriais jau buvo užsimezges stipresnis ryšys, sutuoktiniams tenka išeiti iš darbo ir naujoje šalyje ieškoti veiklos ar būti pasmerktiems visiškai

---

¹¹ SHIRAEV, išnaša 2, p. 44

¹² SHIRAEV, išnaša 2, p. 48

pakeisti gyvenimo būdą, atsisakyti daugybės įprastų dalykų. Dažnai šeimos nariai laiko save aukomis ar situacijos įkaitais, todėl patiria daug neigiamų emocijų, nusivylimo ir netekties skausmo.

Dažnas reiškinys – pernelyg supaprastintas supratimas apie kitas kultūras. Alvin J. Schmidt teigia, kad mokyklose mokiniams tik paviršutiniškai pristatomos kitos kultūros, atrenkant tik tas praktikas, kurios galėtų sudominti. Manoma, jog to pakanka, kad mokiniai susidarytų vaizdą, jog kultūros tarpusavy skiriasi. Tarkim vienoje Amerikos valstijoje pristatant Afrikos kultūrą, vaikai buvo mokomi suskaičiuoti iki 10 Suahili kalba. Toks supaprastintas požiūris užsimena apie kitą kultūrą, tačiau iš tiesų jo nauda labai menka, nes iš tiesų vaikams susidaro įspūdis, jog Afrikoje visi kalba viena kalba, joje egzistuoja viena kultūra¹³. Taip vėliau formuojasi stereotipai, kurių dėka žmonėms, patiriantiems kultūros šoką, labai sunku keisti savo nuomonę ir įsitikinimus.

Kultūros šokas yra neatsiejamas nuo ilgesio namams ir viskuo, kas su tuo susiję. Išvykus toli nuo namų, gimtoji žemė atrodo daug gražesnė, neišspręstos problemos visiškai sumenkėja, palyginus su tomis, kurios užgriuvo naujoje šalyje, susidaro įspūdis, kad toks nepasitenkinimas, kurį tenka išgyventi naujoje šalyje, apskritai neegzistavo. Ima atrodyti, kad buvęs gyvenimas yra tarsi veidrodis, atspindintis tikrovę¹⁴. Pasiilgstama pačių paprasčiausių ir kasdieniškiausių dalykų, apie kuriuos nesusimąstyta gyvenant savo šalyje. Ilgesį dažniausiai seka susirūpinimas, kartais ir depresija, kuri gali pasireikšti tiek lengvesne, tiek stipresne forma. Namų ilgesys labiau būdingas jauniems žmonėms, nes jie daug jautriau reaguoja į atsikyrimą, jaučiasi labiau nesaugūs, atsidūrę beviltiškoje padėtyje. Būdami prislėgti, asmenys dažnai patys atsiriboja nuo aplinkinių ir nenori priimti jų pagalbos. Užsidarę savo kiaute, jie tarsi jaučiasi saugesni ir pasiryžę šią nemalonią būseną kaip nors išverti. Jei yra galimybė, stengiamasi kuo daugiau bendrauti su namiškiais. Šiais laikais internetas padeda palaikyti nenutrūkstamą ryšį. Juk būdamas atokiausiame planetos kampelyje, gali ne tik rašyti laiškus artimiesiems, bet taip pat kalbėtis bei matyti juos kompiuterio ekrane. Kita vertus, tai tik dar labiau pailgina integravimosi naujoje visuomenėje procesą, nes palaikant tokį glaudų ryšį su saviškiais, tarsi įstringama toje erdvėje, kurioje norisi likti kuo ilgiau. Užsitęsusi antroji kultūros šoko stadija neigiamai veikia adaptuotis bandančiųjų psichologinę būseną, neišspręstos problemos kaupiasi, o gyvenimas svetimose šalyje nelengvėja. Būnant toli nuo namų, norisi kažko, kas namus primintų. Dažnai imigrantai buriiasi į klubus, atidaro savo kavines, restoranus, mokyklėles. Tokiu būdu jie palaiko ryšį vieni su kitais, dalinasi patirtimi, švenčia nacionalines šventes. Toks buvimas savoje kultūroje padeda atsigauti ir bent jau trumpam pasijusti tarsi namie. Neįtikėtina ir tai, kad susidraugauja net tokie žmonės, kurie natūraliom sąlygom būdami savo šalyje, ko gero, nerastų bendros kalbos. Net jei ir ne geresnio kąsnio ieškoti išvykę,

---

¹³ SCHMIDT, Alvin J. *The Menace of Multiculturalism*. Praeger Publishers, 1997, p. 14 - 15

¹⁴ HANDLIN, Oscar. *The Uprooted*. Little, Brown and Company, 1979, p. 232 - 233

žmonės dažnai jaučia pareigą kažkaip materialiai paremti savo namiškius, sugrįžę juos trumpam aplankyti, apiberia dovanomis tarsi tai dar labiau sustiprintų jų ryšį. Knygoje „*The Uprooted*“ („*Prarastos šaknys*“) aprašoma XIX amžiaus emigracija į Jungtines Valstijas. Kai kurie ten nuvykę žmonės, nors ir labai sunkiai skynėsi kelią į sėkmę, uždirbo pinigų kruvinu darbu, tačiau, daug ko atsisakydami, dalį savo uždarbio siūsdavo namo. Vien tik airiai 1860 m. namo per metus išsiūsdavo apie 4-5 milijonus dolerių¹⁵.

Su namų ilgesiu dažnai asocijuojamas širdies skausmas, kuris iš tiesų yra daugiau emocinis nei fizinis. Nei namų ilgesio, nei iš jo kylančio širdies skausmo mokslininkai paaiškinti negali. Kas iš tiesų vyksta žmogaus smegenyse, yra daromos tik prielaidos, tačiau daryti išvadas dar per anksti ir tai yra ateities studijų uždavinys.

Miranda A.L. van Tilburg ir Ad J.J.M. Vingerhoets atliko tyrimą „*Psychological Aspects of Geographical Moves. Homesickness and Acculturation Stress*“ (Geografinio persikėlimo psichologiniai aspektai. Namų ilgesys ir akultūracijos stresas). Tyrimo pradžioje jie patys buvo nustebę, kiek mažai mokslinės literatūros yra šiuo klausimu. Panašu, kad namų ilgesys daugeliui neatrodo rimta problema, o juo labiau liga ar būseną su galimomis liūdnomis pasekmėmis. Tyrimo metu paaiškėjo stulbinanti statistika. Jei buvo manyta ir vis dar tebemanoma, kad persikėlimas į kitą vietą labiausiai veikia vaikus, tai tyrimas parodė, jog suaugusieji dėl šios priežasties patiria rimtų sveikatos problemų. Kalbant apie vaikus, tyrime yra minima Jacobs ir Charles (1980) atlikta studija, kurioje dalyvavo vėžiu sergantys vaikai. Paaiškėjo, jog 72% tiriamųjų kažkuriuo metu pakeitė gyvenamąją vietą dviejų metų laikotarpyje iki atrandant vėžį. Suaugusieji dažniausiai susiduria su psichinėmis ligomis (ypač depresija), tačiau pasitaiko ir somatinės, tokios kaip diabetas ar kitos su imunine sistema susijusios ligos¹⁶. Pats namų ilgesys nėra liga, tačiau užsitęsęs pernelyg ilgai gali tapti patologija. Tilburg ir Vingerhoets tyrime taip pat pateikiamas vienas iš galimų paaiškinimų, pailustruojant senyvo amžiaus žmonių prisirišimą prie savo gyvenamosios vietos. Rowles (1983, 1984), Rubinstein ir Parmelee (1992) savo atliktame darbe panagrinėjo pagyvenusių žmonių gyvenimą kaime. Šie žmonės savo gyvenamąją vietą linkę sieti su prisiminimais bei socialinėmis reikšmėmis, kas sudaro tvirtą emocinį ryšį su namų aplinka. Autoriai iškėlė hipotezę, kad senoliai savo teritoriją sąmoningai padalina į zonas ir vengia dalyvavimo už jų ribų. Taigi, emocinis ryšis su „vidumi“ yra stiprus ir atskiras nuo „išorės“ zonų. Čia Rowles išskiria tris pagrindinius aspektus: 1) psichologinis susilieėjimas su aplinka, kuri yra pažįstama kaip fizinė erdvė, rutininė veikla, įpročiai; 2) socialinis buvimas savoje teritorijoje, kuris

---

¹⁵ HANDLIN, išnaša 14, p. 232

¹⁶ <http://dare.uva.nl/document/20101>

reiškia daug ką pažinoti ir būti kitiems pažįstamu. Tai gali būti susiję su asmens saugumo jausmu ar, esant reikalui, aplinkinių parama; 3) aplinkinės vietos gali teikti ypatingą istorinę reikšmę, nes jos asocijuojasi su svarbia asmenine patirtimi ir emociniais įvykiais gyvenime¹⁷. Taigi, iš to išplaukia išvada, kad prisirišimas prie vietos yra susijęs su emociniais ryšiais su ta vieta, atsiminimais bei kitomis kognityvinėmis interpretacijomis, suteikiančiomis prasmę asmens patirčiai toje vietoje. Nerimas ir stresas kyla tuomet, kai tenka iš tos vietos persikelti į naują. Analogiškai veiksmas vyksta ir išvykus į naują šalį. Galbūt prisirišimai nėra tokie dideli, o jaunesni žmonės greičiau adaptuojasi, bet nenuginčijamas faktas yra tas, kad ilgesio jausmas nėra žmogaus silpnumo išraiška.

Ne tik stresinėse situacijose, bet ir kasdienybėje visi jaučia didesnę ar mažesnę nerimą. Kasdien susiduriame su netikėtomis situacijomis, į kurias kažkaip reaguojame. Labiau pažįstamas situacijas, kurias galime šiek tiek numatyti, prognozuoti, priimame ramiai ir reaguojame be didelio streso. Kuo labiau nepažįstama ar netikėta situacija, kuo mažiau esame jai pasirengę, ar kuo mažiau pasitikime savo jėgomis, tuo nerimas ir baimė yra didesni. Pasikeitusioje kultūrinėje aplinkoje toks nerimas tampa *nerimu dėl nekontroliuojamų dalykų*. Filosofijos mokslų daktaras William Gudykunst savo teorijoje apie neapibrėžtumą ir nerimą teigia, kad paprastai bendraujant, mes siekiame sumažinti nerimą. Bendraudami su nepažįstamais, jaučiame daug didesnę vidinį nerimą, nes sunku nuspėti, kokia bus mūsų pašnekovų reakcija, požiūris, jausmai, įsitikinimai. Taip pat nežinome, kaip paaiškinti jų elgesį. Motyvacija šiam nerimui sumažinti gali tapti mūsų tolimesnis noras palaikyti santykius su jais. Bendraudami su nepažįstamais, tampame įsitempę, galime prarasti pasitikėjimą, nes jaučiamės sumišę ir nekontroliuojantys situacijos. Baimė pasirodyti nekompetentingais arba išnaudojamais, sulaukti neigiamo pašnekovo vertinimo yra tie blokai, kurie trukdo efektyviam bendravimui. Bendraujant tarpkultūrinėje aplinkoje šis nerimas dar labiau išauga. Baimė nesuprasti ar būti nesuprastiems yra daug didesnė ir labiau pagrįsta, nes čia nemenką vaidmenį suvaidina kalbos barjeras ir kultūriniai skirtumai, kurie gali būti išties labai dideli. Priskirdami tam tikras charakterio savybes, būdingas tam tikrai kultūrai, mes imamės interpretuoti pašnekovo ketinimus ar elgesį, dažnai nesuvokdami, kad vadovaujamės stereotipais. Ši teorija taip pat teigia, kad efektyvus bendravimas gali vykti tol, kol gebame kontroliuoti savo nerimą. Beje, įdomus faktas yra tas, kad esant tiek labai aukštam, tiek labai žemam nerimo lygiui, bendravimo kokybė suprastėja. Gudykunst ir Nishida teigia, kad, esant labai žemam nerimo lygiui, bendravimas tampa nuobodus, nes bendraujantysis yra įsitikinęs, jog per daug gerai gali nuspėti pašnekovo elgesį ir reakcijas. Nerimas – tai emocinis nežinios baimės atitikmuo. Nerimo esama bet kurioje situacijoje bet kuriuo metu, tik jo lygmuo skiriasi. Apimti nerimo, jaučiamės

---

¹⁷ <http://dare.uva.nl/document/20101>

nepatogiai, susirūpinę, įsitempę, nuogaustaujantys, kas bus. Nerimas bendraujant paprastai kyla iš negatyvių lūkesčių. Viena iš nerimo pasekmių – atsiribojimas, bendravimo vengimas. Nerimui taip pat turime maksimalias ir minimalias ribas. Kai nerimas viršija maksimumą, mes nebenorime bendrauti arba trokštame kuo greičiau užbaigti pokalbį. Kai nerimas nesiekia minimalios ribos, mums neužtenka adrenalino, kuris motyvuotų bendravimui. Nerimas skatina smalsumą. Taigi, efektyviam bendravimui būtina, kad nerimas nenukristų žemiau žemutinės ir neviršytų aukštutinės nerimo ribos¹⁸.

Apibendrinant šią teoriją galime teigti, kad nerimo ir nežinios baimė išvykus į kitą šalį yra didelė ir reikšminga bendrai savijautai. Papildant šią teoriją galima teigti, jog baimė kyla ne vien bendraujant. Nerimas apima išbandant visus naujus dalykus, tai yra maistą, klimatą, gyvenimo sąlygas ir t.t. Kiekviename žingsnyje laukia nauji išbandymai ir nauja patirtis. Kilęs nerimas ir nesugebėjimas jį valdyti, gali labai apsunkinti visą adaptacijos procesą.

1.3. Ar kultūros šokas yra problema?

Kultūros šoką patiriantis individas vaizdingai yra palyginamas su žmogumi, nemokančiu plaukti, įmestu į vandenį. Nelabai padės jiems išplaukti nei sukauptos teorinės žinios apie plaukimą, nei stebėjimas, kaip plaukia kiti. Patekę į tokią beviltišką situaciją, jie privalo judinti rankas ir kojas, daryti viską kad išsigelbėtų. Dauguma tokioje situacijoje netrūkus džiaugsmingai suvoks, jog gali plaukti. Kai kurie jų nuskubės į krantą ir niekuomet daugiau nelips į vandenį, dar kiti tiesiog nuskęs...

Pats žodis „šokas“ verčia manyti, kad organizmas patiria kažką ekstremalaus, o tai gali turėti įvairių pasekmių. Sukrėtimas, išmušimas iš vėžių pasireiškia tiek psichiniais, tiek somatiniais požymiais. Ši būseną neatsitiktinai pavadinta šoku, nors ir ne visai tiksliai atspindi pačio šoko sąvoką. Medicininis požiūriu šokas įvyksta tuomet, kai kraujagyslės negali aprūpinti kūno ląstelių pakankamu kiekiu maistingųjų medžiagų. Medikai tokį procesą apibūdina kaip nepakankamą kraujo tekėjimą į atskirus organus dėl to, kad įvyksta disbalansas tarp aprūpinimo deguonimi ir deguonies poreikio¹⁹. Šokas gali pasireikšti nuo paprasčiausios nuostabos iki visiško organizmo funkcijų sutrikimo²⁰. Todėl kalbant apie kultūros šoką, reikia turėti omeny, kad šis pavadinimas atsirado ne šiaip sau ir pasekmės taip pat gali būti nuo švelnių laikinų nepatogumų iki rimtų organizmo sutrikimų. Šokas būna fiziologinis ir psichologinis. Fiziologinį šoką gali sukelti didžiulis kraujavimas, kraujo išsiliejimas į

---

¹⁸ GUDYKUNST, W.B., NISHIDA, T. “Anxiety, uncertainty, and perceived effectiveness of communication across relationships and cultures”, International Journal of Intercultural relations, 2001, vol 25 no1 p.55-71

¹⁹ http://www.emedicinehealth.com/shock/article_em.htm

²⁰ <http://www.bbc.co.uk/health/conditions/shock1.shtml>

plaučius, vėmimas ar viduriavimas, stuburo pažeidimas ar apsinuodijimas. Psichologinis šokas dažniausiai išstinka išgirdus blogas naujienas, tokias kaip artimo žmogaus liga ar mirtis, patyrus traumą avarijoje, kam nors užpuolus ir t.t. Kultūros šoką logiškai galėtume priskirti psichologiniam sukrėtimui, nes problemos kyla iš to, kaip mes vertiname situaciją. Padažnėjęs arba sulėtėjęs pulsas, nukritęs kraujo spaudimas, silpnumo, šleikštulio ar alpimo jausmas, galvos svaigimas, šalta, lipni oda, staigus, paviršutiniškas kvėpavimas, pamėlusios lūpos – tai fiziologinio šoko simptomai²¹. Tačiau literatūroje šie simptomai nelabai siejami su kultūros šoku. Tiesa, galvos ar skrandžio skausmai yra fiziologiniai simptomai, kurie būdingi kultūros šokui. Atrodytų, jog šoko pavadinimas lyg ir perdėtas. Tačiau to negalima būtų pasakyti kalbant apie psichologinius šoko simptomus, tokius kaip padidintas budrumas, dažnos krizės, staigiai pasikeitęs elgesys, persekiojanti baimė, kad nutiks kas nors blogo, nežinios baimė, vidinis nepasitikėjimas, pastangos numatyti, suplanuoti įvykius, nesugebėjimas pasiduoti tėkmei, priekabumas, nestabilumas, pastovus nesaugumo jausmas, padidintas jautrumas, jausmas, jog esi ne savo vietoje. Kultūrinio šoko simptomai yra panašūs, o kai kur net ir sutampa, todėl galima sakyti, kad terminas „šokas“ visgi pasirinktas tinkamai.

Galima išskirti šiuos kultūros šoko bendruosius simptomus:

- pyktis dėl nereikšmingų nepatogumų, nuolatiniai skundai;
- susierzinimas;
- atsiribojimas, ypač nuo žmonių, kurie yra skirtingi;
- ypač didelis namų ilgesys;
- staigiai atsiradęs pasišventimas savai kultūrai;
- persivalgymas arba apetito praradimas; atsiradęs polinkis į alkoholį, narkotikus;
- nuobodulys;
- nuolatinis miego poreikis;
- galvos skausmai bei skrandžio skausmai;
- depresija;
- efektyvumo moksle ar darbe sumažėjimas;
- nepaaiškinamas noras verkti;
- santuokinis stresas, santykių pablogėjimas;
- padidintas poreikis švarai.

Akivaizdu, kad aukščiau minėtieji simptomai neigiamai veikia bendrąją savijautą. Asmuo, negalėdamas susidoroti su kritine situacija, imasi tam tikų priemonių, kurios tarsi leidžia užsimiršti,

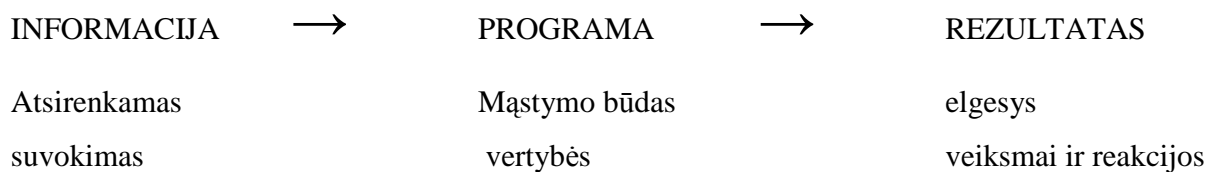
---

²¹ Ten pat, išnaša 20

atitrūkti, atsiriboti nuo neišsprendžiamų problemų. Dažnai šios priemonės yra destruktyvuojančios ir gali turėti dar blogesnių pasekmių. Nei polinkio į žalingus įpročius, nei nuolatinio miego poreikio ar galvos bei skrandžio skausmų sustabdyti ar gydyti neįmanoma. Iš tiesų visi šie simptomai signalizuoja apie sunkumus, ir, jei jie užsitęsia pernelyg ilgai, verta rimtai susirūpinti, nes panašu, jog patirtas kultūros šokas nemažėja, problemos neišsprendžia, savijauta negerėja, sveikata blogėja. Kaip jau ne kartą minėta, kultūros šoką kiekvienas išgyvena labai individualiai, vieni iš tiesų lengvai prisitaiko prie naujos aplinkos, kiti niekada negalėtų gyventi svetimose šalyse.

Kultūros šokas dažnai bendrame supratime turi neigiamą prasmę. Juk tiek pablogėję santykiai, tiek pablogėjusi sveikata, tiek visi kiti aukščiau aprašytieji simptomai yra tos situacijos, kurių norima išvengti. Kyla klausimas, jei kultūros šokas yra toks žalojantis, ar verta apskritai leisti į kitą šalį išbandyt savęs? Daugelis, patyrę tokią būseną, pasakys, jog verta. Tai tik tam tikras laiko tarpas, po kurio seka prisitaikymas ir priėmimas, tai yra būseną, kurioje geriau pažįstame save.

Kadangi šiais laikais kultūros šoką patiria vis daugiau žmonių, šiuo dalyku susidomi vis daugiau antropologų, sociologų, psichologų bei kitų tyrinėtojų ir mokslininkų. Įvardindami priežastis, simptomus ir metodus, kaip palengvinti šią sunkią akultūracijos stadiją, jie taip pat pateikia įdomių faktų apie kultūrinio šokio privalumus. Labiausiai komplikotas, tačiau tuo pačiu labiausiai džiuginantis kultūros šoko paaiškinimas, su kuriuo sutinka bihevioristai, psichoanalitikai ir egzistencialistai, remdamiesi kognityvine teorija, yra tas, kad jo pasekoje žmogus psichologiškai auga ir stiprėja. Sąsajų su savo šalimi praradimas pradžioje išbalansuoja žmogų, tačiau šioje situacijoje žmogus išsilaisvina iš savo įprasto mąstymo ir vienpusiško vertinimo, jis išmoksta naujai žvelgti į tą pačią situaciją. Kultūrą Weaver palygino su kompiuterine programa, kurioje būtent mūsų kultūra apsprendžia kokią informaciją priimti ir kaip ja naudojantis spręsti problemas. Šiuo požiūriu kultūra yra tiesiog proto sinonimas. Kultūros „programa“ nulemia mūsų elgesį. Kad suprastume kito žmogaus elgesį (rezultata), būtina suprasti, kaip tas žmogus supranta arba mato pasaulį (įdedama informacija) bei kaip jis yra išmokęs tą informaciją organizuoti ir panaudoti (programa). Schematiškai tai atrodytų taip:

Todėl programa, kuri taip puikiai veikė nuo vaikystės, nebeveikia taip efektyviai. Suvokimas ir interpretacijos nebeatlaiko daugybės naujų smūgių (t.y. naujos informacijos), todėl visa programa tampa nebeefektyvi ir ją reikia keisti²². Patyrę kultūrinį šoką, žmonės iš esmės nepasikeičia, tik pasaulį jie sugeba matyti iš įvairių perspektyvų, todėl ir problemų sprendimui randa daugiau ir įvairesnių būdų.

Visada yra malonu klausytis daug keliaujančių žmonių. Nors sakoma, kad turistai beveik nepatiria kultūros šoko, nes laikas, kurį jie praleidžia kelionėse, yra gana trumpas, o pats turistas yra daugiau stebėtojas nei naujos kultūros dalyvis. Greičiausiai jie išgyvena tą pirmąją, susižavėjimo stadiją, kai viskas stebina, džiugina ir teikia malonių įspūdžių. Tačiau negalima paneigti, kad keliautojai lengvai persiorientuoja naujoje aplinkoje. Kelionės metu, ypač nutolusiose kultūrose ar ekstremaliose sąlygose, jiems tenka spręsti daugybę nenumatytų problemų. Panikuojančios, bijantys rizikuoti, norintys viską tiksliai suplanuoti ir gauti tai, ko tikėjosi, nepajus tikro kelionių džiaugsmo ir vargu ar taps užkietėjusiais keliautojais. Žmonės, pagyvenę įvairiose šalyse yra įdomūs ne tik dėl to, kad turi paruošę egzotiškų pasakojimų, tačiau jie taip pat žavi savo netradiciniu mąstymu, kūrybišku sprendimų ieškojimu, mokėjimu rasti išeitį iš sudėtingų situacijų.

Išgyvenę ir sėkmingai įveikę kultūros šoką, žmonės paprastai pamato dalykus, kurių nematė anksčiau arba suprato juos visai kitaip. Tai, kas erzino ir buvo nesuprantama, tampa priimtina, įdomu, netgi žavu. Jie tarsi įgauna antrą kvėpavimą ir gali daug plačiau ir atviriau žvelgti į reiškinius, bei tinkamai į juos reaguoti. Paprastai yra sunku perprasti kitos šalies humorą, suprasti jų juokus ar anekdotus. Tokioje situacijoje svetimšalis jaučiasi sumišęs ir suirzęs, nes visi juokiasi, o jam nejuokinga. Perpratęs tam tikras humoro subtilybes tas pats svetimšalis tampa atsipalaidavęs, noriai bendrauja ir juokiasi drauge su kitais. Kas gi iš tiesų įvyksta? Pats humoro jausmas nepakito, nepasikeitė ir žmonės. Viskas liko savo vietose, tik minėtasis svetimšalis kultūriškai subrendo, patobulino savo kalbos žinias bei bendravimo įgūdžius, išmoko atsipalaiduoti ir perdaug nesureikšminti smulkių nesusipratimų.

Tarptautinės patirties įgavę darbuotojai įgauna daugiau pasitikėjimo, žinių, išmoksta naujas kalbas, juos labiau vertina darbdaviai, nes tokie darbuotojai byloja apie lankstumą, sugebėjimą išlikti efektyviais sunkesnėmis sąlygomis, jie tampa labiau emociškai subrendę ir patikimesni. Kultūros šokas padeda ne tik susidraugauti su nauja kultūra, bet dar geriau pažinti savąją.

---

²² WEAVER, išnaša 5, p. 181

1.4. Veiksniai, skatinantys kultūros šoką išgyventi greičiau ir sėkmingiau

Jei atsiranda problemos, tai randasi ir jų sprendimo būdai. Manant, kad kultūros šokas visgi dažniausiai sukelia didesnių ar mažesnių nepatogumų, ieškoma būdų, kaip sumažinti ar panaikinti šį reiškinį. Tol, kol pasaulis nėra vienalytis, kol egzistuoja skirtingos kalbos, papročiai, tradicijos, gyvenimo būdas, tarpusavio santykiai, religijos, klimatas ir t.t., tol egzistuos ir kultūrų skirtumai, sekami kultūros šoko, kurį galima sumažinti tinkamai jam pasiruošus ir nusiteikus.

Pasitelkus kultūros šoko sąvokos aiškinimą, kad tai yra reakciją į nežinomybę bei skirtumus, galime teigti, kad taip nutinka dėl to, kad per mažai žinome apie šalį, į kurią ketiname keliauti. Norint tinkamai pasirengti gyvenimui kitoje šalyje, vien padrikos informacijos nepakaks. Dar neišvykus reikėtų stengtis susipažinti su būsima šalimi, pramokti tos šalies kalbą ar bent jau kelias frazes, praversiančias buityje, jei yra proga, susitikti su tokiomis kultūros žmonėmis arba žmonėmis gyvenusiais toje šalyje. Pastarieji galėtų suteikti labai daug vertingos informacijos, tik tokiu atveju taip pat reikėtų būti atsargiems, nes kitų patirtis gali labai skirtis, o susiformavusį pirmąjį išspūdį iš pasakojimų vėliau nėra lengva keisti. Žinojimas, kur vykstama, kokie yra tikslai ir uždaviniai, kokie sunkumai gali laukti, padeda susidaryti realesnę šalies vaizdą, todėl atvykus nereikės stebėtis, kad viskas yra ne taip, kaip tikėtasi. Tiesa, televizija ir kinas kartais pateikia iškreiptą šalies išspūdį, todėl tokia informacija gali būti net žalinga. Studentai iš Afrikos, Azijos ar Lotynų Amerikos vykdami studijuoti į JAV įsivaizduoja šią šalį kaip svajonių šalį, kur „net šaligatviai auksu dengti“. Čia vėl susiduriama su neišsipildžiusiais lūkesčiais, kurie veda į nusivylimą, suvokus, kad amerikietiški filmai toli gražu neatspindi realios padėties. Sąmoningas suvokimas, kad kultūros šokas yra neišvengiama adaptacijos dalis, kad teks patirti stresą, nesusipratimus ir disbalansą, paruoš organizmą kovai su pasekmėmis. Tokiu atveju asmuo jau galės numatyti strategijas ar metodus, kuriais stengsis sumažinti stresą. Weaver pabrėžia, kad kai kurie žmonės nusprendžia staiga nutraukti visus saitus su gimtine ir pradėti visiškai naują gyvenimą naujoje vietoje, tikėdamiesi, kad tokiu būdu bus lengviau ir greičiau adaptuotis. Deja, tyrimai parodė, kad ryšių praradimas žmogui nepadeda, bet labiau kenkia ir priduoja papildomo streso adaptuojantis naujoje kultūroje. Namus primenantys dalykai, pavyzdžiui nuotraukos ar mėgstamos muzikos kompaktinė plokštelė kaip tik yra efektyvi pagalbos priemonė pradiniam adaptacijos etape²³.

Brown ir Perkins (1992) išskiria tris išvykimo iš namų stadijas (1) būsena iki sukrėtimo, (2) sukrėtimas; (3) po sukrėtimo. Savanoriškas išvažiavimas dažnai yra suplanuotas, todėl individai save

---

²³ WEAVER, išnaša 5, p. 185

paruošia pasikeitimams. Šio proceso metu, asmuo tiesiog susivokia, jog vienas gyvenimo etapas baigėsi, metas žengti į naują, todėl taip smarkiai nebeišgyvena ir yra atsparesnis pasikeitimams²⁴.

JAV ambasadų pasauliniame tinklapyje pateiktas paprastas testas, kuriuo nustatoma, kaip apskritai individas yra pasiruošęs prisitaikyti prie naujų aplinkybių (žiūr. Lentelė 1). Testas sudarytas iš 16 punktų kuriuose balais nuo 1 (maža tikimybė) iki 5 (didelė tikimybė) reikia įvertinti savo savybes.

Lentelė 1 *Charakteristikos, padedančios išverti kultūros šoką*

Charakteristikos	Balai
1. Dviprasmybių toleravimas	
2. Nesiorientavimas į tikslo pasiekimą	
3. Pažangus mąstymas	
4. Neteisiantis požiūris	
5. Sugebėjimas išklausti	
6. Komunikabilumas	
7. Lankstumas/prisitaikomumas	
8. Smalsumas	
9. Humoro jausmas	
10. Šiltas bendravimas su aplinkiniais	
11. Motyvacija	
12. Saviklioja	
13. Stiprus savęs suvokimas	
14. Skirtumų toleravimas	
15. Išvalgumas	
16. Nebijojimas klysti	
Viso:	

Testo sudarytojai teigia, kad jei asmuo surinko 55 balus ir daugiau, reiškia jis yra gerai pasiruošęs ir turi pakankamai savybių, kurios padės susidoroti su kultūros šoko sukeliamu stresu. Surinkus mažiau nei 55 balus, nusiminti labai nevertėtų, tiesiog reiktų į tai atkreipti dėmesį, stengtis stiprinti ir lavinti silpniau išvystytas savybes.

²⁴ <http://dare.uva.nl/document/20101>

Šio testo trūkumas yra tas, kad pačiam individui nėra lengva objektyviai įvertinti savo savybių stiprumo. Galbūt jam atrodys, kad jo humoro jausmas puikus, arba kad jis yra labai tolerantiškas, tačiau iš tiesų gali būti visai kitaip. Taigi, šį testą būtų galima daugiau naudoti atkreipiant dėmesį į savybes, kurias būtina lavinti, norint būti atsparesniu sunkumams.

Dauguma sutrinka, kai sėkmingo bendravimo mechanizmai, kuriais puikiai naudojosi savo aplinkoje, nesuveikia kitoje kultūroje. Teoriškai aišku, kad tarpkultūriniame bendravime ne visada suveikia sėkmingų bendravimo taisyklių rinkinys. Reikia žinoti, kada ir ką sakyti, ką ir kaip daryti, o svarbiausia – ko nedaryti, kad neįžeisti kitos kultūros. Čia susiduriama ne tik su papročiais ir tradicijomis, tačiau taip pat su protokolu, etiketu, kūno kalba, specifiniu žargonu ir frazeologizmais. Pirmąją pagalbą galėtų būti specializuotos, taip vadinamos „cook-books“ arba savotiškų receptų knygos ar rinkiniai, kuriuose trumpai ir lakoniškai pristatomos šalys ir su jomis susijusios subtilybės. Savaimė suprantama, tai tik įvadas, minimalus patarimų rinkinys, ne labai padėsiantis geriau adaptuotis, bet galbūt šiek tiek priversiantis susimąstyti, geriau suprasti ir nepadaryti neleistinų klaidų. Juk ne visi vietiniai gyventojai yra pakankamai išprusę, kad suvoktų, jog užsieniečiams kai kuri informacija yra tiesiog nežinoma. Nuolatinis gilinimasis į šalies gyvenimą, vietinių televizijos laidų stebėjimas, laikraščių skaitymas, dalyvavimas įvairiuose renginiuose ir šventėse, kalbos tobulinimas padės geriau jaustis, suteikti džiaugsmo sau ir aplinkiniams.

Galiausiai, kaip teigia Roger E. Axtell, svarbiausias įrankis, universalus visose netgi pačiose tolimiausiose kultūrose, yra šypsena. Ji padės tiek verslo, tiek asmeniniuose santykiuose, ji yra viena naudingiausių komunikacijos formų, suprantamų visame pasaulyje²⁵.

Nagrinėjant kultūros šoko reiškinį, teko įsitikinti, jog žodis „šokas“ gal kiek ir per stiprus ir ne visiškai tikslus terminas, tačiau jo priežastys, simptomai ir galimos pasekmės yra analogiškos ar bent jau labai panašios į psichologinio šoko. Nors kultūros šokas dažniausiai nėra staigi reakcija į pasikeitimus, visgi geresnio termino, atspindinčio šią būseną, nėra. Kai kurie mokslininkai kultūros šoką vadina liga, o argumentuodami tokį teiginį pateikia įrodymus, kad tiek atsiradimo, tiek pasireiškimo, tiek „sveikimo“ stadijos ir metodai yra analogiški bet kuriai ligai. Kiti tyrinėtojai nesutinka su tokiu teiginiu ir yra linkę manyti, kad tai yra laikina būseną, kuri yra netgi naudinga asmeniui, kai jis iš tos būsenos išsivaduoja.

Kultūros šoko sąvoka yra labai plati ir gali būti nagrinėjama įvairiais aspektais. Tolimesnėje šio darbo eigoje bus bandoma palyginti kaip kultūros šokas patiriamas sąlygiškai geresnėse ir sąlygiškai blogesnėse sąlygose. Ar simptomai ir pasekmės yra tos pačios, ar skirtingos?

---

²⁵ AXTELL, Roger E. *Do's and Taboos Around the World*. John Wiley & Sons, Inc., p. 179

2. BUITIS IR KASDIENYBĖ SVETIMOJE KULTŪROJE

Šalims mezgant tarptautinius santykius, sparčiai vystantis prekybiniais ryšiams, augant kelionių, pažinimo poreikiui, sprendžiant visam pasauliui aktualius klausimus, tokius kaip klimato atšilimas, tarša, resursų mažėjimas, politinė situacija, neišvengiamas judėjimas, ilgesnis ar trumpesnis gyvenamosios vietos keitimas bei santykis su aplinka. Būtent santykis su nauja supančia aplinka, kuri skiriasi nuo įprastos daugiau nei žmogus yra pasiruošęs priimti, sukelia tam tikrą reakciją ir būseną, vadinamą kultūros šoku. Natūraliai kyla klausimas, ar visada ir visomis aplinkybėmis žmogus patiria šoką, juk daug keliaudamas, skaitydamas, domėdamasis kitomis kultūromis jis gali būti pakankamai gerai pasirengęs priimti naujus gyvenimo iššūkius ir gana gerai su jais susidoroti, nepatirdamas skaudesnių pasekmių. Jei galima išmokti šalies, į kurią važiuojama, kalbą, pastudijuoti jos kultūrą, papročius ir tradicijas, tai kasdienybei ir buities niuansams pasiruošti toje šalyje nepagyvenus, vargu ar įmanoma. Tai, kas šalyje gyvenantiems atrodo normalu, įprasta, kasdieniška, atvykėliui gali sukelti gan didelių nepatogumų ar net patį šoką. Ir nebūtinai tai bus kažkokių įprastų materialių dalykų neturėjimas, šiandien ši problema yra beveik išsprendžiama – net skurdžiausiose pasaulio kampeliuose galima gauti visų žmogui būtiniausių dalykų. Norint labiau suprasti žmogaus būseną svetimoje šalyje, verta išsamiau paanalizuoti buitį – tą rutiną, kurioje sukasi žmogaus gyvenimas, kurioje gimsta emocijos, nulemiančios vienokią ar kitokią savijautą bei elgesį. Dirbdamas, mokydamasis ar keliaudamas žmogus turi tuos pačius visiems suprantamus poreikius, kokioje šalyje jis bebūtų. Šio skyriaus tikslas – panagrinti, kokią įtaką kultūrinei adaptacijai daro buitis. Prieš atliekant tyrimą galima daryti prielaidą, kad geriau ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse adaptuotis yra lengviau, kad ten net kasdienybėje sutinkami skirtumai iš tiesų nesukelia didelio diskomforto, tuo tarpu skurdžiose, menkai išsivysčiusiose šalyse buitis gali kelti didelių problemų. Todėl verta pastudijuoti, kodėl žmonės nesijaučia gerai tiek vienoje, tiek kitose šalyse ir ar priežastys yra vienodos. Antras tyrimo uždavinys – palyginti stipriai nutolusias distacine ir kultūrine prasme ir artimas aukšto išsivystymo lygio šalis ir nustatyti, ar adaptacija jose vyksta taip pat, ar yra esminių skirtumų. Tyrimui atlikti bus remiamasi tiek teorine medžiaga, tiek iliustracijomis iš žmonių, gyvenančių ar gyvenusių kitose šalyse, patirties.

2.1. Kasdieninės rutinos įtaka visaverčiam žmogaus gyvenimui

Kokioje šalyje bebūtų, kokiomis sąlygomis begyventų, žmogus neišvengia kontaktų su aplinka, žmonėmis, jam tenka spręsti įvairiausio pobūdžio problemas, pradedant apsirūpinimu maistu ir baigiant gyvenimo sąlygomis. Net būdami skirtingose šalyse, žmonės gali turėti tas pačias gyvenimo

sąlygas (tarkim keliaudami jie nuolat apsistoja to pačio tinklo viešbučiuose) arba maitintis tuo pačiu maistu (daugelis naujovių bijantys keliautojų mieliau rinksis McDonald's nei išmėgins vietinio maisto restoranėlių). Tačiau jiems nepavyks išvengti bendravimo minėtame viešbutyje ar restorane, kuris jau gali sukelti tam tikrų nesuskalbėjimo problemų. Galbūt net atvirkščiai: atvykus į žinomo vardo įstaigą bus tikimasi lygiai tokio pačio aptarnavimo kaip namuose. Jungtinių Amerikos Valstijų departamentas, skirdamas savo darbuotojus dirbti įvairiose diplomatinėse atstovybėse visame pasaulyje, stengiasi jiems sudaryti vienodas gyvenimo sąlygas, tokiu būdu nors šiek tiek sumažindami persikėlimo stresą. Visose šalyse darbuotojų nuomojamoms rezidencijoms yra keliami panašūs reikalavimai dėl būsto ploto ir vietos, o namai apstatomi iš JAV specialiai atsiųstais baldais, kurių stilius ir funkcijos yra vienodos visur. Todėl po darbo darbuotojai tarsi grįžta į namus, kurie mažai kuo skiriasi nuo jų gimtųjų namų. Tačiau su problemomis susiduriama tuomet, kai namuose kažko pritrūksta, kai sugenda vandens tiekimo sistema ar dingsta elektra. Kiekviena šalis turi savą specifiką: vienoje jų dėl karšto klimato patalpose nuolat veikia kondicionieriai, kitose elektra tiekama ne visą parą, todėl kitu metu ją gamina elektros generatoriai, trečioje įvykus gedimui, meistro atvykimas ar gedimo pašalinimas gali užtrukti žymiai ilgiau, nei yra pratęs gyventojas. Nepakantumas, nesugebėjimas prisitaikyti ir suvokti, kad kitoje šalyje veikia kitokia sistema, daugelį svetur išvykusių žmonių ima veikti neigiamai ir sukelia kultūros šoką. Beviltiškumo jausmas nepadedą spręsti iškilusių problemų, priešingai, jis dar labiau paaštrina ir taip sudėtingą kultūrinį barjerą, kurį reikia įveikti bendraujant su vietiniais žmonėmis.

2.1.1. Pagrindiniai poreikiai

Pagrindinius žmogaus poreikius labai aiškiai savo teorijoje yra suformulavęs vienas iš humanistinės psichologijos pradininkų Abraham Maslow. Pasak jo, tam, kad žmogus galėtų pilnai funkcionuoti ir jaustis sveika asmenybe, turi būti patenkinti visi jo poreikiai ar, kitaip tariant, jis turi pasiekti saviraiškos patenkinimo lygį. Nesugebėjimas patenkinti tam tikros rūšies poreikių, išbalansuoja žmogų, suteikia diskomforto bei nepasitenkinimo jausmą. Maslow savo hierarchinėje poreikių teorijoje išskyrė 5 pagrindines poreikių rūšis: fiziologiniai, saugumo, socialiniai, asmens statuso bei saviraiškos poreikiai. Šios teorijos esmė ta, kad žmogaus poreikiai išreiškiami piramidės forma, tokiu būdu paaiškinant jų hierarchiškumą. Žemutinis – pagrindinių poreikių sluoksnis – fiziologiniai poreikiai, tokie kaip deguonis, vanduo, maistas, šiluma, pastogė. Tik juos patenkinus, ieškoma būdų patenkinti aukštesnes kategorijos poreikius. Maslow teorija teigiama, jog peršokti iš vieno lygio į kitą neįmanoma, nepatenkinus žemesnių poreikių, nebus patenkinami aukštesnieji. Taigi, saviraiškos poreikių patenkinimas taps aktualus tik tuomet, kai bus patenkinti visi kiti poreikiai.

Akivaizdu ir tai, kad poreikių susiformavimas labai priklauso ir nuo žmogaus išsilavinimo bei jo socialinės padėties. Kadangi šio darbo tikslas yra labiau pasigilinti į skirtingos kultūros įtaką esminiams žmogaus poreikiams, darysime prielaidą, kad dauguma į kitas šalis išvykstančių žmonių yra pakankamai išsilavinę, o jų pasaulėžiūrą formavo vakarietiškas gyvenimo būdas. Taigi, tokiam žmogui būtinas yra visų penkių poreikių patenkinimas, norint jaustis patogiai ir būti fiziškai ir psichologiškai sveiku.

Kokioje šalyje bebūtų, kiekvienam asmeniui svarbiausia patenkinti pirminius, tai yra, fiziologinius poreikius. Asmuo, išvykstantis į kitą šalį dirbti, studijuoti, mokslinių tyrimų tikslais ar tiesiog pakeliauti, kitaip tariant savanoriškai priėmęs tokį sprendimą, paprastai turi lėšų susikurti minimalias gyvenimo sąlygas, be kurių nebūtų patenkinti jo fiziologiniai poreikiai. Tačiau jau pirmoje poreikių piramidės pakopoje susiduriama su problemomis, jei žmogus turi kokių nors sveikatos sutrikimų, jei jam reikia specialaus maisto arba jis nepakantus šalčiui/karščiui. Stewart ir Leggat teigia, kad individo fizinė savijauta, kuriai palaikyti reikia tam tikrų medikamentų, specialios dietos ar tiesiog klimatinių sąlygų, gali būti labai pažeista dėl pasikeitusios aplinkos ir todėl stipriai įtakoti kultūrinį šoko pasireiškimą²⁶. Pasikeitę maisto produktai, nors ir numalšina alkio jausmą, gali sukelti virškinimo sutrikimus, skausmus ar paprasčiausią nepasitenkinimą maisto skoniu. Pasikeitusios klimato sąlygos taip pat ne visus veikia vienodai. Šilti drabužiai apsaugos nuo šalčio, tačiau kels diskomforto jausmą asmenims, kurie užaugo šiltuose kraštuose. Ir atvirkščiai, iš atšiaurių ar vėsaus klimato šalių žmonės sunkiai pakels tropikų karštį ir drėgmę, todėl net daug laiko praleidžiant gerai kondicionuojamose patalpose ar automobiliuose, nepavyks išvengti natūralių oro sąlygų, kurių poveikis kartais gali būti labai neigiamas (nuovargis, išsekimas, tingumas). Antra pakopa – saugumo ir tvarkos poreikis. Pasak Maslow, kasdieninėse situacijose asmenys neįsisamonina šio poreikio, jis labiau išreikštas vaikuose. Tačiau ekstremaliose situacijose – o pasikeitusią kultūrinę aplinką taip pat galima laikyti ekstremalia situacija – suaugę tampa budresni, atidesni ir linkę jautriau reaguoti. Tarkim labai pavojingose, dažnai žemo ekonominio išsivystymo lygio arba besivystančiose šalyse, kyla daug grėsmių būti apvogtam, užpultam, nuolat apgaulinėjamam ar kitaip neigiamai veikiamam. Tačiau važiuodamas į tokias šalis, asmuo pasiruošia būsiamiems pavojams ir stengias vengti situacijų, kuriose yra nesaugu būti. Aukšto ekonominio lygio šalyse niekas nėra apsaugotas nei nuo smulkių vagysčių, nei nuo stichinių nelaimių. Tačiau kitoje aplinkoje patiriamas išpūdis yra didesnis, pojūčiai stipresni, reakcijos labiau išreikštos. Geopolitiniai faktoriai, kurių negali kontroliuoti asmuo, taip pat gali sukelti neigiamų pasekmių.

---

²⁶ <http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1708-8305.1998.tb00469.x>

Stewart ir Leggat pastebi, kad „keliautojai gali tapti tarptautinių, nacionalinių, regioninių ar vietinės reikšmės politinių įvykių, kurie gali labai greitai pasikeisti, liudininkais. Jie taip pat gali netikėtai tapti natūralių reiškinių dalyviais. Patekus į situaciją, kai kažkas miršta ar sunaikinama, nesvarbu, ar tai būtų žmogaus darbas ar gamtos reiškinys, pavyzdžiui žemės drebėjimas, vulkanai ar kiti skaudūs meteorologiniai reiškiniai, patiriamas didžiulis stresas. Dalyvavimas kurioje nors iš šių situacijų užsienio šalyje gali turėti sunkių emocinių, fizinių ar psichologinių pasekmių“²⁷. Šis teiginys parodo, kad saugumo jausmas svetimose šalyse sumažėja, todėl reikia papildomų priemonių saugumui užtikrinti, papildomų pastagų, žinių ir nuovokos, norint jaustis komfortiškai ir gyventi pilnavertį gyvenimą. Būdamas kitoje šalyje, žmogus net nesąmoningai ima jaustis nesaugus. Ir net nesant realiam pavojui, saugumo pojūtis sutrinka dėl nežinomybės ir nenusipėjamumo jausmo, kuris sukelia nerimą ir nesaugumą nepažįstamoje situacijoje²⁸. Socialiniai poreikiai – noras bendrauti, mylėti, būti mylimam, priklausyti kokiai nors grupei – labai svarbi trečia piramidės pakopa. Retai vienatvė ir atsiskyrimas yra sąmoningas ir savanoriškas žmonių pasirinkimas. Net ir vienišiai ir sunkiai bendraujantys žmonės kasdien patenka į situacijas, kur bendravimo išvengti neįmanoma (darbas, parduotuvės, gydymo ar mokslo įstaigos ir t.t.). Įprastai žmonės yra linkę burtis į draugijas, turėti draugų, rengti giminės susitikimus, dalyvauti visuomeniniuose renginiuose. Šių reikmių patenkinimas tampa sunkiu uždaviniu persikėlus gyventi į kitą šalį. Kalbos barjeras, skirtingos tradicijos, papročiai, kultūrinės vertybės, skirtinga pasaulėžiūra bei svetimumo jausmas trukdo megztis natūraliems ryšiams tarp žmonių, kaip kad jie megztųsi žinomoje aplinkoje. Nors šis etapas yra įveikiamas ilgiau pagyvenus šalyje, pradžioje jis gali kelti didelių rūpesčių ir nusivylimą. Stewart ir Leggat mano, kad tokiu atveju yra labai svarbu, kiek stiprūs yra ryšiai su gimtojoje šalyje likusiais šeimos nariais, draugais ar žmonėmis, į kurių šalį jie atvyko. Jei prireiktų finansinės, medicininės pagalbos ar moralinio palaikymo, visada galima pasikliauti artimaisiais²⁹. Taip pat daugelis į užsienį išvykusių žmonių stengiasi surasti savo tautiečius, burtis į bendrijas ar kartu leisti laisvalaikį, taip tarsi iš dalies patenkinti būtinybę būti savame rate. Ryšių palaikymas per atstumą ar bendravimo poreikių patenkinimas ne visada natūraliai susiformavusiose draugijose yra sudėtingas ir neišpildantis lūkesčių. Kuo greičiau asmuo integruojasi į naują aplinką, adaptuojasi joje, priima tokią, kokia ji yra, tuo greičiau yra patenkinami jo socialiniai poreikiai, tuo geriau jis ima jaustis ir siekti aukštesnių poreikių patenkinimo. Ketvirta poreikių grupė – asmens statuso, pripažinimo poreikis. Šioje stadijoje tenka pastebėti, jog kuo aukštesnė stadija, tuo sunkiau jos poreikius patenkinti kitoje kultūroje. Aukštesnės kategorijos poreikiai, nors ir sudaro pilną poreikių

---

²⁷ Ten pat, išnaša 26

²⁸ GUDYKUNST, W.B.; NISHIDA, T., išnaša 18.

²⁹ Išnaša 26

komplektą, be kurio žmogus nesijaučia visavertis, visgi nėra fatališki. Kartais net jų nepatenkinęs asmuo jaučiasi pakankamai gerai užsienio šalyje, ypač jei jo buvimo laikas yra ribotas. Maslow savo teorijoje teigia, kad kiekvienas žmogus (vakarietiškos pasaulėžiūros) siekia stabilumo, aukšto savęs vertinimo, savigarbos bei pripažinimo. Įtakos, tikslų, kompetencijos, pasitikėjimo siekimas suteikia nepriklausomybę, laisvę, galią, naudingumo ir reikalingumo jausmą. Ir atvirkščiai, nesugebant patenkinti šių poreikių, atsiranda nepilnavertiškumas, silpnumas, beviltiškumas. Ne visada šie poreikiai yra patenkinami savoje šalyje, o jų siekimas nėra aktualus visiems. Dar sunkiau sulaukti pripažinimo svetimoje šalyje. Net į įtakingus, svarbią visuomeninę padėtį turinčius užsieniečius yra žiūrima atsargiai, jie stebimi smalsiai, kartais su tam tikru nepasitikėjimu.

Saviraiškos laisvė – aukščiausias, bet ne visuomet pasiekiamas arba tik iš dalies patenkinamas žmogaus pagrindinių poreikių lygmuo. Visiškai save realizuojančių žmonių pasaulyje yra vos keli procentai, tačiau saviraiška yra daugumos siekiamybė ir tikslas. Maslow saviraišką arba savęs aktualizavimą apibūdino kaip viso savo potencialo panaudojimą, buvimą visu tuom, kuom gali tapti. Kai šis poreikis tampa aktualus ir imamas tenkinti, jo nebeįmanoma numalšinti, jis nuolat auga ir reikalauja naujų įnašų. Savaimė suprantama, šis poreikis tampa aktyvus tik tuomet, kai visi taip vadinamieji poreikiai yra patenkinami. Kaip jau minėta, esant svetimoje šalyje, ganėtinai išsibalansuoja visų pagrindinių poreikių tenkinimas, todėl saviraiškos ar savęs aktualizavimo lygį pasiekti yra žymiai sunkiau. Ar žmonėms to reikia? Greičiausiai tai priklauso nuo to, kiek svarbūs yra žemesnieji poreikiai ir kaip sunku juos įgyvendinti, taip pat ir nuo to, kokį gyvenimo būdą asmenys kultivavo savo šalyje. Tarkim kompozitorius ar dailininkas gali rasti saviraiškos priemonių ir kitoje šalyje, galbūt net panaudoti naujas, įdomesnes priemones savo darbams, atrasti naujų erdvių, tobulėti. Kita vertus, kitus talentus turintys žmonės (dainininkai, šokėjai, puikūs mokytojai ar oratoriai) kitoje šalyje gali susidurti su sunkumais ir nepripažinimu, jiems tiesiog gali nebūti sąlygų atskleisti savo talentus, juos puoselėti ir auginti. Pasikliaujant Maslow teigimu, kad tokių poreikių augimas yra neišvengiamas, peršasi išvada, kad asmenys, negalintys jų toliau puoselėti, išgyvena tikrą krizę ir nusivylimą, apsunkinančius adaptaciją naujoje šalyje. Ir tai gali nutikti bet kokios profesijos žmonėms, kuriems darbas savoje šalyje būdavo ne tik pragyvenimo šaltinis, bet ir savirealizacijos išraiška. Netekdami galimybės dirbti savo mėgstamo darbo, jie praranda galimybę patenkinti savo esminius poreikius.

2.1.2. Savęs suvokimas supančioje aplinkoje

Prieš patenkant į kitą aplinką, labai rekomenduotina kaip įmanoma geriau pasiruošti jai. Nors savaime aišku, kad kitoje kultūroje teks susidurti su mažesniais ar didesniais skirtumais, dauguma

atvykėlių yra linkę vertinti aplinką iš savo kultūrinio patyrimo. Kuo mažiau asmuo yra keliavęs ar gyvenęs kitose šalyse, tuo mažiau jis yra pasiruošęs į viską reaguoti ramiai, atlaidžiai, tolerantiškai, kantriai. Kasdienė rutina, atpažįstamos situacijos, įprasta veikla suteikia atsipalaidavimo, ramybės pojūtį. Šių dalykų praradimas sutrikdo gyvenimo ritmą, įnešdamas nepageidautinų pasekmių. Stephanie Quappe and Giovanna Cantatore straipsnyje „*What is Cultural Awareness, anyway? How do I build it?*“ („*Kas yra kultūrinis suvokimas? Kaip jį išsiūgdyti?*“) pabrėžia, kad savo kultūros ir jos įtakos nesuvokiame tol, kol nesusidūriame su kita kultūra³⁰. Būtent tuomet išryškėja, jog mūsų suteikiama reikšmė gali stipriai skirtis nuo realybės. Skirtingų kultūrų atstovai skirtingai akcentuoja tuos pačius dalykus. Pavyzdžiui Japonijoje pokalbio metu žiūrėjimas tiesiai į akis yra laikomas įžūlumu, tuo tarpu daugelyje vakarietiškos kultūros šalių tai yra privalumas, reiškiantis pasitikėjimą, atvirumą, tiesumą. Pavojus kyla net ir tuomet, kai manome, jog kitos kultūros žmonės yra panašūs į mus. Kitoje kultūroje tam tikras elgesys gali reikšti visai ką kitą nei mes įsivaizduojame ir dėl to kilti didelių nesupratimų. Tik maža dalis žmonių lengvai priima pasikeitusį gyvenimo būdą. Dauguma yra linkę ieškoti įprastų dalykų, o jų negaudami, jaučiasi diskomfortiškai. Taip pat yra didelis pavojus aplinką ir jos žmones bei vykstančius reiškinius vertinti stereotipiškai. Internetiniame straipsnyje „*Cultural Awareness*“ („*Kultūrinis suvokimas*“) rašoma, kad mus visų pirmiausia įtakoja mūsų pačių kultūra, kuria remdamiesi mes interpretuojame mus supantį pasaulį, suvokiame save pačius ir ryšį su kitais žmonėmis. Supančios aplinkos poveikį bei supančių žmonių elgesį atvykėliai į kitą šalį supras vienareikšmiškai iš savo perspektyvos, tačiau nebūtinai teisingai. Užuoat beviltiškai ieškant pažįstamų ženklų, sąmoningai ar nesąmoningai lyginant naują šalį su sava bei kritikuojant, atvykusiems į naują šalį praverstų minėtame straipsnyje pateikti dėmesio verti patarimai:

- Suvokite savos kultūros įtaką;
- Nevertinkite kitų žmonių elgesio ir įsitikinimų pagal savo kultūroje priimtinus standartus;
- Venkite daryti kokias nors prielaidas apie kultūros įtaką bei apibendrinimus apie atskirus individus;
- Turėkit omeny, kad skirtingų kultūrų žmonių elgesys ir įsitikinimai gali skirtis drastiškai;
- Suvokite, jog atvykus į naują šalį, tos šalies kultūros bei praktikų perėmimas bei derinimas su sava kultūra yra nevienodas ne tik tarp bendruomenių bet ir tarp šeimos narių;
- Supraskite, kad kultūra – kintantis reiškinys, ji transformuojasi veikiami globalizacijos, migracijos bei kitų kultūrų išsiskaidymo;
- Gilinkite žinias apie kitas kultūras;

---

³⁰ <http://www.culturocity.com/articles/whatisculturalawareness.htm>

- Įsisamoninginti tinkamo (priimtino) bendravimo svarbą³¹.

Nenuostabu, kad ilgiau pagyvenus kitoje šalyje, keičiasi ir susivokimo aplinkoje sąvoka. Stephanie Quappe and Giovanna Cantatore išskiria keturias susivokimo kitoje kultūroje stadijas:

1. **Ribotumo stadija** – nuostata veikti taip, kaip iki persikėlimo į naują vietą, ignoruojant naują kultūrą ir manant, kad savos kultūros metodai yra vienintėliai, kuriais galima pasikliauti;
2. **Etnocentriškumo stadija** – suvokimas, kad yra ir kitų būdų veikti, tačiau vis dar galvojant, kad savas būdas yra tobuliausias. Šioje stadijoje kultūriniai skirtumai traktuojami kaip problemų šaltinis, todėl jų egzistavimą stengiamasi sumažinti;
3. **Sinergetinė stadija** – kitų būdų priėmimas, jų taikymas priklausomai nuo situacijos. Pasirenkamas geresnis ir tinkamesnis būdas tikslui pasiekti, nesvarbu, ar jis būtų savas, ar kitos kultūros. Šioje stadijoje suvokiama, jog kultūriniai skirtumai ne tik kelia problemas, bet ir teikia naudą, suteikdami daugiau alternatyvų ir sprendimo būdų;
4. **„Trečios kultūros“ stadija** – bendrų indėlių rezultatas, kai dialogo ir nuolatinio bendravimo tarp kultūrų pasekoje sukuriama nauji produktai, reikšmės, taisyklės³².

2.1.3. Įpročiai

Įpročiai ir hobiai yra labai tarpiai susiję su gyvenimo būdu. Staiga praradus galimybę mėgautis savo mėgstama veikla ar priverstinai atsisakius įpročių, susijaukia rutina, ima kažko trūkti, o nepasitenkinimo jausmas auga. Įprastas maistas, aprangos stilius, rytinis kavos ritualas ar pasivaikščiojimas mėgstamame parke, pasisėdėjimas su draugais mėgstamoje kavinėje ar mėgstamų laidų žiūrėjimas paprastai neįsisamoningamas tol, kol visa tai neprarandama. Naujoje šalyje tenka paaukoti daugybę kasdienių ritualų ar mėgstamų dalykų. Nors galima teigti, jog atsiranda galimybė atrasti naujas veiklos rūšis ir pamėgti naujus dalykus, senų įpročių palaikymas ir tęsimas yra labai svarbus kiekvienam individui. Nostalgiskas ilgėjimasis buvusių mėgstamų dalykų netgi trukdo pamatyti naujus.

Įvairūs straipsniai ekspatriantams, ypač nedirbantiems šeimos nariams, pataria stengtis ir toliau kultivuoti savo mėgstamus hobių. Mėgstama veikla padeda išlaisvinti mintis, atpalaiduoja, mažina stresą. Tačiau ką daryti, jei mėgstamiems hobiams tiesiog nėra sąlygų arba jei šeimos narys išvažiuodamas paliko savo labai mėgiamą darbą ir kolektyvą? Tarkim tokių profesijų žmonėms kaip

³¹ <http://www.culturaldiversity.com.au/Default.aspx?tabid=81>

³² Išnaša 30.

gydytojai, mokytojai, menininkai nebus labai sunku rasti savo veiklos barą ir kitoje šalyje, bet juk yra daugybė kitų veiklos sričių, kurių pritaikomumas labai ribotas. Įpročius galima keisti, taip pat galima susidomėti naujais dalykais arba daryti tai, kam nelikdavo laiko esant savo šalyje. Straipsnyje „*Expatriantų žmonos – nauja karta, įstrigimas supermoters rolėje*“ (Dana Beltter-Lefevre rašo, jog savo gimtojoje šalyje moterys, norėdamos suderinti karjeros galimybes bei šeimines pareigas dažniausiai jaučia nusivylimą, kadangi nukenčia arba darbas, arba šeima, o dažniausiai abejose srityse atsiranda spragų. Išvykusios gyventi į kitą šalį ir negalėdamos reikštis profesine prasme, jos turi visas galimybes atskleisti save motinos vaidmeny, skirti daug dėmesio ne tik būtiniams buitiniams darbams, bet ir daug laiko praleisti su savo vaikais, rūpintis jų sveikata, mokslais, laisvalaikiu ir bendra savijauta³³). Naujoje šalyje gali pradėti atsiskleisti nauji talentai, kurių galbūt dauguma nė nenujautė turintys, nes tam susidaro palankios aplinkybės. Dana Better Lefevre minėtame straipsnyje sako, jog naujoje aplinkoje savo talentus taip pat reikia pritaikyti, tad ji siūlo atsižvelgti į esamą padėtį ir daryti tai, kas čia būtų priimtina ir malonu arba ieškoti naujų išraiškos formų, kurioms nebūtų sąlygų gimtojoje šalyje. Nesilaikant įsikibus savo įpročių, pažvelgus plačiau į esamas galimybes, paaiškės, jog keisti gyvenimo stilių yra ne tik įdomu, bet ir naudinga asmens tobulėjimui. Jei iki išvykimo į naują šalį nebuvo laiko, noro, o gal ir valios, tai būnant naujoje aplinkoje atsiranda erdvė naujų įpročių formavimuisi tokių kaip kasdienis mankštinimasis, naujos sporto šakos atradimas (joga, tenisas, golfas ar pan.), polinkis į naują meno rūšį (tapymas, meno kūrinių rėminimas, muzikavimas ar vietinių šokių mokymasis), mokant kokią nors populiarią kalbą, kuri yra svarbi naujoje šalyje, galima pradėti jos mokytį vietinius gyventojus, nauju įpročiu gali tapti naujos kultūros ir kalbos studijavimas, kuris suteiks daug džiaugsmo ir akivaizdžios naudos, mokymasis naujo amato ar studijos vietiniame universitete taip pat galėtų tapti įdomia ir naudinga veikla.

Apibendrinant, galima teigti, jog įpročiai ir hobiai – kintantis dalykas. Paprastai susidomima kažkuom, kam yra palankios sąlygos. Asmeniui, ilgą laiką gyvenusiam šiltoje šalyje prie vandenyno ir mėgusiam banglenčių sportą, bus nelengva pamiršti šį hobį persikėlus į sausumos regioną, tačiau naujoje vietoje jis gali išmokti jodinėti ar slidinėti, o tai bus ne tik įdomu, nauja ir naudinga, tačiau taip pat suteiks ne mažiau emocijų ir azarto nei banglentės. Žmonės dažnai nesuvokia, kokie vidiniai talentai slypi juose, kas juos galėtų dominti ar net tapti gyvenimo būdu, kol neišbando ko nors naujo, kol nepatenka į situaciją, kurioje atsiranda galimybė save atskleisti. Gyvenimas naujoje šalyje gali ne tik riboti, bet ir praplėsti veiklos horizontus.

---

³³ <http://www.expatsexchange.com/lib.cfm?networkID=159&articleID=2696&clk=ok>

2.2. Palyginamasis tyrimas aukšto ekonominio išsivystimo šalyse: distanciškai ir kultūriškai nutolusiose ir artimose

Vakarų Europos šalių bei JAV gyventojai, nors distanciškai šalys yra labai nutolusios, iš principo vadovaujasi panašiais principais, puoselėja panašias vertybes. Tolimesnėse išsivysčiusiose šalyse kultūriniai skirtumai žymiai ryškesni, tačiau kasdieniai dalykai funkcionuoja panašiai ir iš pirmo žvilgsnio nesukelia jokių didesnių nepatogumų. Natūralu, jog kuo tolimesnė šalis, tuo daugiau netikėtumų, tuo sunkesnė adaptacija, tuo skirtingesnė kultūra. Tad verta išsamiau paanalizuoti, kas gi stebina, erzina, yra nesuprantama ar net nepriimtina, atvykus į naują šalį. Skirtingos kultūros skirtingai išgyvena kultūrinį šoką, nelygu iš kur jos kilusios, su kokiomis tradicijomis užaugo, kokios vertybės joms įdiegtos. Indai, japonai, pakistaničiai ar vokiečiai skirtingai jausis atvykę į JAV, juos stebins, liūdins, džiugins ar erzins skirtingi dalykai. Norint išvengti painiavos ir klaidinančių išvadų, tyrime bus remiamasi tik Lietuvos piliečių, gyvenančių ar kurį laiką gyvenusių kitose šalyse patirtimi, jų patirtais išpūdžiais. Kadangi jau aišku, kaip pasireiškia ir dėl ko kyla kultūrinis šokas, verta atidžiau pažvelgti į atvykėlio kasdienybę, į jo rutiną, buitį ir aplinką, kurioje jis gyvena. Su kokiais sunkumais ar netikėtumais susiduria atvykėlis naujoje šalyje bus bandoma rasti atsakymus šiais aspektais: socialiniai kontaktai, gyvenimo sąlygos, apsirūpinimas produktais ir buitinėmis priemonėmis, viešasis transportas, laisvalaikis. Tyrimui pasirinkti respondentai gyvena Liuksemburge ir JAV bei Jungtiniuose Arabų Emyratuose. Respondentai turėjo atsakyti į anketos klausimus (1 priedas).

♦ Socialiniai kontaktai

Respondentė, pusę metų gyvenanti Liuksemburge, į klausimą kaip greitai pavyko užmegzti ryšius atsakė, jog per tą laikotarpį nelabai pavyko su kuo susipažinti. Vienintelis ryškesnis jos kontaktas – iš Lietuvos su šeima atvykusi moteris, su kuria dažniausiai ir bendrauja. Visi kiti ryšiai yra gana paviršutiniški, trumpalaikiai arba vienkartiniai – tiek, kiek apjungia bendra veikla, užsiėmimai, taigi yra labai riboti. Respondentė daugiausiai bendrauja su savo vyru, o taip pat su sutikta tautiete, kadangi, pasak jos, toks bendravimas yra daug paprastesnis nei su kitataučiais. Jai taip pat tenka pabendrauti su įvairių kultūrų atstovais, kurie lanko tuos pačius prancūzų kalbos kursus, tačiau šis bendravimas vyksta tik klasėje ir nutrūksta už jos ribų. Su vietiniais žmonėmis bendrauti beveik neteko, išskyrus su namo, kuriame respondentės šeima nuomojasi butą, šeimininkais. Respondentė pripažino, jog bendravimo poreikis nėra visiškai patenkintas, ji ilgisi draugų, kuriuos turėjo Lietuvoje. Būdama gana komunikabili, ji sakėsi sunkiai mezganti naujas pažintis Liuksemburge. Sunkiausia perprasti vietines

tradicijas ir normas. Pavyzdžiui, šeimininkams pakvietus vakarienės, nežinia, ar reikia ką nors nusinešti, kaip mandagiai pasielgti ir neižeisti vietinių žmonių.

Respondentei, kuri kelerius metus gyvena JAV, ryšius pavyko užmegzti gana greitai, tačiau paklausta, su kuo daugiausiai bendravo atvykusi į naują šalį, ji pripažino, kad visų pirma tai buvo šeimos nariai ir giminės, taip pat JAV gyvenantys atvykėliai iš Lietuvos, Rusijos, Slovakijos, Turkijos. Akivaizdu, jog naujoje šalyje respondentei lengviausiai sekėsi bendrauti su savo tautiečiais, artimesnėmis tautomis ar kitais atvykėliais. Jos bendravimo poreikis toli gražu nebuvo visiškai patenkintas, o vieną svarbiausių to priežasčių ji įvardino didelius atstumus bei žmonių užimtumą. Pripratusi Lietuvoje pasiekti trokštamą miesto punktą per gana trumpą laiką, taip pat skirti nemažai laisvo laiko po darbo susitikimams, lankymusi kutūrinėse vietose, respondentė sunkiai taikėsi su nauju gyvenimo ritmu bei apribotomis galimybėmis plėsti socialinius kontaktus. Tačiau jai labai patiko kultūrų mišinys, leidžiantis daugiau pažinti ir suprasti kitas tautas, mokytis tolerancijos. Respondentas, penkerius metus gyvenęs Jungtiniuose Arabų Emyratuose teigė, kad užmegzti naujus ryšius buvo pakankamai lengva ir greita. Jo teigimu apie 80% visų JAE darbuotojų – atvykėliai iš kitų šalių, tad ir jo firmoje dirbo 24 tautybių darbuotojai, kurių socialinis statusas buvo vienodas. Tarpkultūrinis bendravimas, apsikeitimas žiniomis, patirtimi, dalinimasis nuomone – pagrindinė bendravimo tema. Anksčiau į šalį atvykusieji mielai dalindavosi savo patirtimi šalyje, patardavo, ką aplankyti, ką pamatyti, kaip greičiau susitvarkyti dokumentus, aptardavo kultūrinius šalies papročius ir tradicijas. Aišku, pagrindinis bendravimas vyko su savo šeimos nariais bei kolegomis darbe, taip pat su kolegomis po darbo ir jų draugais. Nors tautiečių JAE buvo mažai, tačiau ryšiai su jais buvo labai glaudūs, kartu švenčiamos nacionalinės lietuviškos šventės. Visgi namų ilgesys respondentą kamavo visus penkerius metus, o pasakyti, ar tai bendravimo deficitas ar kokybė įtakojo tokią būseną, sunku. Trijų respondentų patirtis skirtingose aukšto ekonominio išsivystimo šalyse socialinių poreikių patenkinimo prasme mažai kuo skiriasi. Individualus aspektas yra tas, kad JAE respondento ryšiai buvo daug platesni ir sparčiau mezgėsi dėl dirbamo darbo ir užimamų pareigų. Visose trijose situacijose santykių palaikymas su šeimos nariais yra esminis, jį seka ryšiai su savo tautiečiais ar kitais atvykėliais, apie artimą bendravimą su vietiniais gyventojais nei vienas iš respondentų neužsiminė. Tą galima paaiškinti tuom, kad visi atvykėliai, nors ir iš skirtingų šalių, jaučiasi tarsi būtų vienas kolektyvas, jie geriau supranta naujų atvykėlių išgyvenamas situacijas, greičiau ištiesia pagalbos ranką, nevengia dalinti patarimų. Vietiniai šalies gyventojai neišgyvena kultūrinio šoko būsenos, todėl daug sunkiau supras atvykėlius nei panašaus likimo ištiktieji.

♦ *Gyvenimo sąlygos*

Gyvenimo sąlygos Liuksemburge yra pakankamai geros, nes miestas yra labai modernus, europietiškas. Respondentei labai patiko, jog Liuksemburgas nėra industrinis miestas, jame daug žalumos, taigi šiek tiek priminė Lietuvos sostinę Vilnių. Pradžioje buvo labai sunku priprasti, kad miestas nėra gyvybingas, ypač po darbo valandų. Vakaraus ir savaitgaliais miestas ištuštėja, čia nėra įprasto miesto šurmilio, parduotuvės ir kavinukės gana anksti užsidaro. Pažymėtina ir tai, kad Liuksemburgas – labai brangus miestas. Respondentei buvo sunku ir tai, kad iš savo jaukiai sutvarkyto buto teko keltis į seną ir neįprastą namą. Kalbant apie buitinius patogumus, Liuksemburge respondentė nieko nepasigedo. JAV gyvenanti respondentė esminių patogumų nepasigedo, buitinis sutvarkyta, patogiai. Labiausiai jai truko viešojo transporto sistemos. Pėsčiomis dažnai tiesiog nėra galimybės eiti dėl greitkelių sistemos bei šaligatvių nebuvimo, todėl 10 min. atstumą pėsčiomis tekdavo įveikti autobusu ir tai užtrukdavo 5-6 kartus ilgiau. Labiausiai ji pasigedo kokybiškų kirpyklų, masažo kabinetų, grožio salonų, kuriuose buvo įpratusi lankytis Lietuvoje ir gauti aukšto lygio paslaugas už priimtina kainą. JAE respondentas teigė, kad gyvenimo sąlygos naujoje šalyje, kuri pagal pragyvenimo rodiklius stipriai pranoksta Lietuvą (JAE yra turtingiausių pasaulio šalių dešimtuose) buvo puikios ir jokių nepatogumų nekėlė. Šalyje praktikuojami tiek europietiški, tiek azijietiški standartai. Labiausiai trukdė emigracijos procesai: leidimai gyventi, diplomų vertimas ir tvirtinimas, visų oficialių dokumentų patvirtinimas Lietuvos atstovybėje Egipte, kas buvo labai nepatogu. Šalyje nebuvo pripažintas ir vairuotojo pažymėjimas, todėl teko dar kartą išlaikyti vairavimo egzaminą. Vietinė arabų kultūra, religija, papročiai buvo gan keisti ir neįprasti, tačiau teko prie jų pritaikyti, toleruoti.

Iš Lietuvos išvykusiems žmonėms aukšto ekonominio lygio šalyse nestinga jokių įprastų patogumų, daug kur gyvenimo sąlygos yra netgi geresnės nei jie buvo įpratę turėti gimtojoje šalyje. Tačiau nepatogumų kyla tuomet, kai gyvenimo patogumams susikurti, stinga finansų, laiko ar kyla rūpesčių dėl savo statuso legalizavimo. Visi atvykėliai į naują šalį pradžioje turi perprasti šalyje veikiančią sistemą, dažnai nepagrįstai tikėdamiesi, jog kitoje šalyje gaus norimas paslaugas tokiu pačiu būdu ar greičiu kaip yra įpratę. Neišsipildę lūkesčiai dažnai sukelia nusivylimą, o naujos šalies sistema kritikuojama ir nuolat lyginama su sava.

♦ *Apsirūpinimas produktais ir buitines priemonėmis*

Liuksemburge šeima dažniausiai apsiperka didžiuosiuose maisto produktų centruose, tad ypatingų nepatogumų ar kažkokių skirtumų nuo gimtosios šalies apsipirkimo specifikos neįvardijo. Sunkiausia

yra tai, jog daugumos produktų pavadinimai, produktų sudėtis ir kita svarbi informacija yra vokiečių arba prancūzų kalbomis. Čia taip pat yra kitokių rūšių produktų arba nežinomų vaisių, kurių dažniausiai neperka dėl to, kad nežino jų skonio arba kaip juos vartoti. Todėl dažniausiai tenka apsiriboti žinomais produktais. Respondentė patikino, kad beveik visų reikalingų ir įprastų produktų Liuksemburge ji gali gauti, tačiau sunkiau yra su vaistais. Tokių kaip Lietuvoje jai nepavyksta gauti, todėl nežinia, koks pakaitalas būtų tinkamiausias. Net gydytojui paskyrus vaistus ir juos nusipirkus vaistinėje, dažniausiai negalima suprasti vaistų aprašymo, nes dažniausiai jis būna vokiečių kalba. Ilgiau pagyvenus šalyje, respondentės požiūris į apsipirkimą šiek tiek kito – tapo aiškiau, kas yra brangu ir kiek yra „normalu“ mokėti už vieną ar kitą prekę. Turint automobilį, galima važiuoti į miesto nuošalyje esančius prekybos centrus ir apsipirkti ten, kaip kad daro daugelis vietinių ir jau seniau šalyje gyvenančių žmonių. Apsipirkimas turguje nėra įdomus, aktualus ar šiaip smagus užsiėmimas. Turgus centre rengiamas porą kartų per savaitę, tačiau ten tokie pat produktai kaip ir prekybos centruose, be to tiek pat kainuoja, todėl poreikio ten apsipirkti nėra. JAV prekybos centrai dažnai yra užmiesčiuose, todėl beveik visada reikia sugaišti daug laiko ir važiuoti nuosavu automobiliu. Neįprasta buvo tai, kad teko prisiderinti prie tokių sąlygų ir planuoti apsipirkimą visai savaitei. Netikėtai kažko pritrūkus, važiuoti į parduotuves viešuoju transportu yra labai nepatogu. Maistas ir kiti buities produktai dažniausiai perkami prekybos centruose, todėl sistema buvo žinoma, patogi, nekėlė streso. Respondentei apsipirkimas tapo smagiu užsiėmimu, be to ji įvardijo keletą pranašumų su Lietuvos centrais. JAV visada galima grąžinti nepatikusią prekę, o jei prekės po kurio laiko nukainuojamos, išlaikius čekį galima net reikalauti kainos skirtumo padengimo arba gauti kreditą kitai prekei. JAV pasižymi didžiuliu prekių asortimentu, todėl smagus užsiėmimas ieškoti geriausios kokybės už mažiausią kainą. JAE respondentas taip pat nurodė, kad pagrindinė apsipirkimo vieta – prancūzų prekybos centras. Apsipirkimas JAE yra ypač patogus ir malonus užsiėmimas. Parkingas dažniausiai įrengtas pastato rūsyje iš kurio pakyli eskalatoriumi. Apsipirkus, visas prekes į maišus sudeda parduotuvės darbuotojai bei nuneša ir sukrauna tiesiai į automobilį (už tai tenka palikti smulkių arbatpinigių). Beveik kas antrame dangoraižyje yra taip vadinamos maisto produktų parduotuvėlės, kuriose prekiaujama kasdieniniais maisto produktais ir šviežiomis daržovėmis. Būnant namie, jei ko pritrūksta, tereikia paskambinti į artimiausią parduotuvę ir už 5 minučių darbuotojai atneša visko, ko reikia. Nei JAV, nei JAE respondentai nepasigedo kažkokių ypatingų produktų, išskyrus lietuvišką duoną ar įprastų pieno produktų įvairovę. Apsipirkimas vietiniuose turguose JAV beveik neegzistuoja, respondentei teko tik sykį lankytis viename kitoje valstijoje. Turgūs JAE – neatsikriama kultūros dalis. Respondentui azijietiški turgūs labai patinko. Beje, toje šalyje, nepaisant klestinčių modernių prekybos centrų, jie vis dar yra labai populiarūs, turtingi tiek prekių, tiek kultūrine prasme.

Apsirūpinimas maisto produktais ir kitomis priemonėmis nesukelia streso nuvykus į naują, aukšto ekonominio išsivystimo šalį. Pats apsipirkimo procesas yra universalus, visur yra savitarna, prekės disponuojamos matomose vietose, produktų pasirinkimo taip pat užtenka. Labiau prisirišusiems prie tam tikrų produktų, kyla šiokių tokių sunkumų ieškant kuom juos pakeisti, tačiau bendrąja prasme galima patenkinti visus vartotojiškus poreikius, o tiesioginės svarbios įtakos adaptacijai šalyje apsipirkimas nedaro. Anaiptol, jis pajvairina gyvenimą, tampa netgi smagiu užsiėmimu.

♦ *Viešasis transportas*

Tyrimo metu paaiškėjo, kad viešasis transportas JAV, Europoje ir JAE ir patirtis su juo labai skiriasi. Respondentei Liuksemburge dažnai tenka naudotis viešuoju transportu, kadangi šeima neturi nuosavo automobilio. Viešasis transportas yra labai gerai išvystytas, puikiai veikia visų susisiekimo priemonių sistema. Nuo pat atvykimo pradžios, miesto transportas buvo pagrindinė ir labai patogi susisiekimo priemonė, nekėlus jokių rūpesčių. Respondentė patikino, kad ilgiau pragyvenus sužinojo daugiau maršrutų ir krypčių, tad viešasis transportas iš tiesų padeda gyventi. JAV respondentė teigė, kad naudotis viešuoju transportu JAV yra labai nepatogu dėl nelankstaus autobusų grafiko ir maršrutų. Nuosavu transportu čia naudotis taip pat sunku dėl didžiulių kamščių, todėl viešojo transporto išvengti nepavyksta. Gerai veikia tik požeminių traukinių sistema, tačiau iki artimiausios stotelės tenka važiuoti autobusu arba automobiliu, tad nėra labai patogu naudotis ir juo. Jos manymu, viešuoju transportu patogu naudotis tik gyvenant centre. Priemiesčių gyventojams jis yra gana komplikotas. Naudotis taksi paslaugomis yra labai brangu, ir tik labai retomis išimtimis tenka tai daryti. Visiškai priešingas patyrimas yra JAE respondento. Jis konstatavo, jog JAE tenka prisitaikyti prie visuomeninio transporto taip kaip ir prie vietinių papročių. Čia neveikia autobusų, metro ar tramvajų sistema, tačiau taksi paslaugos yra labai pigios, todėl dažnai naudojamos būtent šia transporto rūšimi. Kadangi taksi JAE yra bene vienintelė viešojo transporto rūšis, tai respondento patyrimas taip pat daugiausiai susijęs su juo. Teko pripažinti, kad taksi vairuotojai dažnai būna atvykėliai iš skurdžių aplinkinių šalių, mažai uždirbantys ir didelę pinigų dalį siunčiantys namo. To pasekoje jie gyvena prastose sąlygose, dažnai būna nesiprausę, tad važiavimas taksi dėl jame tvyrančio kvapo ne visada yra patogus malonumas.

Transportas yra bene labiausiai besiskiriantis bruožas lyginant JAV, Liuksemburgą ir JAE. Tai, greičiausiai yra nulemta šalių tradicijų. Žinoma, jog visose Europos šalyse viešasis transportas yra patogi susisiekimo priemonė. Lietuviams, išvykus gyventi į kitas Europos šalis, nekyla problemų, nes sistema yra panaši. JAV taip pat yra vakarietiškos civilizacijos pavyzdys, tačiau ten visuomeninis transportas veikia kur kas prasčiau, nes dauguma gyventojų naudojami nuosavais automobiliais. Dideli atstumai

būtų sunkiai įveikiami autobusais su persėdimais, tad nenorom tenka tiesti greitkelius, taip sutaupant gyventojų laiką. JAE visuomeninis transportas neturi tokių senų tradicijų kaip Europos šalys ar net JAV, todėl ten daug kur važiuojama savo transportu arba taksi. Pastarosios priemonės populiarumas ir pasiūla įtakoja ir pakankamai žemą jos kainą. Panašu, kad tik respondentei Liuksemburge buvo lengviausiai prisitaikyti prie vietinio transporto. JAV ir JAE teko prisitaikyti prie esamos situacijos ir perimti šalyje gyvenančių žmonių įpročius.

♦ *Laisvalaikis*

Liuksemburgo respondentės laisvalaikio užsiėmimai išliko labai panašūs kaip ir Lietuvoje. Liuksemburge ji susirado dominančius būrelius ir klubus, kuriuose toliau lavina savo įgūdžius bei tobulėja. Tačiau ji paakcentavo, kad Liuksemburge ją ne visiškai patenkina lankomų užsiėmimų kokybė, keistas ir ne visada priimtinas dėstymo stilius, o lygindama juos su esančiais Lietuvoje, ji išskirtinai paakcentavo, jog užsiėmimų vadovai bei mokytojai Lietuvoje yra profesionesni, o atmosfera daug jaukesnė ir šiltesnė. Liuksemburgo būreliuose žmonės ateina išmokti tam tikros technikos, Lietuvoje neatskirama užsiėmimų dalis būdavo ir bendravimas, dalinimasis žiniomis bei emocijomis. Laisvadienius respondentė leidžia kitaip nei Lietuvoje. Dažniausiai su vyru važiuoja į koki nors kitą Liuksemburgo arba netolimą Vokietijos ar Prancūzijos miestelį pasižvalgyti, pamatyti ką nors naujo. Užsiimti konkrečia mėgstama veikla respondentė kol kas galimybių neturėjo, nes kursai prasidėjo anksčiau, o naujas priėmimas bus tik po pusės metų. Ji pasigenda savo pamėgtų kursų įvairovės, taip pat paakcentavo, jog kainos net pagal esamą pragyvenimo lygį čia yra ganėtinai aukštos. Respondentė nerado nei savo pamėgtos keramikos, nei tapybos, nei tam tikros rūšies jogos užsiėmimų, kuriuos mielai lankė Lietuvoje, todėl teko rinktis alternatyvas. Kita vertus, dažna kliūtimi tampa ir kalba, nes Liuksemburge, nors ir visi supranta angliškai, valstybinės kalbos yra liuksemburgiečių, vokiečių ir prancūzų, kuriomis vyksta dauguma užsiėmimų. Pomėgis vaikščioti į kiną, taip pat tapo labai ribotas, ypač jei rodomas užsienio filmas originalo kalba (ne anglų), o subtitrai Liuksemburgo valstybinėmis kalbomis. Laisvalaikis JAV yra prabangos dalykas, nes daug laiko sugaištama kelyje į ir iš darbo. Savaitgalius respondentė dažniausiai leidžia su šeima arba lanko miesto muziejus. Sunku buvo priprasti, jog išėjus pasivaikščioti, netenka sutikti nei kolegų, nei draugų, nei šiaip pažįstamų žmonių, su kuriais galėtum stabtelėjus šnektelėti. Pradžioje vis nauji veidai ir masės nepažįstamų žmonių respondentę netgi šokiravo, vėliau ji ėmė išvelgti net ir tam tikrų privalumų – važiuojant apsipirkti, nebūtina puoštis ir dažytis, aplinkiniams nerūpi, nei kaip šalia esantysis atrodo, nei kas jis yra. Savo hobiais užsiimti respondentė gali ir JAV, nes jie labiau susiję su namais. O mėgstamos

kultūrinės veiklos – teatrų, koncertų, parodų – dažniausiai tenka atsisakyti dėl nepatogaus susisiekimo, didelių atstumų bei aukštos kainos, nors tuo pačiu tenka pripažinti, jog laisvės ir galimybių užsiimti kažkuom yra daugiau. JAE respondentas lankydavosi populiaruose klubuose, savaitgaliais važiuodavo išskylauti po šalį, per šventes aplankydavo aplinkines šalis, per atostogas vykdavo namo. Gyvendamas JAE, jis ne tik daug pakeliavo, praplėtė savo akiratį, bet ir išmoko žaisti skvošą, kuri vėliau labai pamėgo.

Laisvalaikis visgi labai priklauso nuo individualių sąlygų tiek tarpusavy panašiose, tiek skirtingose šalyse. Aukšto ekonominio išsivystymo šalyse galimybių reikštis yra pakankamai. Priklausomai nuo finansinių galimybių, asmuo gali ištraukti į beveik bet kokią jį dominančią veiklą, taip pat susidomėti naujomis veiklos sritimis. Labai priklauso, kiek asmuo turi laiko užsiimti savo hobiais, kaip patenkinti yra jo žemesnieji poreikiai, kokia yra jo finansinė padėtis, ir kokio spektro yra jo domėjimasis. Apibendrinat galima teigti, jog tiek vakarietiškos, tiek kultūriškai tolimesnės šalies kultūrose yra plačios galimybės laisvalaikio leidimui bei saviraiškai. Tolimesnės kultūros šalių privalumu tampa ir tai, kad pažinimo džiaugsmas keliaujant ir susipažįstant su kitokiais papročiais tampa neišsenkamu vidinio pasitenkinimo, dvasinio turtėjimo šaltiniu. Iš tiesų esmininių skirtumų nepastebėta, apklausus trijų skirtingų šalių atstovus įvairiais gyvenimo aspektais. Žinoma, kultūrinis barjeras visuomet egzistuoja, tačiau pasakyti, jog jis stipriai didesnis JAE nei JAV būtų netikslinga. Jei nagrinėtume šeimų susijungimo klausimą, kai vienos tautos atstovas patenka į kitą tautą, šie skirtumai būtų žymiai ryškesni, o matymo laukas būtų kitoks. Gyvenant svetimoje šalyje, naudojantis visais įprastais patogumais, bendraujant su atvykėliais iš kitų šalių, visose trijose šalyse kultūrinė adaptacija yra panaši, tik pats kultūrinis patyrimas skiriasi.

2.3. Buitis distanciškai ir kultūriškai tolimoje žemo ekonominio išsivystimo lygio šalyje

Žemo ekonominio išsivystymo distanciškai ir kultūriškai tolimos šalys ir gyvenimas jose pasirinktas ištirti atskirai dėl per didelio kontrasto visais atžvilgiais su aukšto ekonominio išsivystymo šalimis, tiek kultūriškai artimomis, tiek tolimomis. Šiai iliustracijai bus remiamasi tiek respondentės, kelis mėnesius gyvenusios Indijoje, atsakymais į anketos klausimus, tiek asmenine patirtimi Nigerijoje. Abiem atvejais labai išsamaus ir tikslaus tyrimo atlikti neįmanoma dėl sąlyginai trumpo laiko, išbūto šalyse. Todėl atsakymai į kai kuriuos anketos klausimus neturės didelės įtakos apibendrinimams ir darbo išvadoms dėl pakankamai nedidelės buvimo trukmės kitoje šalyje, bei nepakankamo laiko tinkamai įvertinti joje esančią kultūrą, jos poveikį, santykius su vietiniais

gyventojais. Kitą vertus, pirmieji įspūdžiai, pirmieji kontaktai su nauja kultūra ryškiau atspindi žmonių baimes, sugebėjimą ar nesugebėjimą adaptuotis bei realizuoti save naujoje aplinkoje.

♦ *Socialiniai ryšiai*

Socialiniai kontaktai respondentei Indijoje nebuvo labai svarbūs ilgalaikiškumo prasme. Gyvenant Nigerijoje, socialiniai kontaktai yra labai svarbu jau vien dėl to, kad judėjimo laisvė saugumo prasme yra labai apribota, tad tenka tenkintis retais susitikimais ir bendravimu. Būtent dėl tos priežasties susitinkama turint tikslą (dalyvaujant bendroje labdaringoje veikloje, dirbant tame pačiame biure, vežant vaikus į mokyklą ar būrelius ir t.t). Per trumpą dviejų mėnesių laikotarpį įtraukti į kokią nors veiklą nėra lengva, o neturint savo automobilio ir vairuotojo, tenka daugiausia laiko praleisti namie, nes išėjimas už namo vartų yra nerekomenduojamas. Šalis yra labai nesaugi, tad susitikimas su kitais žmonėmis dažniausiai vyksta savaitgaliais ir šviesiu paros metu. Respondentė Indijoje minėjo, kad kelionės metu ilgesnį laiką apsistojus kokiam nors miestelyje, tekdavo sutikti įdomių vietinių pašnekovų, tačiau ryšiai nutrūkdavo iškeliavus toliau, o juos palaikyti nebūdavo nei noro, nei motyvacijos. Indijoje svetimšaliai yra smalsumo patenkinimo objektas, taip pat nėra didelio kalbos barjero (valstybinė kalba – anglų), tad nesunku susirasti trumpalaikių draugų, mielai palaikančių kompaniją. Nigerijoje kontaktas su vietiniais gyventojais yra žymiai sudėtingesnis. Į baltaodį čia neretai žiūrima tik kaip į pinigų šaltinį, todėl net ir malonus bendravimas yra grįstas noru gauti šiek tiek dėmesio ir, savaime aišku, pinigų. Pinigus imti negėda, čia jų tikimasi net už žodinį pasveikinimą su šventėmis ar palinkėjimą geros dienos. Santykiai tarp vietinių ir atvykėlių dažnai yra tik būtinybė, bet ne bičiuliavimasis. Daugiausia bendrauti tenka su šeimos ir bendruomenės nariais. Baltaodžiai – anglai, vokiečiai, italai- ar net tamsesnės odos spalvos atvykėliai daugiau bendrauja tarpusavy nei su vietiniais gyventojais, o didesnėse bendruomenėse retai kada išeinama už jos ribų. Socialinis gyvenimas Nigerijoje labai suvaržytas. Bendravimo poreikį patenkinti čia yra sunku. Aišku, tautiečių tokioje šalyje sutikti vargu ar įmanoma, o vietinių žmonių papročiai, tradicijos ir gyvenimo būdas yra toks skirtingas, kad turi praeiti daug laiko, norint perprasti šios šalies kultūrą. Respondentei Indijoje anaiptol bendravimo netrūko, nes kelionės metu kasdien ji patyrė vis naujų įspūdžių ir nuotykių, tad visiškai užteko kasdien sutinkamų naujų žmonių ir jų laikinos bendrijos.

♦ *Gyvenimo sąlygos*

Indijoje respondentę stebino beveik viskas, nes šalis yra labai egzotiška bet tuo pačiu labai skurdi. Neįmanoma priprasti prie nešvaros, visokių gyvių, spiečių uodų ir priemonių nebuvimo nuo jų apsiginti. Karštoje šalyje respondentė labai pasigedo vakarietišku patogumu – šaldytuvo, skalbyklės, šilto vandens, elementarių higieninių sąlygų. Jos teigimu, vien nusiteikimo, jog sąlygos bus ekstremalios, nepakanka, nes dėl aukštos oro temperatūros drabužius tenka skalbti kasdien, o prastos sąlygos nuteikia beviltiškai. Nigeriją šiuo klausimu vertinti yra kur kas sudėtingiau. 150 milijonų gyventojų turinčioje šalyje taip pat gyvena keli milijonai labai turtingų žmonių, todėl ir gyvenimo sąlygos čia yra labai kontrastingos. Baltaodžiai, atvažiuavę dirbti pagal kontraktą, dažnai turi neblogas tiek higienos, tiek komforto prasme gyvenimo sąlygas. Nors nuo karšto oro saugo namie nuolat įjungti kondicionieriai, o iš čiaupo teka vanduo, sunku priprasti, jog namie niekada nėra gryno oro (jis nuolat dirbtinai šaldomas), kad vanduo yra rusvas ir turi specifinį kvapą, juo net maisto produktų plauti nerekomenduojama. Šokiruoja tai, kad namuose ir įstaigose ant langų įmontuotos grotos, o gyvenamuosius namus juosia aukštos betoninės tvoros, kurių vartus saugo samdyti apsaugos darbuotojai. Drabužius būtina skalbti dažnai, džiovinti aukštoje temperatūroje ir lyginti, tokiu būdu užkertant kelią parazitų, kurių gali likti ant drabužių, plitimui. Vien susimąščius apie tai, apima ilgesys ir nostalgija gimtajai šaliai, kurioje panašūs dalykai neegzistuoja. Beveik visos atvykėlių šeimos samdo namų tvarkytojas, kurios kasdien tvarko, skalbia, ruošia valgį ir prižiūri namus. Jei leidžia galimybės, namuose dirba net keli patarnaujantys žmonės. Užaugus Lietuvoje, kur pagalbininkus paprastai samdo tik labai pasiturintys žmonės ir tai tik kelis kartus per savaitę, labai sunku priprasti, kad namuose nuolat būna pašalinis žmogus. Trūksta privatumo ir laisvės, nes visada kažkas yra šalia. Šalyje ilgesnį laiką gyvenantys žmonės teigia, jog namų tvarkytojų buvimas leidžia jaustis saugiau, jos bus šalia, jei kas nutiktų, jei prireiktų pagalbos. Gyvenant Lietuvoje nesusimąstai, kad gali kažkas nutikti, Nigerijoje tokia grėsmė tyko nuolat. Buvimas namuose, išskyrus privatumo stoką, mažai kuo skiriasi nuo gyvenimo Lietuvoje: juose yra ir televizorius, ir internetas, ir šaldytuvas - visa būtina buitinė technika. Tačiau problemos, su kuriomis sunku taikstyti, slypi kitur: reikia priprasti, jog televizorius nerodo mėgstamų programų ir žinių iš Lietuvos, kad internetinis ryšys yra ne toks greitas ir kad jis, kaip ir visos elektros priemonės, labai priklauso nuo elektros tiekimo. Elektra šalyje tiekama epizodiškai, o jos tiekimui nutrūkus, ją gamina generatoriai, kurių veikimo laikas taip pat ribotas. Todėl būtina planuoti savo darbus ir netapti aplinkybių įkaitu, kas yra labai sunku pradėjus čia gyventi.

♦ *Apsirūpinimas maisto produktais ir būtinėmis prekėmis*

Apsipirkimas Nigerijoje yra nelengvas ir keliantis gana didelį stresą procesas, jei apsiperkama ne prekybos centruose, kurių čia yra nedaug. Netgi ten apsipirkimas dažnai yra varginantis dėl didelės grūsties, lėto aptarnavimo, prekių sutikrinimo prie apsaugos posto išeinant. Be to prekių kainos yra labai aukštos, tad prekybos centruose dažniausiai perkamos tos prekės, kurių negalima nusipirkti vietinėse prekybvietėse arba kurių higiena ir laikymo sąlygos yra labai svarbios (mėsa, žuvis). Daržoves, vaisius, nealkoholinius gėrimus, daugelį buitinių negendančių prekių labiau verta pirkti turguose, tačiau norint sutaupyti savo nervus, pinigus ir laiką, bei norint išvengti ypatingai nemalonios aplinkos, erzinančių kvapų, nešvaros bei karščio, apsipirkimas dažnai pavedamas namų tvarkytojams arba prekes į namus pristato nuolatiniai tiekėjai. Dėl kultūrinio patyrimo verta kartą kitą nueiti į vietinį turgų, pabandyti pasiderėti, o galbūt ir ką nors įsigyti, tačiau po pirmo karto antrą sykį ten eiti neužtenka ryžto. Iš tiesų reikia daug laiko ir vidinio nusiteikimo įsisąmoninti tokius drąstiškus skirtumus tarp apsipirkimo lietuviškoje turgavietėje ir Nigerijos turguje. Pats apsipirkimas gali būti malonus, jei pataikysi sutikti malonų ir linksmą pardavėją, tačiau vistiek negalėsi atsiriboti nuo supančios aplinkos, nuo nuolat šukaujančių kitų prekeivių, nuo vaizdų ir kvapų, nuo šimtų prašančių išmaldos vaikų ir paliegiusių žmonių, nuo čia pat vykstančio visų gyvenimo ritualų – prausimosi, valgio virimo, tuštinimosi ir t.t. Įspūdis lieka ilgam, o jį pakartoti norisi ne tuoj pat. Respondentė iš Indijos apsipirkimo smagiu taip pat nepavadino. Dažniausiai produktus tekdavo pirkti iš vietinių prekeivių su kuriais būdavo nelengva susikalbėti, taip pat vykdavo ilgos derybos, o užsieniečius nuolat stengiamasi apgauti. Netenkino ir produktų kokybė. Jie prekyvietėse dažnai būdavo saulėje iškepę ir nežinia kiek laiko išbuvę. Tas pats paminėtina ir apie Nigerijos produktus. Lietuvoje įprasta domėtis produktų kokybe, jų laikymo sąlygomis ir terminais. Apie tai tenka pamiršti būnat skurdžiose šalyse, o produktus rinktis atsižvelgiant į jų išvaizdą bei pasikliaujant savo nuovoka dėl jų tinkamumo vartoti. Ar keičiasi požiūris į apsipirkimą ilgiau pabuvus šalyje? Respondentės Indijoje pakomentavo taip: „Jeigu iš pradžių dar bandydavom ieškoti tų dalykų, kurie mums įprasti, tai vėliau jau nustojom tą daryti, nes supratom, kad tai beviltiška. Iš pradžių valgydavom visokius aštrius dalykus, kurie taip sakant buvo „available“, o vėliau išmokau atsirinkti, kas man labiau tinka ir kokių dalykų geriau nepirkti (nuo kurių bus bloga). Iš pradžių pykdavom, kad tarp gerų vaisių ar daržovių mums pridėdavo ir supuvusių, tai vėliau nustojom pykti, nes supratom kad tai yra „norma“. Nors ir stengiausi adaptuotis prie vietinių maisto produktų, bet vis tiek labai išsiilgau sau įprasto maisto“. Gyvenant Nigerijoje, beveik visko galima gauti prekybos centruose, nors ir už gana didelę kainą. Žinoma, specifiškai lietuviškų produktų, tokių kaip šviežias pienas, varškės produktai, lietuviški vaisiai ar silkė, čia nėra, todėl ilgainiui gali

atsirasti ilgesys būtent jiems. Skurdžiose šalyse specialiai eiti į turgų nereikia, pasak respondentės Indijoje, visas miestas yra tarsi didelis turgus su tūkstančiais prekybos būdelių, kuriose įsigijamos būtiniausios kasdieninės prekės. Nigerijoje prekyba vyksta ne tik tokio pobūdžio prekybos taškuose, bet ir eismo spūstyse, sankryžose, kur prekeiviai patys prieina prie automobilių ir primygtinai siūlo savo prekes, dažniausiai nešamas ant pečių ar galvos. Jų kokybė yra abejotina, o derybų procesas ilgas ir varginantis, kaina paprastai mažinama iki 10 kartų nuo pradinės.

♦ *Viešasis transportas*

Respondentei Indijoje viešuoju transportu naudotis teko dažnai. Nigerijoje ši transporto rūšis yra labai nesaugi, paini ir nepatikima, be to, neteko matyti atvykėlių ją naudojančių (galbūt išimtiniais atvejais ar dėl ekstremalių potyrių kai kurie važiuoja vietiniais autobusiukais be durų ir langų ar okadomis – mažais be tvarkos judančiais motocikliukais). Keliavimas Indijoje respondentei buvo tikrų tikriausias išbandymas, o prie važiavimo sąlygų taip ir neteko priprasti. Autorikšomis važiuojami mažesni atstumai, tačiau jų vairuotojai, kaip ir visur Indijoje, stengiasi išsireikalauti kuo didesnės sumos, kartais dėl to specialiai darydami didesnę lanką. Kelionės kaina – visuomet derybų klausimas. Autobusų judėjimo sistema visai neaiški. Nei stočių, nei stotelių, nei grafiko, nei krypties aptikti neteko. Vieni autobusai savo maršrutą pradėdavo nuo stulpo, kiti nuo medžio, dar kiti nuo kokio kito objekto. Autobusų kartais tekdavo laukti valandas, o dėl maršrutų aiškintis su vietiniais gyventojais ar autobusų vairuotojais. Kelionė traukiniais būdavo itin varginanti, nes dažniausiai ji vykdavo stovint, susigrūdus su kitais keliaujančiais, nevėdinamose patalpose. Kelionės keldavo didžiulį stresą ir diskomfortą. Nigerijoje net patyrę vairuotojai iš kitų šalių retai ryžtasi sėsti už vairo dėl ypač chaotiško eismo gatvėse. Dažniausiai atvykėliai turi savo vairuotoją, o viešuoju transportu naudotis vengia. Autobusiukui sugedus ar nuvažiavus nuo kelio (kas dažnai nutinka), niekas neatsako už keleivių saugumą ar pristatymą į kelionės maršruto vietą. Likti be transporto priemonės vidury gatvės nežinomoje vietoje yra pavojinga, ypač ne vietiniam gyventojui. Niekas negarantuoja nei saugumo, nei pagalbos daugiamilijoniniame mieste.

♦ *Laisvalaikis*

Respondentės laisvalaikis – visa kelionė ir išpūdžiai patirti joje, tad neverta labiau gilintis, ko trūko, kokių pamėgtų laisvalaikio formų ji negalėjo kultivuoti ten. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog

respondentė atrado naują jogos rūšį, kuria susidomėjo ir tai paskatino ją labiau pasidomėti tiek joga, tiek pačia Indija, jos kultūra, istorija, gyvenimu.

Nigerijoje galima aptikti įvairių laisvalaikio leidimo formų. Čia yra įvairių šalių restoranų, kuriuose galima paragauti įvairių virtuvių patiekalų, čia yra sporto klubų, keli kino teatrai, kuriuose rodomi naujausi filmai, populiarios vandens pramogos, nes šalyje visuomet šilta. Gana populiariu samdyti asmeninius trenerius ar muzikos, dailės, šokių mokytojus. Tačiau visas laisvalaikis yra sutelktas į dienos metą, nes vakarais rekomenduojama iš namų neišvykti. Galima rasti ir vietinės kultūros reprezentacijos apraiškų, tačiau nėra galimybės apsilankyti teatruose, koncertuose, išeiti pasivaikščioti po parką, nuvažiuoti savarankiškai į kavinukę išgerti kavos ar susitikti su draugėmis. Iš vieno taško į kitą važiuojama automobiliais, o kelionė kartais trunka valandų valandas, jei kelyje įvyko eismo įvykis (dažnas reiškinys). Tenka labai apriboti savo įpročius nevaržomai judėti, eiti į parduotuvę prireikus vieno ar kito produkto (apsipirkti tenka visai savaitei), lankytis bibliotekoje, skaityti lietuviškas knygas ar stebėti lietuviškas laidas, susitikti su artimais draugais ar lankyti gimines. Tenka prisitaikyti prie naujų sąlygų ir ieškoti ne tik naujų veiklos sričių bei galimybių, bet ir kruopščiai planuoti, kada ir ką daryti, atžvelgiant į esamas sąlygas, kurių dėka apribojami net tie hobiai ir įpročiai, kurie iš esmės egzistuoja, bet ne visuomet išpildomi.

Buitis, įpročiai, kasdieninė veikla stipriai įtakoja žmogaus savijautą, suteikia tam tikrą kokybę jo gyvenimui. Būdamas savo šalyje asmuo retai kada sąmoningai susimąsto apie rutininius dalykus, juos atlieka mechaniškai, kartais impulsyviai priimdamas vieną ar kitą sprendimą. Tačiau netikėtai pasikeitus aplinkybėms, kai rutina susijaukia, atsiranda nepasitenkinimo jausmas, kyla neigiamos emocijos, ir net teigdamas, jog rutina yra nuobodi, asmuo dažniausiai stengiasi viską sustatyti į savo vietas ir toliau harmoningai gyventi. Nauja kultūrinė aplinka – didelis pokytis, išbalansuojantis nusistovėjusią tvarką. Ir nesvarbu, ar tai būtų vakarietiška, aukšto ekonominio išsivystymo šalis, ar skurdi ir stipriai nutolusi aplinka, diskomforto jausmo išvengti nepavyksta nei vienoje iš jų. Kaip ir galima buvo numatyti, žemo ekonominio išsivystymo šalyse kyla daugiau problemų patenkinti žemesnius pagrindinius poreikius – saugumo bei socialinius, kurie tarsi trukdo siekti aukštesniųjų. Aukšto ekonominio išsivystymo šalyse patys žemiausi poreikiai yra patenkinami daug efektyviau, tačiau vistiek nepilnai, tad absoliutus savęs realizavimas ir pasitenkinimo jausmas ten taip pat yra sunkiai pasiekiamas. Kokioje šalyje asmuo bebūtų, po tam tikro laiko jis perpranta tos šalies kultūros subtilybes, tačiau visur pradinis etapas yra sunkus ir reikalaujantis kantrybės bei pastangų. Neįmanoma pilnai pasiruošti naujai kultūrinei aplinkai nepagyvenus joje. Tyrimo metu paaiškėjo, kad tiek respondentai Europoje, JAV ir JAE, tiek Indijoje ir Afrikoje, išgyvena panašius jausmus, galbūt tik jų stiprumas yra skirtingas. Globalizacijos eroje visame pasaulyje galima aptikti panašius materialius

dalykus, susikurti panašias gyvenimo sąlygas, panašiai leisti laisvalaikį, susikalbėti ta pačia kalba, tačiau kultūriniai skirtumai išlieka, jie kol kas neįveikiami kasdienybėje ir buityje, todėl kultūrinis šokas yra dažniausias persikėlusiujų į kitą šalį palydovas.

3. MĄSTYMO REIKŠMĖ KULTŪRINĖJE ADAPTACIJOJE

Apibūdinat kultūros šoką, daug kalbama apie emocijas, reakcijas, elgesį, fizinę ar psichinę sveikatą, tačiau nevalia pamiršti, kad visa tai jau yra mąstymo pasekmė, todėl vertėtų giliau pažvelgti, kas gi vyksta žmonių smegenyse pasikeitus situacijai, kokie procesai galvoje leidžia vienaip ar kitaip sureaguoti į naujas aplinkybes, kaip priimami sprendimai, lemiantys tolesnę savijautą, padedantys arba trukdantys išgyventi. Skirtingos kultūros visų pirmausia pasižymi skirtingu *mentalitetu*. Ir nors tai nereiškia, jog vienos kultūros yra pranašesnės už kitas, tai gali reikšti, kad visoms kultūroms visų pirmausia kyla klausimas: kodėl mes nesuprantame vieni kitų arba kodėl mus kitų elgesys stebina, piktina, o kartais atrodo juokingas? Netgi bendraudami ta pačia kalba dalykus suprantame skirtingai, todėl būtina panagrinėti mąstymo ypatumus ir pabandyti surasti būdus, padėsiančius mąstymo pagalba įveikti barjerus, palengvinti adaptaciją svetimoje šalyje, subrandinti savyje visapusišką, pilnavertę, atvirą pasauliui asmenybę.

Kadangi ryškesni skirtumai yra pastebimi labiau nutolusiose šalyse bei tarpusavy lyginant labiau pažengusias ir vis dar stipriai atsiliekančias šalis, šiame skyriuje bus gausu iliustracijų iš gyvenimo Nigerijoje, Afrikos valstybėje, turinčioje aukso gyslą - naftą, tačiau stipriai ekonomiškai atsilikusioje. Tiek asmeniniai pastebėjimai, tiek interviu su čia gyvenančiais kitų tautų atstovais, padės geriau atvaizduoti atvykėlio būseną šioje šalyje, taip pat patvirtins arba paneigs viso darbo eigoje keltus klausimus, darytas prielaidas bei suformuluotas tam tikras išvadas dėl kultūros šoko stadijų, būdų šokui sušvelninti ir pagaliau atsakys į esminį klausimą: ar kultūros šokas yra neišvengiamas pasauliui sparčiai globalizėjant.

3.1. Mentalitetas skirtingose kultūrose ir jo įtaka kultūros šokui

Taptautinių žodžių žodyne *mentalitetas* yra apibūdinamas kaip „intelektas; individui arba žmonių grupei būdinga galvosena, mąstymo, suvokimo būdas“. Kadangi kalbame apie atsikras kultūras, tai šiuo atveju kultūrą galime laikyti atskiru individu arba žmonių grupe. Samprotaudami apie tautų mentalitetą, pasakome jog tuo jos ir skiriasi, turi savitą, kitokią mąstymo ir suvokimo būdą. Tačiau, jei nesunkiai pastebimi yra skirtingų tautų išoriniai skirtumai, tokie kaip išvaizda, apranga, kalbėjimo maniera, gestai ar kalba, mąstymas nėra toks permatomas ir akivaizdžiai suvokiamas, todėl daugeliu atveju nesąmoningai tikimasi iš kitos kultūros atstovo tokios pačios reakcijos, supratimo ar elgesio, prie kurio esame įpratę ir kuris nesukelia sumaišties ar nuostabos. Šiais laikais, kai daugybė

žmonių keliauja, turi verslo ar kitų reikalų įvairiose šalyse, kitaip atrodantis žmogus greičiausiai kelia smalsumą, susidomėjimą, tačiau susipažinus ir ėmus bendrauti, neretai išmuša iš vėžių ne jo išorė, tačiau požiūris į dalykus, kuriuos jis suvokia skirtingai.

3.1.1. Skirtingas tų pačių reiškinių interpretavimas

Skirtinga istorija, skirtingi papročiai ir tradicijos, skirtingas auklėjimas, klimato sąlygos, geografinė padėtis ir daugybė kitų dalykų, skiriančių vienas kultūras nuo kitų, taip pat nulemia ir skirtingą požiūrį į tuos pačius dalykus, skirtingą reiškinių interpretavimą. Todėl nereikia tikėtis, jog net kalbant apie iš pažiūros paprastus ir kasdieniškus dalykus, jie bus suprantami vienodai. Šioje dalyje nebus kalbama apie daug kur minimus kultūrinius nesusipratimus verslo pasaulyje, kai akių kontaktas, gestai, kalbėjimo tonas ar net aprangos detalė gali sužlugdyti rimčiausias derybas. Kalbant apie kultūros šoką, nevalia pamiršti ir nepastebimosios kasdienybės, kurioje apstu užslėptų signalų bei ženklų, kuriuos skirtingos kultūros interpretuoja savaip. Nigerijoje dirbanti savanorė lietuvė buvo šokiruota, kai vos atvykusi į šalį ir apgyvendinta vienoje daugmaž respektabilioje šeimoje, jau kitą dieną suprato, jog privatumo ribos nigeriečių šeimose yra visiškai ignoruojamos. Nors ir gavusi atskirą kambarį, netrukus ji įsitikino, kad kambaryje ne tik lankytis, bet ir nakvoti gali kiti šeimos nariai ar giminaičiai, o drabužiai bei kitos asmeninės priemonės yra bendros, net jei jos priklauso ir atvykėliui iš kitos šalies. Nigeriečių šeimos paprastai didelės, nes, nepaisant didžiulio skurdo šalyje, gimstamumo lygis čia labai aukštas. Šeimose įprasta dalytis viskuom, todėl toks nigeriečių elgesys lietuvių atžvilgiu negali būti smerktinas ar pavadintas įžūliu. Šioje šalyje taip yra įprasta, o atvykėlė, apsigyvenusi jų namuose, tapo nauju šeimos nariu, todėl nigeriečių požiūriu, nepadaryta jokia žala. Tačiau lietuvi, kuri įpratusi turėti savo erdvę ir neskolinti asmeninių daiktų nepažistamiems žmonėms, toks poelgis pasirodė šokiruojantis ir nemalonus. Konfliktinė situacija susidarytų, jei atvykėlė būtų pradėjusį reikšti pasipiktinimą ir nepasitenkinimą, greičiausiai pati būtų traktuojama kaip nemandagi ir įžūli užsienietė, nesugebėjusi suvokti vietinių žmonių svetingumo ir leidimo jai pasijusti jų šeimos nare.

Kitą vertus, nigeriečių šeimose, net tarp artimiausių šeimos narių, egzistuoja verslo santykiai. Čia netgi tikriems broliams ar seserims nedaromos paslaugos be atlygio. Jei vienas šeimos narys turi darbą, o pas jį nors ir trumpam laikui apsistoja brolis ar sesuo, už tai, kad jis/ji naudojasi gyvenamuoju plotu, privalo atidirbti, pavyzdžiui skalbti drabužius, gaminti valgyti, prižiūrėti vaikus ar tiesiog užsidirbti ir tokiu būdu susimokėti už būstą. Vakarietiškos kultūros asmenims erdvė ir privatus gyvenimas yra labai svarbu, bet su artimiausiais giminaičiais dažnai sieja neįpareigojantys, nuoširdūs ir be išskaičiavimo santykiai. Į savo erdvę jie įsileidžia tik pačius artimiausius giminaičius ir gerus draugus. Nigeriečiai

broliais ir seserimis vadina visus, kurie kilę iš to pačio rajono, kaimo ar net miesto. Todėl savo tautiečiams jie neatsisakys padėti ir priims kaip savo artimuosius, nors ir niekada nebuvo jų matę.

Ilgą laiką Nigerijoje įvairių tautų restoranuose retai kada būdavo galima išvysti vietinius gyventojus. Nors daugiamilijoninėje šalyje yra nemažai ir labai turtingų nigeriečių, jų supratimu eiti į viešą vietą ir leisti pinigų prilygo parodymui, jog esi turtingas, taigi pritraukiantis įvairių nusikaltėlių dėmesį. Toks mąstymas susiformavo ne šiaip sau. Vienoje pavojingiausių nusikaltimo prasme šalių vietiniai iš tiesų ilgą laiką vengė demonstruoti savo turtus, nes greitai galėdavo jų netekti. Tačiau užsieniečiams uždaras gyvenimo būdas nėra priimtinas, todėl net rizikuodami būti užpulti, jie lankėsi viešose vietose, ir pamažu pripratino tai daryti ir vietinius.

Amerikietis Taikos korpuso savanoris Jeff Bailey, pagyvenęs tam tikrą laiką Azerbaidžiane ir rašantis straipsnius apie savo kultūrinę patirtį, taip pat padarė išvadą, kad kultūros šokas sumažėja, kai perprantami kultūros niuansai, apie kuriuos iš pradžių nėra nučiuokiamas. Azerbaidžiane jis pasijautė užsieniečiu, traukiančiu aplinkinių dėmesį, nuo pat pirmos dienos. Mandagumas, kuris yra savaime suprantamas dalykas JAV, atrodė, turėtų būti visiškai suprantamas ir šioje šalyje, todėl jis sveikindavosi su visais sutiktaisiais. Ir tik vėliau suprato, jog sveikintis nebūtina su visais, nes šioje šalyje sveikinamasi su pažįstamais, todėl kartais bereikalingas mandagumas net iššaukia nepageidaujamų reakcijų (pavyzdžiui iš paauglių)³⁴.

Skirtingas požiūris į pasaulį, formuoja skirtingą reakciją į jį, todėl savaime suprantamų dalykų naujoje šalyje pasigendama, o juos suprasti galima tik perpratus tos šalies gyventojų mąstymą.

3.2.2. Vertybės ir įsitikinimai

Kultūra formuojasi joje esančių ir puoselėjimų vertybių bei įsitikinimų pagrindu. Dažnai pagal tautos išaukštintas vertybes, manoma, jog galima keliais žodžiais tą tautą apibūdinti. Vokiečiai pasižymi punktualumu, žydai - apsukrumu, japonai – lojalumu, rusai – draugiškumu, amerikiečiai – agresyviu verslumu, italai – komunikabilumu, prancūzai – stilingumu ir t.t. Ko gero ne iš piršto laužti tokie apibendrinimai, nors tai jokių būdu nereiškia, kad visą tautą galima įdėti į tokius rėmus. Būtent dėl tokių apibendrinimų dažnai tenka apsirikti sutikus vienos ar kitos tautos atstovą, visiškai neatitinkantį jau susiformavusio įsivaizdavimo.

Kalbant apie kultūros šoką, omeny turimos bendros, daugumai tos kultūros atstovų būdingos savybės, todėl be apibendrinimų apsieiti neįmanoma. Kai vertybės ir įsitikinimai prieštarauja vieni

---

³⁴ <http://www.theworldlink.com/articles/2008/02/17/community/doc47b68916903c2914837719.txt>

kitiems, sudėtinga rasti dialogą ir sėkmingai užmegzti santykius. Tarkim griežtai islamiškoje kultūroje dažniausiai viešuosius reikalus tvarko šeimos galva – vyras. Kai jam tenka susidurti su kitos kultūros atstove moterimi ir spręsti jo supratimu vyriškus reikalus, vidinė sumaištis neišvengiama, nes tai prieštarauja jo įsitikinimams. Panašiai rezervuotus anglus, stilingus prancūzus ar organizuotus vokiečius iš vėžių išmušti gali plepūs meksikiečiai, atsipalaidavę, ne visada aprangos kodo paisantys amerikiečiai ar nepunktualūs ispanai. Tuo tikslu tarptautiniuose projektuose rengiami įvairiausi kursai ir seminarai, mokantys suprasti kitas tautas, neižeisti ar neišsižeisti dėl vienokio ar kitokio elgesio.

Nigerijoje pigi darbo jėga, kurią skatina daugybė darbo neturinčių žmonių. Tačiau nigeriečiai nepasižymi darbštumu. Net turėdami darbą, jie neskuba jo atlikti, ne visada rūpinasi ir atliekamo darbo kokybe. Kol kas sunku suvokti tokio atsainumo priežastis: galbūt tai karštas klimatas ir prastos gyvenimo sąlygos, galbūt neigiamas požiūris į jų manymu, juos išnaudojančius darbdavius, galbūt noras lengvu būdu užsidirbti duonai, o gal tiesiog įprotis viską daryti lėtai. Todėl, vakariečių supratimu, vieno žmogaus darbą šioje šalyje dažnai atlieka 3-5 žmonės, dažniausiai turėdami apskiai laiko ir neskubėdami. Įdomu tai, kad jie ir nesistengia dirbti taip, kad nereikėtų samdyti papildomo personalo ir gauti didesnę atlyginimą. Panašu, kad darbdavys taip pat nenukenčia, nes vieno žmogaus darbą atliekantys penki žmonės pasidalina ir jiems sumokamas išlaidas.

Vertybės ir įsitikinimai skiriasi, todėl tenka jas suvokti ir prie jų adaptuotis. Tai nereiškia, kad atvykęs turi persiorientuoti ir perimti kitos kultūros vertybes. Tačiau suprasdamas kitos kultūros mentalitetą, jis supras ir kaip toje kultūroje funkcionuoti.

3.2. Mąstymo įtaka

Paprastai kalbant apie kultūros šoką, žmonių, patiriančių vienokius ar kitokius simptomus, savijauta yra apibendrinama, turint omeny, jog dauguma žmonių panašiai jaučiasi nežinomose situacijose. Kita vertus, negalima nepaminėti ir fakto, jog žmonių reakcija į pasikeitusias aplinkybes priklauso ne tik nuo šalies, į kurią jie atvyko bei iš kurios yra patys kilę, labai daug lemia ir jų pačių asmeninės savybės bei buvusi patirtis. Natūralu, jog vieni žmonės greičiau prisitaiko, kitiems to padaryti nepavyksta. Statistikos duomenimis 1 iš 7 anglų nesusidoroja su tarptautiniu paskyrimu, o amerikiečių nesėkmingi atvejai pasitaiko nuo 25 iki 40 procentų³⁵. Ši statistika byloja, kad, nepaisant taip sparčiai globalizėjančio pasaulio, parengiamųjų kursų prieš išvykstant į kitą šalį bei kitų būtinų

---

³⁵ <http://www.r-e-a.com/docs/CultureshockunwrappedWEB.pdf>

pasiruošimo etapų, visgi dar nemaža dalis neatlaiko kitos kultūros savotiško spaudimo ir grįžta namo į pažistamą aplinką.

Savaime suprantama, jog smalsūs, žingeidūs, lengvai bendraujantys, ekstravertiški ir optimistiški žmonės lengviau prisitaikys net pačioje chaotiškiausioje aplinkoje, kai tuo tarpu melancholiški, uždari ir pesimistiški greičiau ir stipriau išgyvens kultūrinį šoką. Perdaug neskiriant dėmesio asmeninėms savybėms, verta atidžiau pažvelgti, kaip mąstymas įtakoja susidūrimą su nepažistamomis situacijomis.

3.2.1. Išankstinės nuostatos

Yra išskiriami trys mąstymo lygiai, tarpusavy susiję ir vienas nuo kito tiesiogiai priklausantys. Pirmasis – suvokimas arba automatinė mintis, ateinanti į galvą, antrasis – stereotipinis lygmuo, kuriame asmuo daro apibendrinimus, trečiasis – konstitucinis lygmuo, kuris susiformuoja esminių įsitikinimų pagrindu. Visas mąstymas pagrįstas praeities įvykiais, todėl trečias – konstitucinis – lygis suteikia prasmę pirminei minčiai³⁶. Šių lygių tarpusavio sąveikos neįmanoma sąmoningai kontroliuoti, todėl nenuostabu, kad reakcija netikėtoje situacijoje susiformuoja visų lygių pagalba ir būna ne tokia, kokios tikėtusi aplinkiniai. Tai galima paaiškinti tuo, jog reakcija yra spontaniška į jau susiformavusį (praeityje) reiškinių vertinimą, kurį įtakoja tiek apibendrinimai (2 lygis), tiek esminiai įsitikinimai (3 lygis). Kadangi šie lygmenys yra absoliučiai vieni nuo kitų priklausomi, modifikuojant vieną faktorių, vyksta pokyčiai ir kituose. Pritaikant šį modelį tarpkultūrinėje komunikacijoje, galima daryti prielaidą, jog po truputi keičiant ar modifikuojant savo įsitikinimus, galima tikėtis pokyčių ir apibendrinimuose bei reakcijose.

Išankstinės nuostatos, išplaukiančios iš asmens patyrimo, įgūdžių, aliekant vieną ar kitą užduotį, bei įpročių bendraujant, labai netikėtai gali padaryti daugiau žalos nei atnešti naudos. Išankstinės nuostatos gali būti teigiamos, kai asmuo mano, jog įgyta patirtis jam pravars ateityje, bei neigiamos, kai jam išsyk atrodo, jog kitoje aplinkoje jam nepasiseks pasiekti tokio efektyvumo kaip savo šalyje. Dr. Elisabeth Marx aprašo atvejį, kai Anglijos kompanijos vadovaujantį darbą dirbantis asmuo patyrė nesėkmę, ėmęs vadovauti analogiškam projektui Prancūzijoje. Savo interviu jis aiškino, jog jam atrodė, kad buvo gerai pasirengęs dirbti šioje šalyje: pakankamai gerai mokėjo šnekamąją prancūzų kalbą bei puikiai išmanė savo darbą, kurį sėkmingai dirbo gimtojoje šalyje. Atrodė, jog tai pakankamai daug,

---

³⁶ http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3673/is_199707/ai_n8780523/pg_1

norint gerai adaptuotis kitoje šalyje. Paaiškėjo, jog kalbos žinių nepakako darbinėje aplinkoje, nes gerai susikalbėti pavyko tik kasdieniniame-buitiniame lygmenyje, taip pat angliškas vadovavimo stilius, kuris puikiai tiko Anglijoje, buvo nesuprantamas Prancūzijoje. Paprastai pavaldiniai visai nesuprasdavo arba neteisingai suprasdavo skiriamas užduotis, ir tai iš tiesų buvo gana didelis akibrokštas sėkmingą vadovavimo patirtį turinčiam vadovui³⁷. Todėl, nepaisant gerų ketinimų, jam teko patirti tai, ką galima pavadinti kultūros šoku, kurį nulėmė išankstinės nuostatos ir, greičiausiai, nepaisymas kitos kultūros siunčiamų signalų ir pranešimų, jog komunikacijos procese yra trūkščių, į kuriuos neatsižvelgti nevalia. Neabejotina, jog nesistengiant iš anksto pasiruošti galimiems nesusipratimams, jų gali būti žymiai daugiau ir skaudesnių, tačiau, kaip matyti iš aprašytojo atvejo, net turint pakankamai žinių apie kitą kultūrą, galima netikėtai patirti nusivylimą bei pralaimėjimą, kas parodo, jog tvirtai laikytis savo įsitikinimų, net jei jie ir pasiteisino ankstesnėse situacijose, gali būti netikslinga tarpkultūrinėje komunikacijoje.

Dr. Marx kultūrinį šoką, kurį patiria tarptautinių kompanijų vadovai, apibūdina kaip trijų neatsiejamų faktorių trikampį: emocinis faktorius, mąstymo faktorius ir socialinis faktorius³⁸. Kadangi emocinės kultūrinio šoko būsenos bei socialinių ryšių įtaka jau buvo nagrinėta anksčiau, verta išsamiau panagrinėti mąstymo faktorių. Mąstymas – neatsiejama visų protingų būtybių dalis. Tačiau daugelyje situacijų mes net nesuvokiame, jog mąstome. Kasdieninėse situacijose pažįstamoje aplinkoje nesusimąstome, jog kiekvienam veiksmui atlikti naudojame savo smegenis, atrodo, jog viskas vyksta automatiškai. Patekus į nepažįstamą aplinką, staiga nustoja veikti auto pilotas ir prireikia papildomų pastangų aplink vykstantiems reiškiniams suvokti. Dr. Marx teigia, kad staiga nebegalime priimti reiškinų kaip savaime suprantamų, todėl turime pasistengti ne tik išmokti naujų dalykų, tačiau taip pat ir praplėsti savo mąstymo ribas. Ji išskiria tris galimas reakcijas į netikėtą naujas situacijas:

- 1) galima jas tiesiog ignoruoti;
- 2) galima jas traktuoti kaip pažįstamas, tačiau tuomet didelė tikimybė padaryti klaidingas išvadas;
- 3) galima pripažinti, kad jos yra neįprastos, stengtis išsigilinti į jas, o to pasekoje plėsti bei modifikuoti savo „tipišką“ mąstymą³⁹.

---

³⁷ Išnaša 35

³⁸ Ten pat, išnaša 35.

³⁹ Ten pat, išnaša 35.

3.2.2. Mąstymo įgūdžių formavimas ir pozityvus mąstymas

Teigiant, jog mąstymas įtakoja gebėjimą prisitaikyti naujoje aplinkoje, ir matant, kad vieniems tai sekasi geriau, kitiems blogiau, kyla klausimas: ar galima mąstymą koreguoti, tobulinti ir lavinti? Ankstesniame poskyriuje buvo minėta, jog mąstymas yra kone spontaniškas, susiformuojantis išmoktų, patirtų, įgytų žinių pagrindu. Todėl esame linkę vertinti reiškinius iš savo perspektyvos. Tačiau galima išmokti į situacijas pažvelgti naujai, o mąstymo įgūdžių lavinimas tik palengvintų šį iš pažiūros nelengvą procesą. Šiandien jau neabejojama, jog pozityvus mąstymas gali tapti tikru sėkmingo gyvenimo receptu, tačiau pozityviai mąstyti nepradedame, vos nutarę tai padaryti. Kad išsiugdyti pozityvų mąstymą, reikia išmokti valdyti savo mintis, o tuomet jas nukreipti tinkama linkme. Mąstymą privalu treniruoti. Kalifornijos Valstybinio universiteto profesorius dr. Arthur Costa teigia, kad mąstymo įgūdžių dažniausiai prireikia ypatingose situacijose, susidūrus su dichotomijomis, anomalijomis, dilemomis, neaiškumais, paradokais, konfliktais, paslaptimis ar kliūtimis, kur priimti staigų sprendimą dažnai yra neįmanoma⁴⁰. Būtent su išvardintaisiais atvejais yra susijęs susidūrimas su kita kultūra. Todėl, pasitelkus dr. Costa mąstymo įgūdžių formavimo programą, pabandydysime ją pritaikyti įveikiant problemas, kylančias kultūrų sankirtoje.

Dr. Costa išskiria 16 punktų kaip lavinti mąstymo įgūdžius:

1) *Nenusivilti, jei problemos sprendimas randamas ne iš karto.*

Ne visose situacijose yra paprasta rasti pati geriausią sprendimą ar apskritai išspręsti atsiradusią problemą. Vieni žmonės greitai nuleidžia rankas ir nusprendžia, kad situacija yra beviltiška arba tiesiog eina lengviausiu keliu ir pateikia pačią pirmą į galvą šovusią mintį, kuri nebūtinai yra teisinga. Tuo tarpu kiti žmonės ieško alternatyvių sprendimų ir bando įvairius variantus, kol randa geriausią. Būnant kitoje kultūroje tokių situacijų yra apstu kiekviename žingsnyje, todėl, neišmėginus alternatyvų, dažniausiai seka nusivylimas, pasipiktinimas ar net tenka nukentėti. Paprasčiausiu pavyzdžiu galėtų būti bandymas nusipirkti kažką turguje. Užsieniečiai yra tuoj pat atpažįstami dėl jų skiriamosios išvaizdos, aprangos, kalbos ir kitų detalių, todėl prekeivis, numanydamas, kad pirkėjas visai nesiorientuoja, kiek kas kainuoja, būtinai kainą stipriai padidins. Nemėgstantys derėtis, nepakenčiantys ilgų ir dažnai varginančių diskusijų ar šiaip nejaukiai tokiose vietose besijaučiantys, sumokės kiek prašomas ir pasistengs išsprūkti iš prekyvietės kuo greičiau. Finansiškai jie pasijus apgauti, o gal net ir

---

⁴⁰ <http://newhorizons.org/strategies/thinking/costa2.htm>

įsigys netinkamą, brokuotą prekę. Užuoat įveikę save ir prisitaikę prie vietinės prekybos ypatumų, lengviausiu būdu „išsprendę“ problemą, jie lieka nuskriausti ir nusivylę.

2) *Kontroliuoti impulsyvumą.*

Norint efektyviai išspręsti problemą, būtina pagalvoti, o tik po to veikti. Reikia tiksliai išsiaiškinti, dėl ko kilo problema, numatyti strategiją, galimas pasekmes bei kelis išėjies būdus. Net jei tai užtrūks kažkiek laiko, verta stabtelėti, o ne elgtis karštakošišškai. Ne sykį teko girdėti net jau ilgą laiką gyvenančių Nigerijoje atvykėlių pasakojimus, apie jų susidūrimus su vietos policija. Nigerija yra gerai žinoma kaip korumpuotų pareigūnų šalis, todėl dažnas atvykėlis anksčiau ar vėliau patiria skaudžią neteisybę, jei nesutinka atsipirkti kyšiu. Minėti atvykėliai pasakojo, kaip jie pasipriešino pareigūnams, aiškindami, kokia korumpuota jų šalis ir akivaizdžiai išliedami savo pyktį dėl neteisėto sulaikymo. Toks elgesys dažniausiai baigdavosi policijos nuovadoje (vienam net teko naktį praleisti areštinėje už pareigūno įžeidimą), ilgai aiškinantis ir, deja, neturint jokių liudininkų. Viso to pasekoje dažniausiai vis tiek tekdavo išsipirkti pinigais, sugaišti daugybę laiko ir prarasti daug nervų.

3) *Klausytis kitų ir girdėti bei stengtis suprasti juos.*

Labai svarbus aspektas mąstymo procese – įsiklausymas į pašnekovą. Ši užduotis daugeliui yra sunkiai įveikiama, kadangi reikia girdėti ne tik žodžius, bet ir išgirsti esmę, kartais girdėti kas pasakoma „tarp eilučių“, tai pat perprasti pašnekovo intenciją, užuoat nutraukus jį ar neišklausius iki galo mintyse repetuoti savo atsakymą. Kultūrų sankirtoje dažnai iš anksto nusprendžiama, kad kitas žmogus nesupranta esmės, todėl jį reikia išmokyti elgtis tinkamai. Didelis barjeras būna ir kalba, kadangi dėl jos niuansų kyla ir daugiau nesusipratimų. Nepakankamai įsigilinus, ką pašnekovas nori pasakyti, galima padaryti neleistinų klaidų. Nigerijoje atvykėliai dažnai samdo vietinius žmones padėti namų ūkyje, taip pat vairuotojus, apsaugos darbuotojus ir kitą patarnaujantį personalą. Dažnai jie jau būna susiformavę išankstinę nuostatą, jog visi vietiniai yra niekam tinkę, tinginiai, todėl juos reikia nuolat prižiūrėti bei auklėti. Vietinių patarimų retai kada klausoma ar paisoma, todėl santykiai tarp darbdavių ir darbuotojų dažniausiai yra įtempti, nedraugiški ir neskatinantys ieškoti abiem pusėm malonaus bendravimo.

4) *Mąstyti lanksčiai.*

Žmogaus smegenys yra labai plastiškos, jos sugeba generuoti įvairias idėjas, jas priimti ar atmesti. Lanksčiai mąstantys žmonės, įgiję daugiau informacijos, papildę savo žinių spragas, sugeba keisti savo nuomonę. Jie kategoriškai nesilaiko savo neginčijamo teismo, net jei esamose aplinkybėse atrodytų, jog nėra geresnių argumentų. Tokie žmonės dažnai stengiasi pažvelgti į situaciją iš įvairių pusių. Globalus mąstymas yra būtinas skirtingoje kultūrinėje aplinkoje. JAV ambasados darbuotojai vykdamai į kitas šalis yra mokomi dirbti pagal amerikietiškus standartus. Su tokiu nusiteikimu jie vyksta

į visas, net labiausiai kultūriškai nutolusias šalis ir susiduria su neįtikėtinais sunkumais, kai problemos, kuri taip lengvai išsprendžiama Jungtinėse Valstijose, nepavyksta efektyviai išspręsti kitoje šalyje. Tarkim jiems sunku suvokti, jog norėdami įsigyti didesnę importuojamų prekių kiekį tokioje mažoje valstybėje kaip Lietuva, jie turi laukti mėnesį ar daugiau, kol prekių papildymas bus atsiųstas iš importuojančios šalies. Tai, kad Lietuvos rinka yra maža ir ne itin populiarios prekės nėra sandėliuojamos, yra sunkiai suvokiama, nes JAV, pasak pačių amerikiečių, tokių problemų nekyla. Suprantama, jog akivaizdus nepasitenkinimas šalyje esančia padėtimi nepadedą atvykėliams nusiraminti ir jaustis patogiai.

5) *Susimąstyti apie savo pačių mąstymą.*

Žmogaus gebėjimas suvokti ką jis žino ir ko nežino, vystyti strategiją, įgyvendinti tikslus, o vėliau analizuoti savo sprendimus, išvelgti savo veiksmų logiškumą ir mokėti juos paaiškinti yra didelė privilegija, tačiau ne visi ja moka tinkamai naudotis. Laipsniškas perėjimas nuo vieno etapo prie kito, veiksmų eigos kontrolė formuoja mąstymą, padeda priimti laikinus sprendimus ar palyginti situacijas, paruošia įvairiausio pobūdžio užduotims. Toks mąstymas reiškia kad asmenys pilnai suvokia savo elgesį ir iš ko jis kyla, yra pasiruošę daryti pakeitimus, jei pirminis planas būtų nesėkmingas, gali save vertinti ir įvertinti. Ko gero savikritiškumas nepažįstamoje situacijoje vaidina labai didelę reikšmę. Žinojimas kad kažko gali ir nežinoti ar neteisingai interpretuoti, padeda atsikratyti stereotipų ir išvengti konfliktinių situacijų. Globalių kompanijų atstovai, vadovaudami kompanijoms užsienio šalyse, dažniausiai nenumato kelių strategijų ir sunkiai keičia savo pirminius planus bei lieka tiesiog priblokšti nepasiekę trokštamų rezultatų. Dažniausiai jie kaltina kitos šalies žmonių mąstymą retai susimąstydami apie savąjį, nes juk iš tiesų sunku pasakyti koks mąstymas yra geras ir blogas. Jei sistema veikia vienoje šalyje, ji gali visiškai sužlugti kitoje, nesvarbu, ar ta kita šalis bus labiau pažengusi, pranašesnė, ar atsiliekanti.

6) *Siekti tikslumo ir kokybės.*

Tobulumo siekimas – sveikintina savybė. Kiekvienas savo amato atstovas turėtų stengtis įsisavinti kaip galima daugiau to amato paslapčių ir tapti puikiu bei vertinamu specialistu. Jei adaptaciją, kitos kultūros perpratimą ir draugiškų santykių užmezgimą laikysime savotišku amatu, kurio įsisavinimas suteiks ne tik gerų emocijų bet ir akivaizdžios naudos, tuomet čia taip pat derėtų puoselėti ir tobulinti savo įgūdžius, stengtis kuo labiau pažinti nepažįstamą kraštą ir jo žmones bei nenustoti mokytis naujų dalykų, nes pažinti ir peprasti kultūrą iš esmės yra tiesiog neįmanoma. Gyvenimas Nigerijoje daugeliui yra nelengvas išbandymas, ypač bendraujant su vietiniais gyventojais. Kadangi tautas dažnai skiria labai didelis kultūrinis atstumas, atvykėliai per daug ir nesistengia susidraugauti su vietiniais ir tokiu būdu pažinti jų šalį bei peprasti tiek daug nesuprantamų dalykų.

Kultūrinio šoko stadijose yra būdinga užsisklęsti arba bendrauti tik su savo ar panašios kultūros atstovais. Nigerijoje toks elgesys yra pastebimas visą laiką, net jei žmonės čia gyvena 20 metų. Neretai net čia gimę ir užaugę neturi tikrų draugų vietinių tarpe ir, nors jų nešokiruoja gyvenimo būdas čia, jie vis dėlto nesistengia to būdo perprasti. Žinoma, tai nepasakytina apie visus be išimties atvykėlius, bet didžioji dauguma jų gerai jaučiasi tik savo bendruomenėje.

7) *Klausti klausimus ir kelti problemas.*

Kilus klausimui, randasi natūralus poreikis rasti jam tinkantį atsakymą. Gyvenimiškose situacijose ne visada atsakymai randami išsyk. Efektyviam problemos sprendimui, dažnai prireikia daugybės papildomų klausimų, kurie vestų link teisingo sprendimo. Dažnai tenka atsakyti ne tik į klausimą „kodėl taip įvyko“, bet susimąstyti, kokios tam buvo aplinkybės, koku pagrindu vienas veiksmas įtakojo kitą, koks gali būti ryšys tam tikro elgesio, kuris iššaukė netikėtą reakciją su praeities įvykiais, bei daugybė kitų kompleksinių klausimų. Tarkim Nigerijoje kasdienybėje tenka susidurti su įvairiomis nepriimtiniomis elgesio formomis. Kelių policininkams, sustabdžiusiems kelyje nepadarius jokio nusižengimo, dauguma, užuot mandagiai pasiteiravę, kuom prasikalto, įbruks į saują atitinkamą pinigų sumą, tokiu būdu išsipirkdami savo laiką ir kantrybę. Žinoma, tai daug geriau nei užsipulti pareigūnus ir vėliau prisidaryti dar didesnių bėdų, tačiau toks elgesys skatina tuos pačius policinkus piktnaudžiauti savo padėtimi. Kiekvienas sustabdytasis piktinsis tokia korumpuota policija, tačiau retai kada susimąstys, kodėl toks reiškinys egzistuoja? Ar tai ne patys atvykėliai būtent juos ir įpratino atsipirkti keliais doleriais? Tad absoliučiai pasmerkti vietinius gyventojus dėl jų sugadinto elgesio lyg ir nederėtų.

8) *Patirties pritaikymas naujose situacijose.*

Pasikliauti patirtimi daugelyje situacijų yra naudinga. Tie, kurie gerai išmoksta praeities pamokas, prisimena, kaip pavyko arba nepavyko išspręsti vieną ar kitą problemą, gali sėkmingai savo patirtį pritaikyti susidūrę su panašia situacija. Šiuo atveju nekalbama apie tai, kad savoje šalyje pritaikytas metodas suveiks gerai ir kitoje (apie tai jau buvo anksčiau rašyta). Kalbama apie pasikartojančias ar panašias situacijas, kuriose žmonės vis dar įstringa, nes kaskart kartoja tuos pačius netinkamus metodus. Nigerijoje, pavyzdžiui, parduotuvių pardavėjai dažnai nepasižymi paslaugumu, ypač jei į juos kreipiamasi įsakmiu, reikalaujančiu tonu. Atvykėliai iš vakarietišku šalių yra įpratę prie malonaus aptarnavimo ir syki susidūrę su atsainiu dėmesiu bei abejingumu, bereikalingai sukelia konfliktus, nes dažnai situacija nepasikeičia. Stebina tai, jog kitą kartą jie elgiasi lygiai taip pat ir vėl lieka pasipiktinę. Pasitaiko atveju, kad aptarnaujantis personalas, užuot nuėjęs paieškoti reikiamos prekės, atsakys, kad tokios nebėra, išparduota ir nežinia kada bus. Elgdamasis mandgiai ir pagarbiai, užsienietis, net aptingusį personalą gali nuteikti draugiškai ir sulaukti daug kokybiškesnio aptarnavimo.

9) Mąstyti ir bendrauti aiškiai bei kiek galima tiksliau.

Jau seniai aišku, jog kalba ir mąstymas yra tarpiai susiję. Neiški kalba sujaukia klausančiojo supratimą, taip pat nestruktūrizuotas išblaškytas mąstymas kalbą paverčia nerišlia, nesuprantama, palieka joje daugybę neaiškumų. Šiame darbe ne kartą buvo akcentuota, kad kitoje kultūroje didžiulis barjeras yra kalba. Todėl, net vartojant abiemis bendraujančioms pusėms bendrą, suprantamą kalbą, privalu stengtis kalbėti neskubant, vengti specifinių posakių, abstrakcijų bei apibendrinimų. Nigerijoje, bendraujant su vietiniais žmonėmis, tenka pastebėti, jog net nesupratę užduoties ar ko prašomi, jie ims vykdyti nurodymą. Neretais atvejais išaiškėja, jog instrukcijos buvo neaiškios ir darbas atliktas ne pagal pageidavimą. Perteikti savo supratimą ir įsivaizdavimą – nelengvas darbas, todėl būtina gerai pagalvoti, jog kitas asmuo gali visai nesuvokti, ko iš tiesų prašomas, o būdamas dar ir kitos kultūros, nebūtinai sieks išsiaiškinti.

9) Rinkti informaciją visais pojūčiais.

Smegenys renka informaciją per visus pojūčius. Klausia, rega, lytėjimas ar kvapas duoda signalus į centrinę nervų sistemą ir tokiu būdu atsiranda suvokimas, supratimas, patyrimas. Bijodami tam tikros patirties, žmonės dažnai negali tiksliai nusakyti, kas juos erzina, kelia baimę, liūdina ar verčia jaustis nepatogiai. Atvykęs į kitą šalį, dažnas svetimšalis jau turi tam tikrą teorinį įsivaizdavimą, kaip viskas čia vyksta. Problemos kyla tuomet, kai užuoti išbandęs naują patiekalą, jis jau nusprendžia jog jam nepatiks, užuot bandęs užmegzti draugiškus santykius su vietiniais, jis jau žino, jog tokie santykiai nebus malonūs, todėl verčiau užsidarys savo bendruomenėje. Užuot paklausęs vietinės muzikos ar pasidomėjęs vietiniu menu, jis nusprendžia, jog jam to nereikia, kadangi vakaruose pripažintas menas yra vertingesnis ir teikiantis daug daugiau malonių akimirkų. Toks nusistatymas prieš naują, nepažintą kultūrą, nepadedą toje kultūroje pritapti bei pažinti jos. Todėl akivaizdu, jog atvirai priimančys naują kultūrą asmenys greičiau adaptuojasi ir patiria geresnias emocijas.

10) Kurti, įsivaizduoti, ieškoti naujovių.

Žmonės sugeba nuolat sukurti kažką naujo, originalaus, rasti naujus problemų sprendimo būdus ir taktikas, tačiau šias savybes būtina ugdyti. Klaidinga manyti, jog kūrybingumas ir novatoriškumas yra įgimta savybė. Kūrybiškai mąstyti, ieškoti įvairių išeičių, spręsti sudėtingus uždavinius mokomąsi visą gyvenimą, dažnai net rizikuojant ir nebijant kritikos. Tokie žmonės nuolat siekia paprastumo, naujumo, grožio, harmonijos ir balanso. Net tokia šalis kaip Nigerija, kuri iš pirmo žvilgsnio tikrai šokiruoja ir sukelia pasibaisėjimą, dažnai tampa antraisiais namais daugeliui, kurie čia suleidžia savo šaknis, atranda veiklos sričių, o pamažu net realizuoja save geriau nei savo gimtojoje šalyje. Dažnas atvykėlis, turintis savo verslą Nigerijoje, čia gyvena daugiau nei porą metų ir net negalvoja apie pasitraukimą iš šios šalies. Nepaisant to, jog su kai kuriais dalykais jie vis dar sunkiai taikosi, šioje šalyje jie atranda

save. Čia jie sėkmingiau įkuria nuosavą verslą, randa įdomesnių sprendimų savo verslui plėtoti (dažnai dėl to, jog nėra stipriai apriboti taisyklių, įstatymų ir nuostatų) bei susikuria geresnę finansinę padėtį. Būtent finansinė padėtis suteikia laisvės jiems mėgautis tokiu gyvenimu, kokio jie nesukurtų savo šalyje. Galbūt vieniems yra sunku suvokti subalansuotą ir harmoningą gyvenimą Nigerijoje, tačiau kitiems finansinė nepriklausomybė yra jų didysis gyvenimo tikslas ir artėdami prie jo, jie jaučiasi laimingi.

11) Reaguoti su nuostaba ir susižavėjimu.

Ne kiekvienam pavyksta ilgai išlaikyti dėmesį prie sudėtingesnio uždavinio, dažniausiai, jei tai neturi nieko bendro su esama padėtimi, stegiamasi išvengti keblių situacijų ar nukreipti jas ta kryptimi, kuria kažkas padėtų jas išspręst. Tik tie, kurie problemas priima kaip iššūkius ir džiaugiasi galėdami dar būti kažkuom nustebinti bei imtis jas spręsti net tik savo, bet ir kitų labui, sulaukia pilnaverčio džiaugsmo ir pasitenkinimo. Smagu, kai svetimoje šalyje iš pažiūros nedraugiškas ir piktas žvilgsnis po kurio laiko transformuojasi į pasiaukojančią draugystę. Atvykus į Nigeriją, sumišimą kelia tai, kad vietiniai toli gražu neatrodo labai draugiški ir besišypasantys (neskaitant gatvėse prašančiųjų išmaldos). Rūstūs ir pikti žvilgsniai nuteikia grėsmingai ir, atrodo, niekada nepavyks suminkštinti šių žmonių širdies – greičiausiai baltasis atvykėlis jiems nuo seno asocijuojasi su jų žemyną vergusiais baltaodžiais. Tačiau net ir šis uždavinys tampa išsprendžiamu, jei atvykėlis neužsisklendžia savyje ir nežvelgia į visus su baime, nepasitikėjimu ar net arogancija. Asmenys, su kuriais sieja kasdieninė veikla, po kurio laiko pripranta prie „svečių“, o jei jie dar ir draugiški, sveikinas ar pasiteirauja apie jų sveikatą ar šeimą, yra didelė tikimybė, jog taps ištikimais ir atsidavusiais draugais ar darbuotojais. Žinoma, pavergti visą tautą ir matyti joje tik gerus žmones yra neįmanoma, tačiau, labai pasistengus, galima pamatyti daug gėrio ir grožio, o taip pat ir pakeisti išankstinę nuomonę.

12) Apgalvotai rizikuoti.

Rizikuoti ir rizikuoti apgalvotai yra du skirtingi dalykai. Lavinant mąstymo įgūdžius, mokomasi rizikuoti protingai, bet ne impulsyviai. Tie žmonės, kurie nenurimsta, kurie nebijo iššūkių, kurie ieško, kaip pasiekti dar geresnių rezultatų, kaip patobulinti savo gyvenimą, sugeba atsigręžti atgal ir, remdamiesi savo praeitimi, pasirinkti rizikos formą, jie sugeba įvertinti galimas pasekmes ir nerizikuoti bereikalingai. Tačiau jie nesivadovauja logika, kuria sakoma, jog jei nieko nedarysi, tai nieko blogo ir neįvyks, nes toks mąstymas stabdo tobulėjimą, neskatina judėti tolyn. Nigerijoje gyvenimas yra labai apribotas judėjimo prasme. Eismas keliuose labai chaotiškas, todėl dažnas atvykėlis pats nevairuoja. Tačiau ką daryti, jei vairuotojas susirgo ar dėl kitų priežasčių negali atvykti? Išmokti vairuoti net rizikingose situacijose yra naudinga pačiam atvykėliui, net jei tai daryti tektų ir nedažnai. Savaime suprantama, neprotinga būtų rinktis ypač pavojingų rajonų, tolimų kelionių vienam (nelaimės atveju

kelyje sunku tikėtis pagalbos) ar vairuoti taip pat neatsakingai, kaip tai daro vietiniai vairuotojai, tačiau perprasti savarankiško vairavimo sistemą ir ypatumus yra ne tik naudinga, bet ir teikia pasitikėjimo dėl įveiktos dar vienos kliūties.

13) Neprarasti humoro jausmo.

Humoro jausmas – unikali tik žmonėms būdinga savybė, o jo pasitelkimas neįprastose situacijose gali neįtikėtinais daug padėti. Vien jau psichologiniu požiūriu, besijuokiantis žmogus atsipalaiduoja, nukrenta jo kraujo spaudimas, padidėja endorfinų (skatinančių laimės pojūtį) kiekis, kraujas efektyviau įsisavina deguonį. Atlikti tyrimai rodo, kad tokiais atvejais išlaisvinamas žmogaus kūrybingumas, skatinamas aukštesnio lygio mąstymas, kaip antai numatymas, naujoviški ryšiai, vizualizavimas bei sugebėjimas išvelgti analogijas. Kaip priešingą savybę arogantiškumui ir įsakmiam tonui apsiperkant Nigerijoje galima būtų paminėti humoro jausmą. Ėmus juokauti su pardavėjais (parduotuvėje ar turguje), net jumoristine forma priminus, jog jų siūloma kaina yra tikrų tikriausias apiplėšimas, dažnai sulaukiama analogiško papokštavimo ir prekeiviai sutinka derėtis. Gerokai nuderėta kaina yra puikus humoro jausmo panaudojimo rezultatas, teikiantis abiem pusėms gerų emocijų, o perkančiajam ir akivaizdžios naudos. Humoro jausmas padeda išvengti neigiamo nusistatymo atvykėlių atžvilgiu, taipogi suartina du bendraujančiuosius, sukuria savotišką tarpusavio supratimo aplinką. O juk toks ir yra dviejų bendraujančių kultūrų tikslas.

14) Mąstyti grupiškai.

Kadangi žmonės dažniausiai yra socialūs asmenys, dažnai sprendimai yra priimami visuotinai pasitarus ir susitarus. Kai problemos tampa tokios didelės, jog vienas asmuo nepajėgus jų išspręsti, tenka savo mąstymą apjungti su kitų žmonių mąstymu ir išeities ieškoti bendrai. Naujoje šalyje ne visada pakanka laiko tos šalies kultūrai perpasti, tačiau, kaip jau paaiškėjo iš ankstesnių pavyzdžių, veikti senais, savo šalyje patikrintais ir pasiteisinusiais metodais taip pat ne visada rekomenduotina. Tokiu atveju labai naudinga savo mintimis dalintis su kitais. Tai gali būti tiek naujos kultūros atstovai, tiek kiti, jau seniau šalyje gyvenantys atvykėliai, kurie tikrai suteiks vertingų patarimų, o sprendimai priimti kartu bus sėkmingesni ir labiau pritaikomi. Todėl individualistai ir nemėgstantys grupinio darbo naujoje šalyje patirs kur kas daugiau sunkumų, nei tie, kurie lengvai įsilieja į naujas grupes, atidžiai klausosi kitų bei nebijo pareikšti savo nuomonės.

15) Nuolatos mokytis.

Mokymasis naujų dalykų be jokios abejonės padeda siekti didesnių tikslų. Neapsiriboti savo sukauptomis žiniomis, nors jų bagažas būtų ir nemenkas, o nuolat klausyti klausimus bei ieškoti atsakymų į juos, skatina protą dirbti ir neužstrigti tame pačiame lygmenyje. Lengviausia yra veikti tais metodais, kurie jau yra pasiteisinę, bijant, jog kiti metodai sužlugdys sistemą. Nuolat besimokantys

asmenys nebijo suklysti. Pasimokę iš vienos nesėkmės ateityje jie galbūt padarys daugybę naujų atradimų. Jei sakoma, kad net ir ilgai pagyvenus kitoje kultūroje neįmanoma perprasti visų jos niuansų, vadinasi, mokymuisi nėra ribų. Nuolat tobulinti bendravimo įgūdžius, visapusiškai domėtis naujos šalies gyvenimu bei kultūra, stengtis perprasti vietinių žmonių elgesį ir priežastis, lėmusias jį, tobulinti kalbą bei suprasti papročius būtina visą laiką ir tik tuomet bus galima sakyti, kad kultūros šokas teliko praeities prisiminimas, kad jis yra įveikiamas.

Šiandien jau neabejojama *pozityvaus mąstymo* galia ir įtaka visapusiškai žmogaus veiklai, sveikatai ir savijautai. Tiek psichologai, tiek gydytojai sutinka, jog dažniausia ligų atsiradimo priežastis – psichologinė būseną, kurią išprovokuoja mąstymas, požiūris į aplinką, savęs bei kitų vertinimas.

Atvykus į naują šalį su pesimistiniu nusiteikimu, neigiamomis išankstinėmis nuostatomis bei vien tik neigiama informacija apie šalį taps didžiausiu kliuviniu, stengiantis toje šalyje pritapti. Vargiai šiuo atveju padės tiek puikus kalbos išmanymas, tiek sėkminga verslo, studijų ar kitos veiklos aplinka, tiek neprikaištingos gyvenimo sąlygos ar finansinė padėtis. Naujoje šalyje neišvengiamai teks susidurti su kasdienybe, kurioje visi minėtieji dalykai bus tik sudedamosios dalys, kurios pilnai nepakeis savijautos gimtojoje šalyje. To pasekoje visi kultūros šokui būdingi simptomai gali užsitęsti kur kas ilgiau, nei įprastai, o kartais ir visai neišnykti. Taigi, asmuo išgyvens vieną, kelias ar net visas kultūros šokui būdingas pasekmes, nulemiančias jo prastą savijautą ir sunkią arba net neįveikiamą adaptaciją šalyje.

Pozityvus mąstymas nesusiformuoja savaime. Jį, kaip ir kitus mąstymo įgūdžius, reikia lavinti, ypač jei asmuo iš prigimties nėra optimistas. Remez Sasson, straipsnio „*The Power of positive thinking*“ („*Pozityvaus mąstymo galia*“) autorius teigia, kad nemažai žmonių vis dar abejoja pozityvaus mąstymo galia, tad visų pirma, reikia patikėti, jog trokštamų rezultatų bus galima siekti, pakeitus savo mąstymą⁴¹. Ne kartą yra tekę girdėti atvejus, kaip prastas savęs vertinimas ir manymas, jog nepavyks susidoroti su užduotimi, jau iš ansto užkoduoja nesėkmei. Todėl nenuostabu, jog trokštamasis rezultatas taip ir lieka nepasiektas. Ir atvirkščiai, savimi pasitikintys, tikintys sėkme ir tinkamai jai besiruošiantys asmenys iš tiesų pasiekia daug daugiau, nors dažniais atvejais nėra nei gabesni, nei protingesni, nei šaunesni už pirmuosius. Todėl Sasson siūlo pradėti keisti savo mąstymą reikiama linkme. Net jei pozityvaus mąstymo teorija atrodo nereali ir šiek tiek magiška, verta ją išbandyti, juolab, kad prarasti nėra ko, o atrasti galima daug. Todėl daugelio šia tema parašytų straipsnių autorių pataria visų pirma išsivaizduoti teigiamą savo siekiamo tikslo pabaigą. Sasson teigia, jog pirmiausia reikia galvoti tik apie palankias ir sėkmingas situacijas, ir jokio bandymo nuo jų nukrypti. Vos tik neigiamai minčiai šovus į galvą, stengtis ją pakeisti pozityvia ir mąstyti

---

⁴¹ http://www.successconsciousness.com/index_000009.htm

konstruktyviai. Net jei būtų sunku susidoroti su užvaldančiomis abejonėmis, būtina ir toliau ieškoti pozityvių išeičių ir koncentruotis į jas⁴². Pozityvus mąstymas yra bene didžiausias privalumas apsigyvenus svetimoje šalyje. Matyti šviesiasias savo pasikeitusio gyvenimo puses bei sutelkti kuo daugiau dėmesio į jas gali tapti tikru išsigelbėjimu nuo niūrių minčių, liūdesio, vienatvės, nostalgijos ar net depresijos. Kiekvienoje šalyje galima rasti kažką įdomaus, gražaus, gero ar naujo, tad susitelkimas į naujus, dar nepatirtus įspūdžius nukreips dėmesį nuo netoleruojamų dalykų, o ilgainiui ir pastarieji nebesuteiks tiek neigiamų emocijų.

---

⁴² Ten pat, išnaša 41.

4. TYRIMAS NIGERIJOJE. KAIP JAUČIASI ČIA GYVENANTYS ATVYKĖLIAI?

Asmeninė patirtis gyvenant kitoje šalyje yra informatyvi, tačiau nenuneigiamas ir jos subjektyvumo aspektas. Kaip jau buvo minėta šiame darbe, kultūrinė adaptacija priklauso nuo daugybės faktorių, tokių kaip išbūtas laikas šalyje, prieš tai buvusi kultūrinė patirtis, veikla ir užimtumas, pagaliau asmeninės charakterio savybės, padedančios ar trukdančios greičiau pritaipiti naujoje aplinkoje. Šiuo tikslu buvo sumanytas interviu, stengiantis parinkti įvairesnių tautybių atvykėlius Nigerijoje, gyvenančius šioje šalyje įvairų laiką ir turinčius įvairių patirtį bei užsiimančius skirtinga veikla (2 priedas). Interviu dalyvavo 11 respondentų, kurių tarpe buvo 2 libaniečiai, 2 angliai, 1 olandas, 1 velsietis, 1 lietuvis, 1 amerikietė, 1 rusė ir 2 škotai. Tyrimo trūkumas – ne visi galėjo (ar panorę), interviu duoti žodžiu, todėl teko kai kuriuos interviu dalyvius apklausti raštu, o tai šiek tiek susiaurinio galimų atsakymų ribas. Tačiau visi respondentai noriai pasidalino savo patirtimi Nigerijoje bei atsakė į visus jiems pateiktus klausimus. Klausimai visiems respondentams buvo užduodami tie patys, vykstant interviu žodžiu, patikslinami, išplečiami. Tuo būdu buvo siekiama palyginti atsakymus bei suformuluoti išvadas rūpimais aspektais. Interviu metodo privalumas yra tas, jog nei vienas respondentas nėra susipažinęs su darbo medžiaga, todėl atsakymų neįtakoja surinkta informacija ir išnagrinėtos teorijos. Atsakymai yra gana natūralūs, spontaniški, nesistengiant patvirtinti ar paneigti darbe išdėstytų teiginių, hipotezių, pastebėjimų.

Tyrimo tikslas - išsiaiškinti, kaip aprašytieji darbe teoriniai samprotavimai pagrindžiami praktine patirtimi ir galiausiai nustatyti, ką, remiantis teorija, galima tobulinti, o kas neatitinka teorinių prielaidų (jei tokių atvejų yra). Todėl tiksliniai tyrimo uždaviniai – išnagrinėti, kokia buvo atvykėlių pirmoji pažintis su šalimi, kaip, laikui bėgant, ji keitėsi, kas juos vis dar stebina ar prie ko jie negali priprasti, kokius privalumus jie išvelgia gyvendami čia, ką jie veikia laisvalaikiu bei koks jų ryšys su vietine kultūra. Darbo eigoje kultūros šokas buvo pasirinktas nagrinėti keliomis kryptimis, t.y. gilinantį į atvykėlių savijautą bei pagrindinių poreikių patenkinimą, mąstymo įtaką ir asmenines savybes, lemiančias prisitaikymo kitoje kultūroje efektyvumą. Šiuo pagrindu buvo suformuluoti klausimai, padėsiantys nustatyti teorijos pritaikomumą praktikoje.

Apie savo pirmąjį susidūrimą su nauja kultūra plačiau ir išsamiau galėjo papasakoti tie respondentai, kurie dar nedaug laiko praleido šalyje (iki dviejų metų). Tai paaiškinama tuo, kad per trumpą laiką dar nespėjo išdilti pirmasis įspūdis apie šalį, kuri yra tokia skirtinga nuo gimtosios. Kita vertus, būtent šie respondentai dar nėra pilnai adaptavęsi naujoje kultūroje, dar yra daug dalykų, kurie juos stebina, piktina ar liūdina. Gyvenantys daugiau nei 15 metų šalyje prisimena tokius dalykus kaip

neįprastai karštą klimatą, chaosišką eisną ar netvarką. Prie daugelio dalykų per ilgą laiko tarpą jie jau spėjo priprasti ir, galima numanyti, net nebepamena, ar juos tuomet dar kas nors stebino. Atsakdami į klausimą, ar yra dalykų, prie kurių vis dar negali priprasti, respondentai pasiskirstė beveik panašiai: ilgiau šalyje gyvenantys beveik neturi tokių problemų, atvykę neseniai – vis dar stebisi ir jaučia diskomfortą. Šie pavyzdžiai parodo, jog pirmųjų atvejis – pilnai įvykusi adaptacija, kai niekas nebestebina ir jaučiamasi gerai net iš pažiūros ir ne visai priimtinos sąlygose. Naujieji atvykėliai, vis dar balansuoja tarp kultūros šoko stadijų, vieni jas įveikę greičiau, kiti užstrigę kurioje nors iš jų. Vertas dėmesio pastebėjimas: atvykus į Nigeriją pirmame skyriuje aptartos visuotinai priimtinos kultūros šoko stadijos šiek tiek išsikreipia. Tiek asmeninė patirtis, tiek respondentų bei kitų atvykėlių, gyvenančių Nigerijoje pasakojimai parodo, kad *medaus mėnesio stadijos*, kai viskas žavi ar maloniai stebina kultūrinai skirtumai, nepatyrė nei vienas, išskyrus rusę respondentę (11 Interviu). Ji atsakė, jog jokio sukrėtimo pradžioje nepatyrė, tačiau pridūrė, jog vos atvykus apsigyveno prestižiniu laikomame Lagoso rajone Victoria Island (VI). Todėl peršasi išvada, kad stipriai nutolusiose šalyse šios stadijos gali ir nebūti arba ji gali tiesiog pasireikšti vėlesniame etape. Tą patį teigia ir Jeff Bailey, sakydamas, jog būtent pirmasis išpūdis ir susidūrimas su nauja kultūra kelia daugiausia streso. Jo manymu, antroji stadija gali būti prilyginama *euforijai* arba *medaus mėnesiui*, kai pirminis susidūrimas su nežinomomis situacijomis jau išgyventas, daug kas tampa aiškiau, o skirtumai netgi džiugina. O štai trečioji stadija, Bailey manymu, yra pati sunkiausia ir pareikalaujanti didžiulių pastangų ir kantrybės, mat joje imama giliau suvokti kitos kultūros skirtingumą, todėl tenka pertvarkyti savus įpročius, keisti požiūrį ir visapusiškai taikytis prie jos⁴³.

Bendravimas yra labai svarbi gyvenimo dalis, ypač esant naujoje aplinkoje. Literatūroje apie kultūros šoką beveik visur rašoma, jog pradžioje daugelis stengiasi bendrauti su savo bendruomenės nariais ar bent jau artimesnėmis kultūromis. Analizuojant respondentų atsakymus į klausimus, kas yra jų draugai ir koks jų ryšys su vietiniai žmonėmis, vėlgi pastebimas skirtumas tarp neseniai atvykusių ir gyvenančių Nigerijoje daugelį metų. Dauguma naujų atvykėlių bendrauja su tokiais pat atvykėliais ir tik keletas jų užsiminė jog tam tikri ryšiai užsimezgė ir su vietiniais žmonėmis, bet dažniausiai tai susiję su darbu ar kita visuomenine veikla, kur kontaktai su vietine kultūra neišvengiami. Tarkim libaniečių bendruomenė Lagose yra labai didelė, čia galima rasti ne vieną libanietišką parduotuvę, restoraną, naktinį klubą ar verslo kompaniją. Natūralus noras būti pažįstamoje aplinkoje ir bendrauti su savos kultūros žmonėmis kai kuriems tampa tikru stabdžiu būti atviriems kitoms kultūroms. Respondentė libanietė (1 Interviu), jau porą metų gyvenanti Nigerijoje, nesusidraugavo nei su vienu

⁴³ <http://www.theworldlink.com/articles/2008/02/17/community/doc47b68916903c2914837719.txt>

vietiniu gyventoju, neišbandė jų maisto, nesilankė jų kultūriniuose renginiuose. Iš dalies jai pakanka libanietiškos aplinkos, kita vertus per du metus ji visai nepritapo prie šalies gyvenimo ir nemano, kad padėtis nors kiek pagerės ateityje. Daugiau nei dešimt metų šalyje gyvenantys kiti atvykėliai ne tik susirado vietinių draugų, tačiau, kaip rodo kelių respondentų pavyzdys, jie netgi išitraukė į bendrą muzikinę veiklą, sukūrė šeimas su vietinėmis moterimis. Todėl manyti, kad per daug skirtingas mąstymas ar mentalitetas niekada nesuartins dviejų kultūrų, būtų netikslinga. Buitis ir kasdienybė bei pagrindinių poreikių patenkinimas yra kone vienintelis visus respondentus apjungiantis aspektas, kur atsakymai mažai kuom skiriasi. Nesaugumas – pagrindinė Nigerijos problema, užkertanti kelią laisvam asmens pasireiškimui, jo pomėgiams ir kasdieninei veiklai bei laisvalaikiui. Nesaugiai jaučiasi tiek naujieji atvykėliai, tiek jau seniai gyvenantys šalyje. Nesaugumas įtakoja esmines žmogaus veiklas, tokias kaip važiavimas ar ėjimas į parduotuvę ar turgų apsipirkti, susitikimas su draugais, išvykimas iš namų tamsiu paros metu, galiausiai nuolatinis „reketas“ gatvėse. Saugumo poreikių nepatenkinimas, kaip išsiaiškinta Maslow pagrindinių poreikių teorijoje, įtakoja kitų poreikių patenkinimą, todėl nesaugiai besijaučiantys atvykėliai stipriai išgyvena tokią padėtį. Respondentas anglas (6 Interviu) po 15 metų gyvenimo Nigerijoje labiausiai ilgisi laisvės ir prabangos jaustis saugiai, todėl rimtai mąsto apie grįžimą į savo gimtąją šalį visam laikui. Respondentė amerikietė (4 Interviu) vis dar sunkiai taikosi su nuolat išmaldos netgi neprašančių, o reikalaujančių vietinių gyventojų padėtimi. Jai sunku suvokti, jog kartą parodęs savo gerumą ir sušelpęs prašantįjį tarsi tampa jo įkaitu, nes kaskart išvydęs jis reikalaus savo dalies. Teorinėje dalyje buvo aptariami hobiai ir įpročiai ir paminėtas faktas, jog naujoje aplinkoje atsiranda naujos galimybės susirasti dominančią veiklą. Nigerijoje daugumai respondentų veiklos netrūksta, tačiau dauguma pomėgių yra tie patys, neskaitant kai kurių apribojimų. Šioje šalyje taip pat didžiulę vertę įgauna laikas, sugaištamas norint patekti iš vienos vietos į kitą, todėl daugelio pomėgių tenka atsisakyti dar ir dėl to, kad tam paprasčiausiai neužtenka laiko. Be abejo, kai kuriuose pavojingesniuose miestuose visą laisvalaikio veiklą apriboja gyvenimas už griežtai saugomų tvorų.

Kalbėdami apie gyvenimo Nigerijoje privalumus, visi respondentai rado bent vieną ar kelis gerus dalykus, o tai jau reiškia, jog adaptacijos procese yra įvykę teigiamų pokyčių. Įdomu tai, kad beveik visi respondentai įvardino skirtingus privalumus, todėl galima numanyti, kad šia prasme kultūrinė adaptacija vyksta labai individualiai ir labai priklauso nuo pačių atvykėlių mąstymo, nusiteikimo, gebėjimo ir noro prisitaikyti bei kitų asmeninių savybių. Vienas bendras dalykas, kurį paminėjo dauguma respondentų – geresnis nei savo šalyje atlyginimas, dėl kurio verta patirti ir šiokių tokių nepatogumų. Jei vieniems respondentams vietiniai žmonės, jų mąstymas ir elgesys yra nesuprantamas ir nepriimtinas (ypač tiems, kurie nelabai linkę megzti ryšius už savo bendruomenės ribų), tai kiti vietinių žmonių draugiškumą, jų gebėjimą džiaugtis mažmožiais ir šypsotis net kai labai sunku, įvertino

kaip didelį šalies privalumą. Kai kurie respondentai klimatą įvardino kaip privalumą, tuo tarpu keliems iš jų Nigerijoje yra per karšta. Libanietė (1 Interviu) respondentė paminėjo, jog pagrindiniai žmonės, su kuriais tenka bendrauti apsiriboja ties jos šeima – vyru, kuris dienomis dirba, ir mažamete dukra. Panašų laiką Nigerijoje išgyvenusi amerikietė (4 Interviu), atvirkščiai, įvardijo Nigeriją kaip šalį, kurioje susirado daugybę naujų draugų, tiesa, daugiausiai ne vietinių, aplankė ne vieną įdomią šalies vietą, įsitraukė į visuomenę veiklą. Daugumos minėtas stresą keliantis chaotiškas eismas keliuose, libaniečiui respondentui (2 Interviu) ir amerikietei (4 Interviu) netgi suteikė daugiau pasitikėjimo savimi, kai jie perprato vairavimo niuansus ir patys ėmė vairuoti, o tai Nigerijoje iš tiesų yra iššūkis, nes dažniausiai atvykėlius vežioja samdomi vairuotojai.

Teorinėje dalyje nemažai dėmesio buvo skiriama pasiruošimui kultūriniam šokui, teigiant, jog tinkamai pasiruošus galima šoko pasekmes sušvelninti. Paklausti, kaip ruošėsi savo gyvenimui Nigerijoje, respondentai beveik vieningai atsakė, kad šiam gyvenimo pokyčiui nesiruošė. Vienintelis respondentas lietuvis (7 Interviu), bandė ieškoti išsamios informacijos apie šią šalį, tačiau išskyrus tai, kad ji labai nesaugi baltiesiems ir kad Lietuvos Užsienio reikalų ministerija nerekomenduoja savo piliečiams ten vykti, nieko labai informatyvaus neaptiko. Respondentė rusė (11 Interviu) taip pat patikino, jog, tiek prieš važiuodama į Nigeriją, ruošėsi, tiek nusprendus išvykti į kitą šalį domėtusi gyvenimu ten ar bent jau susirinktą svarbiausią informaciją. Kadangi kiekvienam atvykėliui pirmosios savaitės ar mėnesiai (kai kuriems ir ilgiau) Nigerijoje nebuvo lengvi, visgi galima teigti, kad tinkamas ruošimasis tokiai gyvenimo kaitai būtų naudingas. Pasiruošus galimiems sunkumams (respondentas anglas (6 Interviu) atsivežė komfortą teikiančius daiktus, be kurių negalėtų apsieiti), galima lengviau pereiti nuo vienos kultūros šoko stadijos prie kitos. Būtent taip nutiko ir rusei respondentei – ji tikėjosi kur kas blogesnių sąlygų ir buvo maloniai nustebinta, jog Nigerija iš pradžių nepasirodė labai nepatraukli šalis. Panašu, kad dar labai mažai žmonių gilinasi į kultūros šoko esmę. Jie suvokia, jog kitoje šalyje pritaipyti nėra lengva, tačiau nesistengia ieškoti priežasčių, analizuoti galimus sprendimo būdus bei atrasti adaptaciją palengvinančias technikas. Dauguma jų tiesiog atsiduoda likimui ir savieigai, todėl ne visiems pavyksta pasijausti gerai po pirminio šoko arba pavyksta tai padaryti per gerokai ilgesnį laiką nei to norėtųsi. Net paklausti, kaip ruošėsi, jei tektų vėl išvykti į kitą šalį, dauguma atsakė, kad nesiruoštų. Pastebėtina tai, jog beveik visų respondentų atsakymai buvo motyvuoti to paties niuanso – blogiau kaip Nigerijoje nebus, arba, išgyvenus Nigerijoje, galima išgyventi bet kur, todėl ir ruoštis nebūtina. Šis požiūris tik iš dalies teisingas. Tarkim respondentas olandas (3 Interviu) teigė, kad net pradžioje Nigerija jo taip nešokiravo, kaip kitų respondentų, kadangi jis jau buvo nemažai laiko dirbęs kitose Afrikos šalyse ir šios šalys jį savotiškai užgrūdino. Kita vertus, kiekviena šalis turi savo specifiką ir manyti, jog vienos šalies patirties visiškai pakanka, jog gerai jaustumėis kitoje šalyje,

yra klaidinga. Trečioje šio darbo dalyje buvo minimas atvejis apie anglų kompanijos vadovą, nesugebėjusi efektyviai dirbti net kaimyninėje Prancūzijoje. Iš to išplaukia išvada, kad pasiruošimas, kruopščiai renkama informacija, pokalbis su ten gyvenančiais ir gyvenusiais asmenimis duotų vertingų patarimų ir padėtų tinkamai nusiteikti.

Interviu su vienuolika įvairią patirtį Nigerijoje turinčių atvykėlių praplėtė supratimą apie realų gyvenimą svetimose šalyse. Nenuginčijamas faktas, patvirtinantis trečioje darbo dalyje nagrinėjamą mąstymo reikšmę kultūrinėje adaptacijoje, yra tas, jog daug dalykų priklauso visgi ne nuo aplinkybių, į kurias patenka asmuo, mat ne visiems pagerėjusi finansinė padėtis, karjeros galimybės ar laisvalaikio formų pajavirinimas iš tiesų padeda geriau pasijausti svetimose šalyse, bet nuo požiūrio ir sugebėjimo tą požiūrį modifikuoti. Pozityvus mąstymas ir pastangos bet kokią situaciją paversti sau naudinga ir palankia, vainikuojami sėkme ir galutiniu tikslu – prisitaikymu prie naujos kultūros. Amerikietė respondentė šią būseną vaizdžiai apibūdino kaip „*bloom where you are planted*“, pažodžiui išvertus, reikštų „*žydėk, kokioje dirvoje beaugtum*“ (4 Interviu). Visų tautybių atstovai, patekę į nepažįstamą aplinką, į ją sureaguoja, nei vienas respondentas nepaminėjo, jog atykęs į Nigeriją, pasijautė tarsi namie. Ši praktinė apklausa tik dar kartą patvirtina, jog kultūros šokas – neišvengiamas reiškinys, tačiau jis taip pat yra neamžinas, jei tik atvykėliai nori ir siekia pritapti. Savaime suprantama, sunku palyginti ir apibendrinti savijautą asmens, atvykusio užsidirbti ar gaunančio kitos akivaizdžios naudos naujoje šalyje ir to, kuris yra priverstas tai daryti dėl susiklosčiusių aplinkybių. Nenuostabu, jog libanietės respondentės (1 Interviu) atsakymai yra žymiai pesimistiškesni nei lietuvių respondento (7 Interviu), kadangi jos netenkina uždaras gyvenimas namuose, kontaktų praradimas, negalėjimas dalyvauti jokioje veikloje, tuo tarpu lietuviui respondentui Nigerijoje atsivėrė puikesnės galimybės padirbėti pagal specialybę, pagerinti savo finansinę padėtį, bendrauti su įvairių kultūrų žmonėmis, įgauti neįkainojamos patirties tiek darbe, tiek įdomiai ir prasmingai leidžiant laisvaikį. Nepalyginamas ir škoto (9 Interviu) bei libaniečio (2 Interviu) Nigerijos pasirinkimas. Pirmasis čia atrado naujas verslo galimybes, antrasis – neturėdamas kito pasirinkimo savo šalyje, pasirinko šalį, kurioje jam buvo pasiūlytas darbas. Tačiau kokia bebūtų kiekvieno atvykėlio motyvacija, adaptuotis tenka, todėl papildomų žinių įgijimas apie kultūros šoką bei jo pasireiškimą būtų be abejonės naudingas visiems susiruošusiems keliauti į kitą šalį.

IŠVADOS

Darbo pradžioje iškelta hipotezė, jog kultūros šokas yra neišvengiamas reiškinys, patvirtina tiek šio reiškinio nagrinėjimas įvairiais teoriniais aspektais, tiek praktiniu būdu, apklausiant Lietuvos emigrantus, gyvenančius kitose šalyse, bei atlikus tyrimą su įvairių šalių atstovais Nigerijoje. Darbo pavadinime panaudotas žodžių junginys „*globalizėjantis pasaulis*“ buvo pasirinktas neatsitiktinai. Būtent šiuo junginiu norėta atkreipti dėmesį į faktą, jog pasaulis nebėra sudarytas iš atskirų, stipriai viena nuo kitos besiskiriančių šalių su tik joms būdingomis tradicijomis, papročiais, elgesio normomis, kalba, vertybėmis. Nors kultūrinės ypatybės vis dar tebėra atskirų šalių identiteto dalis, šalys pamažu asimiliuojasi, vis dažniau viena iš kitos perima bendrąsias praktikas, jose steigiasi pasaulinės kompanijos, tiekiančios vienodas visam pasauliui paslaugas ir produktus. Taip formuojasi globalus skonis, globali mada, globalios tradicijos, globalūs standartai. Dėl šios priežasties iškilo klausimas, ar sparčiai globalizėjančiame pasaulyje kultūros šokas vis dar egzistuoja. Pasirodo, šis reiškinys vis dar tebėra aktualus. Ir, jei tą gana nesunkiai pavyko įrodyti atliekant tyrimą labai nutolusioje kultūrinėje aplinkoje – Nigerijoje, pakankamai nemažai įrodymų pavyko surinkti ir tiems atvejams, kai skirtingų šalių atstovų pasaulėžiūra yra artima, o puoselėjamos vertybės beveik nesiskiria. Kultūros šokas ištinka net išvykus į gretimą šalį, mokant tos šalies kalbą ir manant, kad joje labai mažai skirtumų nuo gimtosios šalies. Kultūros šokas ištinka išvykusiuosius tiek į labiau atsilikusią, tiek į sąlyginai geresnę šalį, o tai įrodo, jog ne vien gerbūvis ir patogus gyvenimas sukelia nepageidaujamas reakcijas. Kultūros šoko pasireiškimą ne visuomet įtakoja savaime suprantami dalykai, tokie kaip kalbos nemokėjimas, pasikeitusios klimato sąlygos, neįprastas maistas ar papročiai. Kultūros šoką nulemia tiek susidūrimas su kasdienine rutina, apie kurią retas kuris kada nors susimąsto gyvendamas savo šalyje, tiek pagrindinių poreikių realizavimas, apie kuriuos imama galvoti tik susidarius situacijai, kai juos reikia apriboti, tiek mąstymo reikšmė, susijusi su praeitimi, išmoktomis pamokomis, susiformavusiais stereotipais ir nesugebėjimu keistis. Praktinis tyrimas parodė, jog skirtingai mąsto ir skirtingai suvokia supančią aplinką vos tik į naują šalį atvykę ir tie, kurie šalyje išgyveno ilgą laiką. Vadinasi, keičiantis mąstymui, keičiasi ir savijauta bei pačios šalies vertinimas ir požiūris į ją. Taip pat tyrimo metu pasitvirtino teorinėje dalyje pateiktas teiginys, jog optimistai, neužsidarantys savo erdvėje, ieškantys kontaktų su nauja kultūra, suvokiantys adaptacijos pradžios sunkumą ir ieškantys būdų pakeisti savo būseną, greičiau ir žymiai sėkmingiau prisitaiko. Taip pat iš dalies pasitvirtino ir Abraham Maslow teorija, jog nepatenkinus žemesniųjų poreikių, sunku pereiti į aukštesnį lygį ir taip pasiekti pilnavertiškumo jausmą. Nors daugelis atvykėlių Nigerijoje teigė, jog šioje šalyje jie jaučiasi gerai, jie nepraleido progos nepaminti, jog pasiilgsta laisvės nevaržomai judėti, jog nesaugumo jausmas šalyje

sudaro kliūtis geriau pažinti šalį, bendrauti (patenkinti socialinius poreikius), ieškoti naujų veiklos ar laisvalaikio sričių (saviraiškos poreikis).

Kadangi kultūros šokas yra neišvengiamas, svarbiausia buvo išsiaiškinti jo kilimo priežastis ir rasti būdus šiam reiškiniui sušvelninti. Pasitelkus mąstymo reikšmę, išplėtotas tiesioginis ryšys tarp mąstymo ir savijautos naujoje aplinkoje, kas paskatino surasti būdus šiam ryšiui patobulinti. Sprendžiant šią problemą, pasiūlytas mąstymo įgūdžių formavimas bei pozityvaus mąstymo lavinimas. Galiausiai, atvirumas naujovėms, nuoseklus žinių gilinimas bei komunikacinių technikų tobulinimas yra būtini atributai naujoje šalyje. Jei pradžioje atrodė, jog kultūros šokas yra rimta, o svarbiausia – neišvengiama – problema, tai, panagrinėjus jo atsiradimo priežastis, ėmė aiškėti, kad šis reiškinys yra toks pats natūralus, kaip sezoninis peršalimas. Keičiantis aplinkybėms, organizmas ne visada iš karto prisitaiko prie naujų sąlygų, todėl kartais duoda pavojaus signalą. Tinkamai ir nuosekliai „gydantis“, galima pasiekti puikių rezultatų, o nuolat stiprinant „imunitetą“, tuos signalus maksimaliai sušvelninti.

Patvirtinant darbo pradžioje iškeltą hipotezę, jog kultūros šokas yra neišvengiamas globalizėjančiame pasaulyje, prieita šių išvadų ir apibendrinimų:

1. Dauguma atvykėlių į kitas šalis patiria kultūros šoką, nepriklausomai nuo to, ar ta šalis yra sąlyginai labiau pažengusi, ar atsilikusi nei gimtoji.
2. Yra tiesioginis ryšys tarp žmogaus asmeninių savybių ir jo gebėjimo adaptuotis naujoje aplinkoje.
3. Adaptaciją naujoje šalyje tiesiogiai įtakoja atvykėlio mąstymas.
4. Tinkamas pasiruošimas sušvelnina kultūros šoko pasekmes.
5. Kultūros šokas neišvengiamas, tačiau išgyvenamas.

Tolimesnei kultūros šoko studijai galima būtų lyginti skirtingų šalių mentalitetus. Šiam aspektui nebuvo skiriama ypač daug dėmesio, kadangi kalbėti apie kitos šalies mentalitetą vien iš atvykėlių perspektyvos būtų per daug subjektyvu. Daugiausiai nesusipratimų kyla, kai skirtingos kultūros, stebėdamos tą patį įvykį, visiškai skirtingai jį supranta ir skirtingai į jį reaguoja. Kad suvokti kitos kultūros mąstymo eigą ir atsakyti į klausimą, kodėl pasirinktas vienoks ar kitoks sprendimo būdas, reikia ilgiau pagyventi toje kultūroje, o svarbiausia – nuolat bendrauti su jos žmonėmis, kurie padėtų iš savo perspektyvos paaiškinti reiškinius, kuriuos suvokiame skirtingai.

CULTURAL SHOCK AND ITS INEVITABLE PHENOMENON IN GLOBALIZING WORLD (SUMMARY)

Dovilė Ivaškevičiūtė-Akiki

Cultural shock is not a new term but only recently started to gain more attention. One of the reasons is globalization process in the world, which makes individuals think more seriously about cultural experience in other countries. Global companies, student exchange programs, new business opportunities, traveling and trying to find solutions to global problems such as terrorism, climate warming, nuclear weapons and many other, bring nations together. Communicating not only with neighbours, but also with the most distant countries becomes vital in today's life.

Experiencing something new usually is followed by feelings of uncertainty, confusion and unpredictability. Settling up in a new culture has the same aspects as experiencing new things but, moreover, in a different cultural environment, which makes things even more complicated. Most people go through different adaptation stages that are called *cultural shock stages*, until they become fully adjusted in a new environment. This Thesis Paper first of all explains the main concepts of cultural shock: the stages of cultural adaptation, the reasons, the symptoms, the consequences and possible solutions how to minimize negative effects of it. The second part of the paper is more related to people's daily life and describes how do small things affect them when they move to another culture. Daily routines are analyzed using the method of psychologist Abraham Maslow's Basic Needs Pyramid Theory and applying it in cross-cultural setting. For the purpose of theory's illustration, research was done in five different countries where Lithuanian emigrants live or used to live and who shared their life experience there. Third part of the paper is telling about the influence of thinking and mentality of people in different countries. The main purpose of the section is to look for the ways to improve immigrants' well-being in strange, unexpected or even unacceptable situations by modifying thinking skills and developing positive thinking.

The *hypothesis* of this Thesis is saying that cultural shock is inevitable, even though the world is more and more becoming a big "global village". The main *goal* was to prove that this problem still exists. One of the tasks was to analyze the reasons, what exactly happens when individuals confront the other culture and why it was still an issue. The other important task was to find the ways to reduce the impact of cultural shock and to help people to overcome it easier and with better understanding. Since it is evident that culture shock is more severe in more distant countries, Nigeria was chosen to be a country to furnish the paper with examples from expatriates' life there. Both, personal experience and

interview with people from different countries, living in Nigeria, were used to achieve the set goals. The results of the interview hardly differ from the theories explained in the paper. In contrary, they prove again, that cultural shock is inevitable but survivable, provided individuals take corresponding measures to overcome them, such as good preparation, trying to enroll themselves in a new culture, coping with the differences and improving positive thinking skills.

Bibliografinių nuorodų sąrašas

1. AXTELL, Roger E. *Do's and Taboos Around the World*. John Wiley & Sons, Inc., 208, ISBN 0-471-59528-4.
2. BAILEY, Jeff. *Debunking the myth of culture shock; it comes in four stages*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. vasario 20 d.]. Preiga per internetą: <<http://www.theworldlink.com/articles/2008/02/17/community/doc47b68916903c2914837719.txt>>
3. BELTER-LEFEUVRE, Dana. *Expat Wives – The New Generation, Feeling Stuck in a Superwoman Role*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. lapkričio 15 d.]. Preiga per internetą: <<http://www.expatsexchange.com/lib.cfm?networkID=159&articleID=2696&clk=ok>>
4. BOEREE, George C. *Abraham Maslow* [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. spalio 31 d.]. Preiga per internetą: <<http://webspace.ship.edu/cgboer/maslow.html>>
5. COSTA, Arthur L. *Components for Well Developed Thinking Skills Program*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. kovo 31 d.]. Preiga per internetą: <<http://newhorizons.org/strategies/thinking/costa2.htm>>
6. Centre for Cultural Diversity for Ageing. *Cultural Awareness*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. lapkričio 16 d.]. Preiga per internetą: <<http://www.culturaldiversity.com.au/Default.aspx?tabid=81>>
7. *Culture Shock Unwrapped*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. kovo 31 d.] Preiga per internetą: <<http://www.r-e-a.com/docs/CultureshockunwrappedWEB.pdf>>
8. eMedicine Health. *Shock*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. gegužės 24 d.] Prieiga per internetą: <http://www.emedicinehealth.com/shock/article_em.htm>
9. Global Business Institute. *Cross Cultural Adjustment*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://bus.utk.edu/globi/CrossCulturalAdjustment.htm>>
10. GUDYKUNST, William; KIM, Young Yun. *Communicating With Strangers: An Approach to Intercultural Communication*. Summary by GLACER, Tania. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.colorado.edu/conflict/peace/example/gudy6816.htm>>
11. GUDYKUNST, William.; NISHIDA, T. *Anxiety, uncertainty, and perceived effectiveness of communication across relationships and cultures*. International Journal of Intercultural relations, 2001, vol 25 no1 p.55-71.
12. Guidance Notes. *Cultural Shock for International Students*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.admin.cam.ac.uk/offices/international/orientation/ukcosa_culture.pdf>

13. HANDLIN, Oscar. *The Uprooted*. Little, Brown and Company, 1979. 333, ISBN 0-316-34313-7.
14. MACNAIR, Trisha. *Shock*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. gegužės 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.bbc.co.uk/health/conditions/shock1.shtml>>
15. MORRISON, Terri; CONAWAY, Wayne A.; BORDEN, George A. *Kiss, Bow or Shake Hands*. Bob Adams, Inc., 1994. ISBN 1-55850-444-3
16. OBERG, Kalervo. *Shock*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.smcm.edu/academics/internationalel/pdf/cultureshockarticle.pdf>>
17. POELZI, Volker. *The Lure of Foreign Lands*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.transitionsabroad.com/publications/magazine/0609/living_abroad_choosing_a_country.shtml>
18. PRESSEISEN, Barbara, Z. *Meanings and Models Revisited*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ltag.education.tas.gov.au/proflearn/GLC/thinking/four/reading1.doc>>
19. QUAPPE, Stephanie; CANTATORE, Giovanna. *What is Cultural Awareness Anyway? How to Build It?* [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. lapkričio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.culturocity.com/articles/whatis-cultural-awareness.htm>>
20. SASSON, Remez. *The Power of Positive Thinking*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.successconsciousness.com/index_000009.htm>
21. SCHMIDT, Alvin J. *The Menace of Multiculturalism*. Praeger Publishers, 1997. 199, ISBN 0-275-95598-2.
22. SHIRAEV, Eric. *The Accent of Success: a Practical Guide for International Students*. Prentice-Hall, Inc., 2001. ISBN 0-13-086617-2
23. SIMONS Janet A.; IRWIN, Donald B.; DRINNIEN, Beverly A. *Maslow's Hierarchy of Needs* [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. spalio 31 d.]. Prieiga per internetą: <<http://honolulu.hawaii.edu/intranet/committees/FacDevCom/guidebk/teachtip/maslow.htm>>
24. STEWART, Louise.; LEGGAT, Peter A. *Culture Shock and Travelers* [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. lapkričio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1708-8305.1998.tb00469.x>>
25. Student Services. *Culture Shock*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://studentservices.engr.wisc.edu/international/incoming/living/culture.html>>
26. *Symptoms of Shock of Adults and Babies/Children*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. gegužės 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.terrylarimore.com/SignsOfShock.html>>

27. TANG, Joanne. *Ask Dr. Science: "What is it that causes the physical feeling of "heartache"*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. gegužės 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://media.www.thevarsity.ca/media/storage/paper285/news/2004/02/26/Science/Ask-Dr.Science.What.Is.It.That.Causes.The.Physical.Feeling.Of.heartache-619449.shtml>>
28. VAN TILBURG, Miranda; VINGERHOETS, Ad J.J.M. *Psychological Aspects of Geographical Moves Homesickness and Acculturation Stress*. Amsterdam Academic Archive. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dare.uva.nl/document/20101>>
29. WEAVER, Gary R. *Culture, Communication and Conflict*. Pearson Publishing, 2000. 551, ISBN 0-536-61343-5.
30. YOUNG, Mark, E. *Constitutional, stereotypical, and perceptual levels of thinking influence beliefs*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3673/is_199707/ai_n8780523/pg_1>

Lietuvių adaptacija naujoje šalyje

ANKETA

1. Socialiniai kontaktai.

- kaip greitai pavyko užmegzti ryšius?
- su kokiais žmonėmis daugiausiai bendravote (šeimoms nariais, savo tautiečiais, kitais atvykėliais, vietiniais, visai nebendravote). Kodėl?
- ar jūsų bendravimo poreikis buvo pilnai patenkintas?

2. Gyvenimo sąlygos

- kas patiko/ nepatiko/buvo neįprasta?
- kokių patogumų labiausiai pasigedote?

3. Apsirūpinimas produktais ir buities priemonėmis

- kur dažniausiai apsipirkdavote?
- ar apsirūpinimas kasdieniais produktais kėlė nepatogumų, ar buvo smagus užsiėmimas?
- ar gaunate visus reikalingus produktus?
- ar keitėsi jūsų požiūris į apsipirkimą ilgiau pagyvenus šalyje? Jei keitėsi, tai kaip?
- ar dažnai lankotės vietiniuose turguose? Koks jūsų patyrimas ten?

4. Viešasis transportas

- ar dažnai tenka naudotis viešojo transporto paslaugomis?
- koks patyrimas naudojantis juo? Ar jis ilgainiui keitėsi?

5. Laisvalaikis

- kaip dažniausiai leidžiate laisvalaikį? Ar jis kuom nors neįprastas?
- ar šalyje yra pakankamai galimybių užsiimti savo mėgstama veikla? O gal susidomėjote kuom nors nauju?

2 priedas

1 Interviu

Lizette, libanietė, nedirbanti mama

Question: Can you introduce yourself? What is your name and what are you doing in Nigeria?

Answer: My name is Lizette ..... and I'm with my husband in Nigeria.

Q.: Please describe your first weeks in Nigeria. When you arrived how did you feel?

A.: When I came the first time?

Q.: Yes. What was your first impression of the country?

A.: Uh... it was very very bad. My impression? I was very amazed. I was surprised with the country. Not good impressions...and... when I first came into the house, it was very bad.

Q.: What exactly was bad?

A.: Everything! The people... For the first time I saw so many black people, the roads, the trees on both sides of the roads and the long distances from one place and the second place. And the police will stop you often and they want money. What else? Very bad. Everything was shocking to me, because this one was the first time I saw something like this. The things they buy on road was shocking for me, like one person if he wants to buy a mouse poison, he would hang mouse, mice on his neck.

Q.: And how are you feeling now? What has changed?

A.: Now I got used to everything. Everything I see will not surprise me. I got used to everything. The roads, the people, if someone is sleeping on the road, it's not a new news, I got used to everything now.

Q.: Who are your friends?

A.: My friends?

Q.: Whom do you mostly communicate with and why?

A.: My friends are very few. Very few. Mostly Lebanese and I know them via my husband, not directly me. They are also wives with children living here with husbands. These are my friends.

Q.: Do you meet other nationalities or get acquainted with people from other countries living there?

A.: No, because I don't see other people. No place to meet them. And if you are at home, it's very hard for you to meet people.

Q.: What are your relations with local culture? Local people?

A.: Nothing. Nothing. Because I don't really know how to communicate with them. And I find them very very very different from us. I can't imagine myself making friends with them, only my... when I

meet people when I have to buy something from them. That's all. I can't imagine myself doing friendship with them.

Q.: Have you prepared yourself for living in Nigeria?

A.: No, a thought that would come to my mind – I'm going to Nigeria. But, I didn't really think about it, I didn't ask Fadi (husband) anything about it, so it was just a thought that would cross in my mind.

Q.: So, how did your expectations correspond to reality?

A.: Many things that I expected didn't go with the reality.

Q.: Can you give an example?

A.: One thing... Everything, you see, is different from us. The roads. The house expected to be different from what I saw. Life here. I didn't expect it was so hard. Especially the first time I lived in a village with no other white person, I was the only person there white. It was very hard for me the first time. Nothing was like I imagined. Everything was different.

Q.: How do you spend your leisure time? Your free time.

A.: My free time? At home. On TV or reading books – stories, playing with Jessica, my daughter, cooking, on internet - MSN – that's my free time.

Q.: Do you have new hobbies or still keep your old ones?

A.: No, no, the things that I had at home. I didn't find anything new. No.

Q.: Are there things that you can not get used to?

A.: The traffic, to the way of their driving. I can't get used to the way they are speaking, till now I can't sometimes understand them. Or their market. It's very different from our market. What else I can't?

Q.: What are the advantages of living in Nigeria? Are there any?

A.: Advantages? Any? I think one thing, that here one has someone to help you in the house and it doesn't cost too much – the cook or if you want a nanny for your children. Other advantage? Nothing. That's all.

Q.: What is missing in your life?

A.: I feel something is missing in my life because I feel I'm living alone here. In my country I would see my relatives, my friends, you can do whatever you want and drive by yourself, go wherever you want – even at night – if you want to go. No, I feel a lot here that you miss. A lot.

Q.: If you had to move to another country that is not your country, what would be your reaction? How would you prepare for that?

A.: Because I lived in the worst country in the world, I will be not preparing, I will not prepare for the new country.

Q.: Do you think it would be better?

A.: It would be better anyhow, anyway, everything would be better, because I think this is the worst.

Q. How long have you been in Nigeria?

A.: How long? Two years.

2 Interviu

Berdj, libanietis, įmonės vyr. finansininkas

Question: Please describe your first weeks in Nigeria. How did you feel?

Answer: Well, let's start with the first day

Q.: All right

A.: It was a little scary the first day, if I can say the second day, the day I went to work

Q.: What was your first impression? What scared you?

A.: Actually I had to go and take photos for my sister, so after work I went with the driver to the market, you know, the first day in the middle of the market - full of traffic and Nigerian looking at you. I thought they are going to eat me. After that day I gained some power against the Nigerian. My look against them changed and it became normal to me. But the thing that has taken time with me was their English language.

Q.: And how are you feeling now after spending this time in Nigeria? What has changed?

A.: The first week when someone spoke with me, I made him say again over and over to understand, now it became normal

Q.: So, all the things are normal to you now? Nothing surprises or makes you feel uncomfortable anymore?

A.: Well not, everything

Q.: Like what?

A.: You know, there is no security here. For example on Saturday I was in Park View (district of Lagos, Nigeria) and I wanted to come back home, but it's not safe, so I had to stay at my friends overnight.

Q.: Who are your friends in this country? Whom do you mostly communicate with?

A.: Well, you know that Lebanese community is very large in Nigeria, my friends are Lebanese.

Q.: Lebanese, why? Do you have a chance to meet people from other countries?

A.: Well, the chance is always there, because the places that you go are not only for Lebanese.

Q.: So why then your community?

A.: I guess for a beginning it is better to someone to get used to the country to find someone from his own community.

Q.: What are your relations with local culture? Local people?

A.: Now no relation.

Q.: You don't meet them or don't really know how or want to communicate?

A.: Well, I tried once, don't know if you know, but I used to dance Latin dance in Lebanon and I thought to continue it here. It is a good sport and you can meet new people. So I tried, but they were smelling very very very bad, I couldn't even dance with them. I even meet some in a club in VI (district in Lagos, Nigeria), but, I don't know, I couldn't keep in touch with them

Q.: Because of the smell or other reasons?

A.: No, you know the way they approach you... And did you go to watch a movie in Nigeria? It is a very good experience, they are very lovely audience.

Q.: Yes, I was two times. I was with my husband and didn't notice anything exceptional.

A.: Well, you should choose a funny movie or a scary one.

Q.: And what happens?

A.: They participate with the movie.

Q.: I see...

A.: You feel that you are playing in the film. Other than that, I was saying that I gained my confidence when I started driving by myself.

Q.: Have you prepared yourself for life in Nigeria before coming?

A.: Well, actually I said to myself it can't be worse than military service.

Q.: And did your expectations correspond to reality? Were you not disappointed when you came?

A.: Actually no. I was expecting much worse.

Q.: Like what?

A.: I was expecting the roads, the people, the food.

Q.: To be worse than you saw?

A.: Yes.

Q.: So you can't say it was a big shock for you at the beginning?

A.: No.

Q.: Do you have any new hobbies here?

A.: Actually I am still searching. Other than internet and TV – no. I will search now for a gym, if I can find.

Q.: Do you have any idea what can you do there that you didn't try in your own country?

A.: What do you mean?

Q.: I mean something new, for example tennis, or scuba diving - anything?

A.: Well, I will search for ping pong, I like it, but not something new. I tried tennis, but I don't find myself in it.

Q.: Ok. Are there any things that you can not get used to?

A.: You mean hobbies?

Q.: No, in general

A.: I guess not

Q.: You mean by now everything seems normal in this country for you?

A.: Well, you see, in my life I have got used to going in any situation I found myself, so I am trying to live my life.

Q.: Do you see any advantages of living in Nigeria?

A.: Well, the advantage is in work.

Q.: Can you specify?

A.: Well, you see, the reason I came to Nigeria is the work, because in Lebanon there are no more opportunities. Working is becoming very tough in Lebanon.

Q.: Any other advantages except work?

A.: No, many disadvantages.

Q.: What kind of?

A.: First, it is hard for a girl to live here, so if you are not in relation with a girl from your own country, you will stay single. There is not much to do to have fun in your life. Life is boring here. I guess you know that.

Q.: If you had to move to another country, what would be your reaction? How would you prepare for that?

A.: I guess it can not be worse than here.

Q.: Do you think you have to prepare for going to a different country, or you learn things once you are there?

A.: I don't prepare, because every country has its own culture, its own situation.

Q.: If you learn about a country before you go, maybe it would be easier to adapt there?

A.: Of course you ask people who are there, or have an idea, but I don't make my decisions upon others, I mean, I decide no matter what others say.

Q.: How long have you been in Nigeria?

A.: 6 month.

Q.: Thank you very much for sharing

A.: You are wellcome. If you need anything, let me know.

3 Interviu

Olandas, firmos vadovaujantis direktorius

Question: Please describe your first weeks in Nigeria. How did you feel?

Answer: I came in March and had to adjust to the temperature and smell. I felt good.

Q.: How are you feeling now? What has changed?

A.: I'm still feeling good but miss the opportunities to go out due to the security situation.

Q.: Who are your friends? Whom do you mostly communicate with? Why?

A.: I have all sorts of friends; expat and Nigerian.

Q.: What are your relations with local culture? Local people?

A.: I interact with the locals on a daily basis. I'm a double crowned Ijaw chief.

Q.: Have you prepared yourself for living in Nigeria? How did your expectations correspond to reality?

A.: I did not have to prepare as I lived in other African countries before. Conform.

Q.: How do you spend your leisure time? Do you have new hobbies or still keep your old ones successfully?

A.: Hardly have leisure time. Go to bar and restaurant to talk with people and watch my wife playing golf.

Q.: Are there any things that you can not get used to?

A.: Most of the Nigerian food.

Q.: What are the advantages of living in Nigeria?

A.: No tax obligations at home.

Q.: Do you live fully, or something is missing in your life?

A.: Nothing missing.

Q.: If you had to move to another country that is not your native, what would be your reaction? How would you prepare for that?

A.: Pack my bags and go.

Q.: How long have you been in Nigeria?

A.: Since 1992.

4 Interviu

Elisabeth, amerikietė

Question: Please describe your first weeks in Nigeria. How did you feel?

Answer: My first weeks in Nigeria were during the rainy season (July 2005). "Rainy season" was something new to me, but I found it rather pleasant that the rains helped cool things off and clear the air. I loved the vegetation here, as I had never seen "fan palms" and such large leaves on some of the ivy. I felt a little closed-in having to stay in a compound with wire around the top as that too was something new to me.

When I did get out, I found the traffic to be horrendous and scary! I was constantly holding my breath or inhaling as though that might keep the car from being hit since we seemed to be within a hands touch of each other. I felt sorry for the beggars and the people selling items in the "go slow" figuring that is their best means for making a living here.

I decided to look at everything as "an adventure" and that I could learn something while I was here, even it was only to make me appreciate how good I have it back home in the USA.

Q.: How are you feeling now? What has changed?

A.: Sometimes now I still have to remind myself that this is still part of an adventure. I have been here for a semi permanent basis since December 2005. That was a different kind of Christmas holiday for me (without even a remote chance of snow). I now am much more understanding - or rather tolerant - of the traffic here.

I feel sorry for the people of Lagos for the way their government has let them down. The lack of a good infrastructure takes its toll on everyone: lack of good streets with a good system of making them run (traffic lights or directors), unreliable electric power, clean/safe running water. When you hear of the few at the top of the government that have stolen hundreds of millions of Naira and hidden/invested it in properties in other countries - it makes me a little angry too.

I've learned to "deal" with the traffic OK and realize that most people don't want to hit or be hit by other cars, so I no longer have to hold my breath when we get so much closer to other cars than we do in my home country.

Q.: Who are your friends? Whom do you mostly communicate with? Why?

A.: Many of my friends are other Americans, but I like to expand that as much as possible. The first other American gal I met was from going to the gym as a way to occupy my time; we would visit there,

but never did much other socializing for a while, but now we see each other more often just from being around other people that we both know. At a Christmas function at the home of a friend of my husband, I met another USA expat wife that invited me to join her and a small group of women that meet for lunch once a week and from there many more friendships have blossomed. The common bond is that we are all expats, and I guess most (not all) have husbands some how related to the oil industry, and several of them are from other countries than the USA.

I guess that I mostly communicate with the ladies from the Chevron compound near where I live; that is partially due to convenience as I can drive there without getting on a main road. (That small bit of driving does offer a sense of independence). Several of the women are about my age and we have a lot of life experiences that we can relate to one another.

Q.: What are your relations with local culture? Local people?

A.: My greatest relationship with the local culture seems to be shopping! I frequent Lekki market, and used to buy vegetables along Bar Beach when I lived closer by. I've joined the Nigerian Field Society on a couple of their outings. We took a trip by boat/canoe to a local village celebrating their fall harvest festival, and another trip to Badagry for a trip to see where slave trade once took place, toured the museum there, and visited with the local king. I've also gone to Calabar with a group of 10 women to visit the nearby town where the missionary Mary Slessor lived years ago and taught the people that twins were not a curse, but a blessing. While there we visited the small hospital and training facility that a charity group that I belong to helps support.

I find most of the people here to be friendly and happy and accepting of "outsiders". At first I gave "dash" to some of the beggars that would have a hard time making a living any other way, but once you do, they never forget you and they expect dash every time you pass them. I soon learned that their job is - begging.

I refer to my driver as my son and try to teach him all that I can, and one of the girls that used to work for my husband also refers to us as Mummy and Daddy - even though they both have living parents.

Q.: Have you prepared yourself for living in Nigeria? How did your expectations correspond to reality?

A.: How do you prepare for living in Nigeria??? Other than taking your required shots... I don't think that you can. Just come with an open mind.

My biggest disappointment was how DIRTY Lagos is, especially when there is so much natural beauty here. If clean (and safe) this place would be a great place for tourist!

Q.: How do you spend your leisure time? Do you have new hobbies or still keep your old ones successfully?

A.: Lately, I don't have much leisure time as we are building a house here. When I can, I visit with my new friends. Mondays I play cards, Wednesdays I play Mah Jongg, and Fridays I try to get together for lunch. Each of these is with a different group of friends with some overlapping from one group to another. I don't have any new hobbies yet, but hope to get back to sewing - something I did many years ago - and learn a little about beading.

Q.: Are there any things that you can not get used to?

A.: I can't get used to the dirtiness or the idea that mass chaos is the way to drive, and that that should be acceptable. The constant begging does get old pretty quickly, and I've learned not to feel as sorry for the able bodied that rely on begging. I don't like being asked "what do you have for me?" with the expectation of dash.

I GREATLY miss the grocery stores of the USA!!!

Q.: What are the advantages of living in Nigeria?

A.: The advantages of living here are meeting and making new friends, and that you can make a decent wage. It's an adventure.

Q.: Do you live fully, or is something missing in your life?

A.: I think that I am living pretty fully here thanks to my new friends, and seeing some of the direct good from the charity work that I am involved in. The one thing that I miss is being closer to some of my family, but now when I go home, I don't take seeing them for granted.

I like the theory of "bloom where you are planted". I think we can - to a great extent - choose to be either happy or sad. I prefer happy as much as possible. Besides we may never know what a positive influence we have been, or may be, in someone else's life.

Q.: If you had to move to another country that is not your native, what would be your reaction? How would you prepare for that?

A.: If I can live here and be happy, I don't see why I couldn't live almost anywhere (except a FREEZING cold climate) and be happy. Jump in with both feet and don't be afraid to experience new things. If they spoke a language that I didn't understand, and they did not understand English - well then THAT might be a lot more challenging.

Q.: How long have you been in Nigeria?

A.: A one month visit in July 2005, then moved here the first part of December 2005.

5 Interviu

Škotas

Question: Please describe your first weeks in Nigeria. How did you feel?

Answer: Well, to be honest i didnt know what to expect when i came here. you can get told stories about the place but stories do not justify or even come close to the real thing, this is the kind of place you have to come and see for yourself and experience for yourself. In my first weeks i was, excited, a little bit worried and drunk a lot of the time after work (it seemed to help at the time)

Q.: How are you feeling now? What has changed?

A.: Now i have been here for a few years, i spend most of the year here and only travel home three times. I dont feel worried, i dont get surprized at anything anymore and because respect has been earned from the locals, its alot easier than what it used to be.

Q.: Who are you friends? Whom do you mostly communicate with? Why?

A.: Well, my friends are not at work thats for sure. i dont make friends with any work coleague especially with what i do here. there are only two expats in this company, me being one and the remaining 250 employees are local. there is a fine line to becoming somebodys friend over here as their expectations of being your friend is a hell of a lot higher than what a friend should be. I spend my time with my real friends when i get back home. but i do have some expat friends that i chat with in the bar, play some pool with. general good banter really.

Q.: What are your relations with local culture? Local people?

A.: Its a difficult place this Nigeria. The locals are actually not too bad, but you have to be liked by them or your life is going to be difficult. You must be assertive also, if you show a weakness they will exploit it. remember, this place is the most corrupt place in the world so everybody is at it. You have to draw a fine line with many aspects. I myself enjoy the local culture, the way they sing, the way they dress, even some of the food is good. their art is very good thats for sure and generaly they are a happy bunch of people. but these people have nothing and are not given anything, yet they still remain happy which i find amazing. to see what they have can be heartbreaking, but at the end of the day, we are not here to change their ways, they are the only people who can do that and without a proper government, its never going to happen.

Q.: Have you prepared yourself for living in Nigeria? How did your expectations correspond to reality?

A.: This is a bit like questions two really. I basically do live here in Nigeria, i have a nigerian girl

whom i will probably marry in time. my expectations of this place have not changed in the time i have been here, i have seen no change and dont think there ever will be. as for being prepared to live here, if your not prepared to stay here for 3 to four months in a row, then you wont manage to live here at all.

Q.: How do you spend your leisure time? Do you have new hobbies or still keep your old ones successfully?

A.: Im a pool man myself and luckily the bar that is in my compound has a table, all be it not a good one. so socialising with expats from all over the world and playing pool is the hobbies i have. Only here have i been able to meet so many people from so many different places. that itself is quite special.

Q.: Are there any things that you can not get used to?

A.: Not really. you have to get used to all the situations that arrise here. if not you should just leave. the saying is true, if you cant stand the heat, you better get out of Nigeria.

Q.: What are the advantages of living in Nigeria?

A.: Well its not the money thats for sure, although being tax free back home is an advantage. but loosing touch with people back home makes this a disadvantage. one advantage is the weather i guess. where i am from you dont get this heat or the tan that i get here.

Q.: Do you live fully, or something is missing in your life?

A.: i have no outside life which can be very frustrating. when back in your own country you have the freedom to do what you want, go see a film, go to a nice place to get some nice food. for me here and for the record this is not the same as for others, my life consists of; waking up, being driven to work, being driven home at lunch then back again, then driven home where i am in lockdown until the next day.

Q.: If you had to move to another country that is not your native, what would be your reaction? How would you prepare for that?

A.: well i have moved, i am here and i am here to stay until i am no longer needed, my initial reaction was for my family and friends back home, just the fact that i would miss them. but life is all about moving on and experiancing different things so its a decision i have no regrets about whatsoever.

Q.: How long have you been in Nigeria?

A.: a very short time, three years, but in this three years i have only been home six times, and each time was only for a couple of weeks. the last time i celebrated my birthday back home and christmas and new year was three years ago. but you know what, i dont mind.

---

6 Interviu

Anglas, inžinierius

Question: Please describe your first weeks in Nigeria. How did you feel?

Answer: My immediate thoughts on landing in Lagos 15 years ago were to get back on the plane and go home again. However I am glad that I did not as I located to Calabar and found the people extremely friendly and accommodating and caring. I later met a lady there and we courted for three years and then married and we have two adorable children.

Q.: How are you feeling now? What has changed?

A.: I still enjoy Nigeria and have been to many places my only sadness was returning to Port Harcourt for the second time to find that it was not the same with ever increasing militant and criminal activity. Where before I could mix freely with the communities I no longer can and feel caged up like an animal.

Q.: Who are your friends? Whom do you mostly communicate with? Why?

A.: Now I can only communicate with work colleagues black and white but only at work, I can not visit their homes or have them visit mine being in a secure compound.

Q.: What are your relations with local culture? Local people?

A.: Up until the tensions with militant actions I had very good relations with the local people and their culture and believe I have adapted very well and even now I am accepted by all I meet.

Q.: Have you prepared yourself for living in Nigeria? How did your expectations correspond to reality?

A.: I never thought about preparing for coming to Nigeria other than bringing some home comforts with me. Having travelled around the world in the military I was well prepared to adapt and mix with the people.

Q.: How do you spend your leisure time? Do you have new hobbies or still keep your old ones successfully?

A.: My leisure time is somewhat curtailed now as I use to like mixing in the community however I still have many hobbies that I keep up to keep away the boredom.

Q.: Are there any things that you can not get used to?

A.: Yes the only thing I cannot get use to is the security situation which prohibits me from socialising in the community and local friends and even extended family.

Q.: What are the advantages of living in Nigeria?

A.: Main advantage for me is the climate, the people and of course tax benefits.

Q.: Do you live fully, or something is missing in your life?

A.: I now feel that there is something missing in my life and that is 'Freedom', I have sent my family home and am seriously thinking of leaving Nigeria forever, sad very sad.

Q.: If you had to move to another country that is not your native, what would be your reaction? How would you prepare for that?

A.: If I had to move to another none native country then I would approach it with the same attitude as when I came to Nigeria, with an open mind and heart and have faith in the people.

Q.: How long have you been in Nigeria?

A.: 15 years

7 Interviu

Jonas, lietuvis, uosto kompanijos projektų asistentas

Klausimas: Apibūdinkite savo pirmąsias savaites Nigerijoje. Kaip jautėtės?

Atsakymas: Pirmosios savaitės: ganėtinai šokiruojančios. Visiškai svetima aplinka, žmonės, papročiai. Žinant, kad ši šalis baltaodžiams yra "pavojinga", bet nežinant iš kurios pusės tų pavojų tikėtis, žmogus tik žvalgaisi akis išplėtęs ir lauki perkūno iš giedro dangaus. Pirmą kartą išėjęs pasivaikščioti gatve, jaučiausi, ko gero, nesaugiausias per visą savo gyvenimą.

K.: Kaip jaučiatės dabar? Kas pasikeitė?

A.: Dabar atsirado bent jau dalinis supratimas kas čia "įprasta" ir kas ne, ir kada pavojus tikras, o kada tik tariamas. Eidamas ar važiuodamas gatve jau gali šiek tiek "išfiltruoti" ką matai, ir bandyti reaguoti atitinkamai. Apskritai – Nigerija, kaip ir kiekviena šalis, per laiką priprantama. Dabar jaučiuosi ramesnis.

K.: Kas yra jūsų draugai? Su kuo daugiausiai bendraujate? Kas lemia tokį jūsų pasirinkimą?

A.: Daugiausia kolegos, dauguma iš jų - taip pat užsieniečiai. Didžiausias tai lemiantis faktorius - didžiausią laiko dalį praleidžiu darbe. Taip pat ganėtinai sunku surasti naujų draugų

K.: Koks jūsų ryšys su vietine kultūra, vietiniais žmonėmis?

A.: Absoliuti dauguma žiuri į visus baltaodžius kaip į "Big Oga" ("Didelis Bosas") ir tam yra gera priežastis: absoliuti dauguma baltaodžių atvyksta į Nigeriją dėl labai gerai apmokomų darbų. Šalutinis to efektas yra tai, jog baltaodžiai paprastai čia važinėja dideliais džipais, gyvena didžiuliuose aptvertuose namuose su baseiniais ir uždirba dešimteriopai daugiau nei 9 iš 10 vietinių gyventojų. Todėl, jei prie tavęs prieina vietinis gyventojas ir užmezga pokalbį, ko gero jis/ji turi kokių nors užslėptų tikslų; ir, jei tu prieini prie vietinio ir užmezgi pokalbį, tai dažniausiai bus įvertinta geriausiu atveju kaip "keista". Be abejo, YRA išimčių ir aš turiu ne vieną draugą ir daug pažįstamų tarp vietinių; bet, kaip visada, išimtis yra mažoji dalis.

K.: Ar, prieš atvykstant, teko domėtis gyvenimo sąlygomis Nigerijoje, ar ruošėtės tam? Ar lūkesčiai sutapo su realybe?

A.: Be abejo. Internetu nėra labai daug patikimos informacijos apie Nigeriją: dažniausiai galima rasti arba siaubo istorijų, kaip "buvau kartą, niekada daugiau GYVENIME!.." arba oficialius ambasadų skelbimus, rekomenduojančius ten nevažiuoti. Dažnai sakoma - ir aš sutinku - kad Nigerija turi įvaizdžio problemų; bet kad ir ką perskaitytum internete, reikia čia atvažiuoti, kad suprasti ką tai iš

tikro reiškia. Perskaičius apie Lagos'o "šiukšlinas gatves" sėdint Vilniuje įvaizdis, kuris susiformuoja galvoje, yra visai kitoks nuo to, ką čia atvykęs iš tikro pamatai.

K.: Kaip leidžiate laisvalaikį? Ar atradote naujų hobijų ar jie išliko nepakitę?

A.: Laisvalaikio nedaug (darbas). Vakarėliai, Lagos (miestas kur aš gyvenu) tyrinėjimas mašina, kelionės į kaimynines ir europos šalis, baseinas, Xbox žaidimas su draugais prie alaus butelio... klubai, barai, sporto salė, baseinas... Važinėjimas motociklu ir bendravimas su draugais internetu... Iš esmės hobiai tie patys.

K.: Ar yra dalykų, prie kurių negalite priprasti?

A.: Prie ko nemanau, kad galima priprasti - tai apribojimai, su kuriais reikia taikytis čia gyvenant. "Baltaodis", kai minėjau, čia yra sinonimas žodžiui "turingas užsienietis"; o "turingas užsienietis" Nigerijoje, kaip ir bet kurioj kitoj šaly, yra lengvas taikyns apiplešimams, vagystėms, pagrobimams ir t.t. Todėl, jei reikia kur nuvykti, visada važiuojama mašina, jei darbo reikalais - veža vairuotojas, jei į kokį nors nesaugesnį miesto regioną ar į užmiestį - su palydinčia mašina bei ginkluotais sargybiniais. Logika tokia: "better safe than sorry", bet to kaina yra tokia, kad neišeisi tiesiog sugalvojęs pasivaikščioti po naktinį miestą (susiejant su neseniai Lietuvos įvykiais – būtų kažkas panašaus, kaip Nigeriečiui išeiti vienam pasivaikščioti po naktines Panevėžio ar Klaipėdos gatves...) Mano akimis - tai didelis minusas.

K.: Kokie gyvenimo Nigerijoje privalumai?

A.: Privalumai: klimatas, NEREALI gyvenimo patirtis (niekada gyvenime nebežiūrėsiu į Nigeriečius taip pat, kaip prieš atvykstant čia - pažinojau porą dar prieš atvykstant čia... bet kai žinai, kur jie gimę ir užaugę, pradedi juos vertinti VISIŠKAI kitaip), aukštesnis gyvenimo standartas... Ir, be abejo, būčiau neteisus, nepaminėjęs pinigų.

K.: Ar visapusiškai save realizuojat, ar saviraiškai ko nors trūksta?

A.: Trūksta tos "kasdienines laisves" (jau minėjau) ir šiek tiek "normalesnio" eismo gatvėse. Bet šiaip visai ok.

K.: Jei vėl tektų keltis į kitą šalį, kaip į tai reaguotumėt? Kaip ruoštumėtės?

A.: Klausimas ne "jei", o "kai". Atvykau į Nigeriją iš Švedijos, ir, nors yra tikimybė, kad po maždaug metų grįšiu į Lietuvą, apytiksliai tokia pat tikimybė yra, kad išvažiuosiu į kokią nors kitą šalį. Kaip ruoštis? Susikrauti lagaminus, uždaryti banko sąskaitas, nutraukti buto nuomos sutartį ir morališkai pasiruošti, kad sekančius porą metų bus sudėtinga priprasti naujoj šaly. Po to viskas susidėlioja į vietas.

K.: Kiek laiko gyvenate Nigerijoje?

A.: Vos vos daugiau nei pusė metų.

8 Interviu

Velsietis, Malūnsparnio pilotas

Question: Please describe your first weeks in Nigeria. How did you feel?

Answer: Nervous initially and not very impressed with the manners of the local people

Q.: How are you feeling now? What has changed?

A.: I just take things as they come now and accept the local people as they are. I've learnt to jist with them and married a Nigerian woman many years ago

Q.: Who are your friends? Whom do you mostly communicate with? Why?

A.: The answer to both is people who work in Africa, both Nigerian and expatriate. Because people back at what passes for home just have no comprehension of what life in Nigeria is really like

Q.: What are your relations with local culture? Local people?

A.: I get on very well with local people and have many local friends

Q.: Have you prepared yourself for living in Nigeria? How did your expectations correspond to reality?

A.: Yes, I've been here for many years. It's much better than I had been led to believe

Q.: How do you spend your leisure time? Do you have new hobbies or still keep your old ones successfully?

A.: I have little time for leisure and the curfew my company has means that I'm imprisoned on camp. However, hobbies much as before, except unable to go out for dinner or visit clubs and listen to live music

Q.: Are there any things that you can not get used to?

A.: Nollywood movies 🎬 (Nigerijos produkcija)

Q.: What are the advantages of living in Nigeria?

A.: Better money, company pays tax, climate, no arthritis, cheap drink, it's in Africa!

Q.: Do you live fully, or something is missing in your life?

A.: Unable to go out and about or listen to live music any more

Q.: If you had to move to another country that is not your native, what would be your reaction? How would you prepare for that?

A.: I'm already in a country which is not my native one I always bring plenty of books, genuine medecines.

Q.: How long have you been in Nigeria? A.: 30 years

9 Interviu

Škotas, vadovaujantis direktorius

Question: Please describe your first weeks in Nigeria. How did you feel?

Answer: Hot.

Q.: How are you feeling now? What has changed?

A.: Hot. Nothing.

Q.: Who are your friends? Whom do you mostly communicate with? Why?

A.: Work mates of all Nationalities, many of them Nigerian. Both socially, and professionally.

Q.: What are your relations with local culture? Local people?

A.: Socially I'm very open/embracing of everything in this place. Professionally, I have to keep my distance, due to my position.

Q.: Have you prepared yourself for living in Nigeria? How did your expectations correspond to reality?

A.: Exactly as I expected. There are far worse places than this in the world.

Q.: How do you spend your leisure time? Do you have new hobbies or still keep your old ones successfully?

A.: Same hobbies basically, apart from not being able to shoot (guns) in Nigeria. Leisure time mostly spent rutting.

Q.: Are there any things that you can not get used to?

A.: No.

Q.: What are the advantages of living in Nigeria?

A.: For me, a (slightly) higher salary. For the countless Nigerians who work for me, or I happen upon in day to day life, and the amount of money I spend/give to them, the advantages to them are far bigger than the Nigerian government will ever provide.

Q.: Do you live fully, or something is missing in your life?

A.: Oh yeah....I hardly have any room left, believe me.

Q.: If you had to move to another country that is not your native, what would be your reaction? How would you prepare for that?

A.: I've already done that, (I'm able to pass myself off as a native too) and it's a country that was far more alien to me initially than Nigeria is.

Q.: How long have you been in Nigeria? A.: First time I arrived was 2000.

10 Interviu

Anglas, Projektu kontrolēs inžinierius

Question: Please describe your first weeks in Nigeria. How did you feel?

Answer: Bemused, fascinated, bewildered.

Q.: How are you feeling now? What has changed?

A.: After 12 years, Bemused, fascinated, bewildered. Also I cry for the way Nigerians treat Nigerians. A very selfish society. Typified by the way Nigerians drive.

Q.: Who are your friends? Whom do you mostly communicate with? Why?

A.: Nigerians mostly, some expats. Play with Nigerian bands so communicate with Nigerian musicians mostly. Nigerian work colleagues.

Q.: What are your relations with local culture? Local people?

A.: Good, but stymied these days as we are not allowed to visit out of town or after dark.

Q.: Have you prepared yourself for living in Nigeria? How did your expectations correspond to reality?

A.: No preparations. Had a sheet on what to expect at Lagos airport, which was useful. There were no expectations, so no adjustments to reality were required.

Q.: How do you spend your leisure time? Do you have new hobbies or still keep your old ones successfully?

A.: Music, playing in bands, swimming to keep fit, drinking with expats, Nigerians & my Nigerian wife. Hashing - a runners social club.

Q.: Are there any things that you cannot get used to?

A.: Corruption, selfish driving, self-important convoys driving over everyone else, creating chaos.

Q.: What are the advantages of living in Nigeria?

A.: You get used to it, Danger money. My devastatingly beautiful wife.

Q.: Do you live fully, or something is missing in your life?

A.: Since curfew we are hemmed in, but you get used to it. Miss climbing mountains, walking the streets.

Q.: If you had to move to another country that is not your native, what would be your reaction? How would you prepare for that?

A.: After living here, anywhere else would be easy - maybe not Iraq.

Q.: How long have you been in Nigeria? A.: 12 Years

11 Interviu

Ukrainos rusė, namų šeimininkė

Вопрос: Оцените свои первые недели в Нигерии. Как себя чувствовали?

Ответ: очень хорошо себя чувствовала. Новая страна, новые впечатления, знакомства. Может быть повлияло то, что в первые недели мы жили в районе Виктория Айленд. Воспоминания о первых неделях – положительные.

В.: Каково самочувствие сейчас. Что изменилось?

О.: Сейчас, сложнее. Место проживания оставляет желать лучшего. Это единственная проблема на данный момент.

В.: Кто ваши друзья. С кем чаще всего общаетесь. Что повлияло на этот ваш выбор?

О.: Общаюсь с русскоговорящими живущими в Лагосе и ливанцами- коллегами мужа. Выбора не было, нужно же с кем то дружить и общаться.

В.: Какова ваша связь с местной культурой и местным населением?

О.: Связи нет.

В.: Приходилось ли перед отъездом интересоваться условиями жизни в Нигерии и готовились ли к этому. Совпали ли ожидания с реальностью?

О.: Да, перед отъездом я интересовалась условиями. Готовилась морально. Ожидала намного худшего.

В.: Как проводите досуг. Приобрели ли новое хобби или оно осталось прежним?

О.: Ездим на пляж, ходим в ночные клубы.

Одно из новых хобби – наконец то научилась готовить. Осталось прежним – домашние животные.

В.: Существуют ли вещи к которым не можете привыкнуть?

О.: Да, антисанитария, грязь.

В.: Каковы преимущества жизни в Нигерии?

О.: Их очень мало. Сказать, много фруктов – будет смешно. В основном все здесь находится из за сравнительно большой заработной платы и возможности ее накопления.

В.: Удалось ли вам полностью реализовать себя или для этого чего-то нехватает?

О.: Нет. Нехватает работы.

В.: Как себя повели бы и как отреагировали бы если бы снова пришлось переехать в другую страну? Как бы к этому готовились?

О.: Была бы рада. Для начала, ознакомилась бы с нюансами проживания в данной стране, культурой и традициями. Нашла бы номера телефонов и адрес консульской службы.

В.: Долго ли проживаете в Нигерии?

О.: 5 месяцев

В.: Чем занимаетесь в этой стране и кто вы по национальности?

О.: Домохозяйка. Гражданка Украины, русская.